

VAN BOOM TOT BEDEHUIS

DE KRONIEK VAN HET
ONZE-LIEVE-VROUWE-VAN-GRATIËNKLOOSTER

Naam: Saramarie Snoeij
Collegekaartnummer: 9911421
E-mailadres: s.m.snoeij.2@umail.leidenuniv.nl
Docent: Dr. L.E.I.M. Jongen
Opleiding: Nederlandse Taal en Cultuur
Datum: 1 juli 2004
Plaats: Katwijk aan zee
Eindscriptie: 17,1 ECTS (12 stp.)

INHOUDSOPGAVE

6

VOORWOORD

2

INLEIDING

3

Auteur en vertaler

3

Opbouw van de tekst

4

Andere kloosterkronieken

7

Context

9

Hoofdstuk 1: ‘DIE ORDENE VANDEN CHATROISEN’

10

1.1 ‘Wat ordene aldermeest die plaetsen aengenaem zoude sijn’

10

1.2 Ontstaan en verspreiding van de kartuizerorde

11

1.3 ‘Dat leven, die manieren ende religiën der ordenen van den chatroisen’

13

Hoofdstuk 2: ‘HOE DAT CONVENT ES GEFUNDEERT’

17

2.1 ‘Haer beginsele ende oirspronck’

17

2.2 ‘Veel teekenen ende groote miraculen’

20

2.3 ‘Een geestelick huijs bijder capellen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën’

21

2.4 Het einde van het klooster

23

Hoofdstuk 3: ‘OERLOGE ENDE TWIST’

26

3.1 ‘Tweedrachticheijt tusschen den coninck ende landen’

26

3.2 ‘Hoe dat convent groote quellinge ende scade heeft geleden’
28

CONCLUSIE
30

VERANTWOORDING BIJ DE TEKST
31

DE KRONIEK VAN HET ONZE-LIEVE-VROUWE-VAN-GRATIËNKLOOSTER
32

Bijlage A: ANNOTATIES
98

Bijlage B: EMENDATIES
104

BIBLIOGRAFIE
105

VOORWOORD

Nadat ik heel wat uurtjes heb doorgebracht in de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag is mijn onderzoek voltooid en de scriptie geschreven. Met veel plezier heb ik gewerkt aan de transcriptie van de Middelnederlandse kloosterkroniek. Het is bijzonder om een handschrift van bijna 450 jaar oud in handen te hebben. Tijdens het overschrijven van de tekst, krijg je steeds meer bewondering voor de middeleeuwse kopiïst. Met behulp van een laptop kost het afschrijven tegenwoordig veel minder tijd en moeite. Jan Tourneur, de vertaler van het handschrift, is waarschijnlijk wel maanden met zijn vertaling bezig geweest.

De Latijnse kroniek is aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel. Ik had dit handschrift graag bekeken en bij mijn onderzoek betrokken. Helaas was de afdeling bijzondere collecties van maart tot en met juli wegens werkzaamheden gesloten. Enkele e-mails naar de conservator leverden geen reactie op. In de toekomst hoop ik alsnog een bezoek te brengen aan deze bibliotheek.

Tot slot wil ik nog enkele mensen bedanken. In de eerste plaats mijn docent dr. L.E.I.M. Jongen voor zijn begeleiding, adviezen en commentaar. Daarnaast ben ik mijn ouders dankbaar voor hun steun en stimulatie bij het schrijven van deze scriptie en gedurende heel mijn studie. Ook mijn zus Annemarie bedank ik voor haar hulp, met name bij de correctie en het verzorgen van de lay-out.

Katwijk, 1 juli 2004

INLEIDING

Van den vos Reijnaerde en *Karel ende Elegast* zijn waarschijnlijk de bekendste Middelnederlandse teksten. Menigeen heeft deze verhalen op de middelbare school gelezen. Men kan daarbij kiezen uit een groot aantal edities en vertalingen. Hier houdt helaas bij velen de kennis van de middeleeuwse letterkunde op. Dat blijkt regelmatig uit gesprekken, maar ook tijdens mijn werk als rondleider in museum Meermanno-Westreenianum in Den Haag. Toch zijn er veel meer tekstedities die voor een breed publiek interessant en toegankelijk zijn. Deze edities zijn echter niet alleen van belang voor de ‘gewone lezer’. Ook het onderzoek naar oude letterkunde is gebaat bij de uitgave van middeleeuwse handschriften. Dit zijn de primaire en belangrijkste bronnen die het uitgangspunt moeten vormen voor verder onderzoek.

Uit de *BNM* blijkt dat nog veel handschriften en teksten wachten op een editie. Deze teksten zijn vaak onbekend, maar daarom niet minder interessant. Een voorbeeld hiervan is het handschrift Den Haag KB, 71 G 25, dat voor het grootste gedeelte bestaat uit de Middelnederlandse kloosterkroniek van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster te Anderlecht, bij Brussel. Wie de moeite neemt om deze kroniek te lezen, wordt verrast door de interessante en boeiende inhoud.

De kroniektekst vormt het uitgangspunt van deze scriptie. Hoe ontstaat het idee om een klooster te stichten en hoe komt een klooster tot stand? Dergelijke vragen worden in de kroniek beantwoord. Het biedt daarmee een kijkje achter de schermen van het klooster.

AUTEUR EN VERTALER

In het jaar 1562 verruilt een broeder het kartuizerklooster Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiën bij Brussel voor het klooster van Liere. Na zeven weken van volledige rust werkt hij daar aan de vertaling van een Latijnse tekst waarin de oorsprong van het Brusselse klooster wordt beschreven (3v-4r).¹ Dit *Liber foundationis* is geschreven door Marcel Voet. Hij beschrijft de geschiedenis van het klooster van 1443 tot 1484.² De tekst geeft maar weinig informatie over Marcel Voet. Zijn naam wordt genoemd in de lijst van priors en vicarissen die het klooster gediend hebben. Hij is afkomstig uit Steenberghe en doet op 30 september 1462 zijn intrede in het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënconvent. Van 1470 tot 1475 is hij daar vicaris om vervolgens benoemd te worden tot prior. Hij overlijdt in het klooster tijdens het twaalfde jaar van zijn priorschap, in 1487 (146v). Onder zijn leiding is het

---

¹ Deze aanduidingen verwijzen naar de folia van het handschrift Den Haag KB, 71 G 25.

² Hendrickx 1984, p. 110.

klooster aanzienlijk verfraaid en uitgebreid. Maar tijdens zijn bewind heeft het klooster ook veel te leiden gehad van de twisten in Vlaanderen.³

De vertaler van de *Liber foundationis* noemt zijn eigen naam niet, maar uit het voorwoord van de tekst blijkt dat hij geen gewone kloosterling is. Hij is verantwoordelijk voor de financiële zaken van het klooster, want hij is belast met de ‘procuratiën vanden goidshuijse’ (3r). Hij beoefent dus het ambt van procurator. In de opsomming van de procurators aan het einde van de tekst wordt als laatste een procurator genoemd die naar Liere vertrokken is:

Item alsdoen wordt weder om procurator Jan Tourneur, die te voeren meer dan 6 jaeren die procuratie hadde bedient. Ende dese reijse diende hij inder zelve officiën omtrent twee ende een alf jaeren. Want doer langhe instantie heeft hij verwerft moghen te gaen tot Liere. Aldaer hij noch woent desen 12e septembris 1562 (154v).

Deze Jan Tourneur heeft meerdere ambten bekleed. Hij begint in 1550 als koster en na drie jaar wordt hij aangesteld als procurator. Vervolgens benoemt men hem na zes jaar, op 17 september 1559, tot vicaris. Deze functie vervult hij slechts een paar maanden, want in januari neemt hij het ambt van procurator weer op. Als hij in 1562 naar Liere vertrekt, legt hij deze functie neer (151r, 154v, 157r). Waarschijnlijk wordt hij gedwongen zijn functie neer te leggen. De kartuizers accepteren zijn strengheid niet langer en zijn vertrek naar Liere is dan ook min of meer een vlucht. Jan Tourneur keert niet meer terug naar zijn oude klooster. Hij overlijdt in Liere op 6 augustus 1566.⁴

Het werk van Jan Tourneur beperkt zich niet tot de vertaling van Marcel Voets *Liber foundationis*. Enkele jaren vóór hij aan de vertaling begint, heeft hij het Latijnse handschrift dat in slechte staat was, in zijn geheel overgeschreven en aangevuld tot het jaar 1531.⁵ Ook heeft hij inhoudsopgaven toegevoegd, zoals blijkt uit het voorwoord. Zowel Marcel Voet als Jan Tourneur hebben dus een bijdrage geleverd aan de tekst.

OPBOUW VAN DE TEKST

De inhoud van het handschrift is al duidelijk op de eerste beschreven bladzijde. De titel die daarop wordt vermeld, spreekt voor zich: ‘Hoe dat convent van Ons-Vrouwe-van-Gratiën der ordenen vanden chatroesen, gemenijlick genoemd tSchuete, es gefundeert buijten Brussele’ (1v). Uit het vervolg blijkt echter dat er naast de ontstaansgeschiedenis ook andere gebeurtenissen met betrekking tot het genoemde klooster beschreven worden. Bij het lezen van de tekst krijgt men bijvoorbeeld een beeld van de lotgevallen van het klooster tijdens de vele oorlogen en twisten aan het eind van de vijftiende eeuw.

Na deze middeleeuwse titelpagina volgen enkele bijbelteksten uit het Nieuwe Testament, die het motto van de tekst vormen. De citaten uit Lucas 1 zijn de woorden van de engel Gabriël tot Maria als hij haar vertelt dat zij de moeder van Jezus zal worden. Hij zegt dat God haar genadig is en noemt haar zalig.⁶ Deze bijzondere eigenschappen van Maria keren regelmatig terug. Dat is niet verwonderlijk, gezien het karakter van de tekst. Maria wordt geëerd en geprezen en zij behartigt de belangen van het klooster.

---

³ *NNBW* 5, kol. 1058-1059.

⁴ *BNdB* 25, kol. 504.

⁵ Hendrickx 1984, p. 125.

⁶ Lucas 1: 30 en 45.

De middelste bijbeltekst, ‘Maria heeft dat beste deel vercoren, dwelck haer niet en zal worden genomen’, is eveneens afkomstig uit Lucas.⁷ Het gaat hier echter niet over de moeder van Jezus, maar over de zus van Martha en Lazarus, vrienden van Jezus. Als Hij bij hen op bezoek is, is Martha druk in de weer met bedienen en werken, terwijl Maria aan de voeten van Jezus zit te luisteren naar wat Hij vertelt. Dat is het beste deel. Het verband met de kloostertekst is niet helemaal duidelijk. In dit citaat is sprake van Mariaverheerlijking, maar de tekst heeft geen betrekking op dé Maria. Hiermee wordt gewezen op het belang van het luisteren naar Gods woorden en daden, die ook in dit handschrift beschreven worden.

Voordat de eigenlijke tekst begint, richt Jan Tourneur zich in een voorwoord tot de lezers. In 1558 heeft hij ‘eenen boeck gescreven in Latijnscher spraken, welke het gemeijn volck niet en verstaet, den welcken van ouderdom begost te verdonckeren’ (2v) woord voor woord overgeschreven, zodat het voor het nageslacht bewaard zou blijven.⁸ De inhoud van de tekst is volgens hem van groot belang. Omdat het de meeste kloosterlingen ontbreekt aan kennis over het ontstaan van hun eigen klooster, heeft hij besloten de tekst gedeeltelijk te vertalen.

Dus hebbe ick [Jan Tourneur] ter herten genomen ende een vast propoest gemaect het princepaelste vanden boeck inden Latijn die ick hadde geheel van woerde tot woerde gescreven, over te setten in Dietscher spraken, nochtans niet van woerde tot woerde noch geheel, maer alzo veel als van noode es te weten om die devotie te verwecken (4r).

Jan Tourneur wil de devotie van de kloosterlingen versterken door hen te informeren over de geschiedenis van het klooster. Hij benadrukt daarbij dat de plaats waar het klooster staat door Maria is uitverkoren. Dat blijkt uit alle wonderen die daar gebeurd zijn. Als voorbeeld noemt hij het heldere licht dat Peter van Assche op deze plaats gezien heeft. Dit licht is vergelijkbaar met de brandende struik van Mozes in het Oude Testament. Zoals Mozes bevolen wordt zijn schoenen uit te doen bij deze struik, zo moeten de monniken hun zonden afleggen als ze in het klooster gaan. De lezer wordt opgeroepen de inhoud van de tekst te bestuderen en in praktijk te brengen:

Overlegt wat miraculen, wat teekenen ende wat devotiën vanden volcke op deser plaetsen es geschiet, ende ghij zult bevinden dat se heijlich es. Inder welcker wilt u leven alzo bewegen, op dat ghij namaels moecht sien die Moeder der Gratiën in die eeuwige glorie verheven boven alle chooren der engelen (6r-6v).

Tot slot hoopt Jan Tourneur dat de lezers hem dankbaar zullen zijn voor zijn werk. Ook vraagt hij of zij hem in hun gebeden willen gedenken.

Deze voorbede heeft de vertaler wel verdiend. Met het oog op de lezer heeft hij op twee manieren geprobeerd het boek toegankelijker te maken. In de eerste plaats is er een inhoudsopgave met de hoofdstuktitels en -nummers toegevoegd. Daarnaast wordt in de marge van elke bladzijde met een paar woorden de inhoud weergegeven. Deze aantekeningen zijn alfabetisch geordend in een tweede inhoudsopgave. De auteur doet er dus alles aan om de tekst gebruiksvriendelijk te maken. De lezers moeten makkelijk de weg kunnen vinden in de tekst. De hoofdstuktitels zelf zijn daar ook een goed voorbeeld van. In deze titels wordt in een of twee zinnen de inhoud van het hoofdstuk vermeld. Uit

---

⁷ Lucas 10: 42.

⁸ Dit Latijnse handschrift ligt in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel, KB 5764.

het voorwoord blijkt dat Jan Tourneur deze registers zelf heeft toegevoegd. Zij zijn dus niet overgenomen uit de Latijnse kroniek.

Na het voorwoord en de inhoudsopgaven worden ‘die teekenen ende miraculen geschiet ter plaetsen geheeten tSchuete, waer nu staet een capelle van Onse-Liever-Vrouwen, ende een cloistere der chatriosen ordene’ (32r) aangekondigd. Deze wonderen vormen echter maar een klein gedeelte van de tekst. Bovendien moet de lezer er nog even op wachten, want eerst geeft de auteur een nauwkeurige beschrijving van de plaats waar het allemaal begonnen is. In de eerste vijf hoofdstukken wordt precies uitgelegd waar het is, wat er in het verleden gebeurd is en waar de naam vandaan komt (cap. 1-5). Peter van Assche plant op deze plek drie bomen en plaatst er een beeldje van Maria (cap. 6-9). Dat is de allereerste aanzet tot de bouw van een kapel en later een klooster. Door middel van twee visioenen wordt bevestigd dat deze locatie niet door mensen is uitgekozen, maar dat het de wens van Maria is dat zij hier geëerd en aanbeden zal worden (cap. 10 en 16).

De wonderen die door tussenkomst van Onze-Lieve-Vrouwe gebeuren, bewijzen dit ook. Het beeldje beschermt bijvoorbeeld haar eigendommen tegen diefstal. Ook vinden er wonderbaarlijke genezingen plaats en worden doden zelfs weer levend. Een aantal gebeurtenissen wordt voor het voetlicht gehaald. De auteur kan niet alles vermelden, want daarvoor is er teveel gebeurd.

Ende want hier naer veel teekenen ende groote miraculen diverse persoonen van diversen quartieren des weerelts sijn geschiet doer Onser Vrouwen van Gratiën, die welcke verdrotich waere elck besundere te scrijven. Daerom van ontallicken zullender zeer lutter hier verhaelt worden (45r).

De geruchten van deze tekenen en wonderen verspreiden zich en brengen een stroom van geld en bezoekers op gang (cap. 11-17).

Het grootste gedeelte van de tekst is gewijd aan de daadwerkelijke bouw en stichting van het klooster. Als de kapel gebouwd is, komt men op het idee om er een klooster bij te maken. Hiervoor moeten diverse stappen ondernomen worden, die Marcel Voet stuk voor stuk beschrijft. Men moet bijvoorbeeld een keuze maken voor een bepaalde orde die het beste bij Brussel en omgeving past en men moet geld en goederen bijeenbrengen. Na de voltooiing van het klooster komen de eerste broeders om zich daar te vestigen. Hoe dit in zijn werk gaat, komt eveneens aan de orde (cap. 18-62).

In 1483 is het hele kloostercomplex gewijd en in gebruik genomen. Dan verschuift de aandacht naar de oorlogen en twisten die rondom Brussel plaatsvinden en die het klooster niet ongemoeid laten. Men heeft het in het klooster zo nu en dan zwaar te verduren als vijandige ruiters binnendringen. Het is zelfs niet meer veilig om zonder vrijgeleide op pad te gaan om voedsel en andere goederen te kopen (cap. 63-74).

Zes jaar later, in 1489, wordt er vrede gesloten. Daarmee keert de auteur weer terug naar de gebeurtenissen binnen het klooster. Hij gaat met grote stappen door de tijd en vermeldt slechts enkele bijzonderheden, zoals het bezoek van de kardinaal van het Heilige-Kruis, het noodweer op 31 mei 1513 en de inwijding van de nieuwe kerk met zijn altaren. Ook beschrijft hij nauwkeurig van wie de 44 ramen van het klooster afkomstig zijn (cap. 75-84).

Nadat hij nog enkele los van elkaar staande gebeurtenissen beschreven heeft, sluit de auteur af met een feitenrelaas. Hij geeft in chronologische volgorde weer welke priors, vicarissen, procurators en kosteren het klooster gediend hebben vanaf 1456 tot het moment waarop hij dit schrijft, 12 september 1562 (cap. 85-88). Indien mogelijk geeft hij daarbij aan wanneer en waarom zij hun ambt hebben neergelegd en wat zij voor het klooster betekend hebben. Hij is daarin zeer nauwkeurig. Alleen in de lijst van vicarissen ontbreekt een naam:

Item Joos de Smet (alzoec ick meijne), profes van desen huijse, es naer desen gecomen, ende inden jaere 1512 was hij verlaten. Wie hem volghde dat en weet ick niet (150r).

Deze namenlijsten worden gevolgd door een overzicht van de cellen die door de tijd heen bij het klooster gebouwd zijn. Bij elke cel, van A tot en met X, wordt vermeld wie welk geldbedrag gegeven heeft om de bouw mogelijk te maken (cap. 89).

Met dit alles krijgt de lezer een duidelijk en overzichtelijk beeld van het ontstaan van het kartuizerklooster bij Brussel. De tekst begint in 1443 met de beschrijving van een onbebouwd veld buiten de stad en eindigt met de situatie in 1562. Het kleine kapelletje is dan inmiddels uitgegroeid tot een volwaardig klooster met 20 cellen.

ANDERE KLOOSTERKRONIEKEN

Het woord kroniek wordt in het handschrift niet gebruikt. Toch is dit een juiste benaming voor de tekst. Hét kenmerk van een kroniek is dat feiten en gebeurtenissen in chronologische volgorde worden weergegeven:

Chronicle, from the Greek word *chronos*, which in Latin is rendered by *tempus* [...] because in a chronicle facts are related in a temporal sequence.⁹

De kroniek van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster geeft een chronologische beschrijving van de geschiedenis van het klooster, met daarbij ruime aandacht voor de oorlogssituatie buiten de kloostermuren. Het is voornamelijk een zakelijk verslag, met uitzondering van de wonderen en visioenen. Er wordt nauwelijks aandacht besteed aan het geestelijk leven en de spirituele ontwikkeling van de kloosterlingen. Tegelijkertijd is God duidelijk aanwezig in deze geschiedenis. Hij is verantwoordelijk voor de bouw, groei en bloei van het klooster. Bovendien beschermt Hij de kloosterlingen in moeilijke tijden. Dit wordt voortdurend benadrukt door de auteur. Als de lezer hier oog voor krijgt, zal zijn godsdienstigheid zeker toenemen, zoals de wens en de bedoeling van Jan Tourneur is. De kroniek vertelt daarmee niet alleen de geschiedenis van het klooster, maar ook de geschiedenis van Gods hulp en bijstand.

De kroniek van het Sint-Aagtenconvent te Amersfoort heeft eveneens meer aandacht voor de materiële geschiedenis van het klooster dan voor geestelijke zaken. Van 1400 tot 1632 worden een of meer belangrijke gebeurtenissen uit een bepaald jaar weergegeven. Meestal bestaat er geen logisch verband tussen de opeenvolgende gebeurtenissen. Er worden zaken beschreven die rechtstreeks betrekking hebben op het klooster, zoals de bouw en wijding van verschillende onderdelen van het klooster, de inkleding van nieuwe zusters en het overlijden van enkele kloosterlingen. Maar ook oorlogen en rampen (brand, natuurgeweld en hongersnood) die het klooster slechts zijdelings raken, worden vermeld.¹⁰ Ter illustratie de gebeurtenissen uit 1592:

1592. Sterf Suster Judith, Andries Knyfs Dogter op den 10. February, die drie jaeren aan een sware passie had gegaan, ende sy storf in groote lytsaamheyt. In den selven jaere heeft ons Subpriorinne Elisabeth, Peter Fockings Dogter, haar gulde professie gedaan, alsmede Styntgen, Egbert Wasmans Dogter, ende sy dedden ons vrolycken dach. In desen tyt waeren in dit Lant grote menigte van

---

⁹ Jongen 2003, p. 80.

¹⁰ Zie *Cronyk*, pp. 13-61.

Wolven, sulks dat men niet veylig op't Lant konde gaan. Omtrent Joannis hebben de Geusen gewonnen de Stadt Steenwyk, daar der wel 1500 voor geschoten waeren, maar geen ontset koomende, moestent overgeven.¹¹

De kroniek begint enige tijd nadat het klooster gesticht is. Het stichtingsverhaal wordt er niet in vermeld. Ook geeft de auteur nergens een motivatie voor het schrijven van deze tekst.

Thomas van Kempen geeft in zijn kroniek van het klooster Sint-Agnietenberg bij Zwolle wel duidelijk aan waarom hij deze tekst geschreven heeft: 'tot vertroosting van de huidige generatie en ter herinnering voor de komende generaties'.¹² Thomas begint bij het begin. Aan het einde van de veertiende eeuw wordt er een plaats uitgekozen buiten de stad, waarna de bouw van het klooster kan beginnen. Na de bouw volgt de wijding en de inkleding van de eerste broeders. De rest van de tekst bestaat voornamelijk uit korte levensbeschrijvingen van overleden broeders. Zo nu en dan wordt dit afgewisseld met feiten en gebeurtenissen uit de kloostergeschiedenis, zoals een ballingschap en diverse rampen.¹³ De nadruk in deze kroniek ligt dus vooral op de persoonlijke geschiedenis van de kloosterlingen. Hun beleving en ontwikkeling staan op de voorgrond. De algemene geschiedenis van het klooster als geheel is naar de achtergrond verdreven en voor een verslag van oorlogen en dergelijke is maar weinig ruimte.

Van het Sint-Agnetenklooster te Maaseijk bestaan drie kroniekjes. Van de derde kroniek is slechts een uittreksel bekend. Dit bestaat uit een inventaris van de kerkschatten. De eerste en tweede kroniek verhalen in chronologische volgorde de lotgevallen van het klooster. De eerste kroniek begint met de vernieling en wederopbouw van de kloostergebouwen. De bouw wordt, net als in de kroniek van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster, gedetailleerd beschreven. Daarna volgt een opsomming van de paters, maters en professiebroeders. Tot slot gaat de auteur in op 'eenige bijzondere gebeurtenissen'. Hieronder vallen onder andere het bezoek van hoge gasten, belegeringen van diverse steden en een opknapbeurt van de kerk.

De geschiedenis van het klooster wordt voortgezet in de tweede, kortere, kroniek. De auteur neemt een bijbeltekst als uitgangspunt:

Onse lieve Here Jhesus Christus die gesproken heeft myt synen heiligen monde: die ic mynne die castie ic, die heeft dat arme cloester van Ste Agneten, die gelegen was buyten *Maeseycck*, besocht mit lyden ende druefheyt, meer dan ich gescryven can.¹⁴

Het lijden van de kloosterlingen bestaat uit de dood van de pater, mater en enkele zusters. Men heeft nog eens extra te lijden door de verslechterende situatie buiten het klooster. Maaseijk wordt door vijanden belegerd en ingenomen. Toch beperkt de auteur zich niet tot dergelijke droevige gebeurtenissen. De kroniek sluit af met de inkleding van nieuwe zusters en de verkiezing van een nieuwe pater en mater.¹⁵

Ondanks de overeenkomsten qua inhoud zijn er duidelijke accentverschillen tussen de kloosterkronieken. De Zwolse kroniek schenkt aandacht aan de persoonlijke geschiedenis van de kloosterlingen, terwijl de Brusselse kroniek de geschiedenis beschrijft van het klooster als geheel, met meer aandacht voor de toestanden buiten het klooster. De stichting

---

¹¹ *Cronyk*, p. 40.

¹² De Kruijf 2000, p. 146.

¹³ De Kruijf 2000, pp. 9-10.

¹⁴ Habets, 1869, p. 428.

¹⁵ Habets, 1869, pp. 383-436.

en bouw van het klooster neemt hier ook veel meer tijd en ruimte in beslag dan in de kroniek van Thomas van Kempen.

In de kroniek van het Sint-Aagtenconvent ontbreekt een duidelijke lijn. In chronologische volgorde worden de feiten weergegeven, zonder duidelijk verband. Qua inhoud staat het dichterbij de kroniek van het klooster Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiën. Deze kroniek is echter minder uitgebreid en gaat niet in op het ontstaan van het klooster. De kroniek uit Maaseijk vermeldt eveneens de oorsprong van het klooster niet. Wel schenkt de auteur veel aandacht aan de twisten en voorvallen buiten het klooster. Ook bevat de tekst een lijst met namen van de kloosterlingen en oversten.

De kloosterkronieken bestaan voor het grootste gedeelte uit dezelfde elementen. Zowel gebeurtenissen binnen als buiten het klooster worden vermeld. Het verschil wordt voornamelijk bepaald door de mate waarin er aan een onderdeel aandacht geschonken wordt.

In de kroniek van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster zijn kopieën van brieven en andere documenten toegevoegd. Dit komt in de andere kronieken niet voor. De auteur heeft de brief van de prior van Groot-Cartusen opgenomen waarin deze het Brusselse stadsbestuur aanspoort het nieuwe klooster te realiseren. Ook de brief waarin gevraagd wordt om broeders voor het nieuwe klooster, is weergegeven. Door deze documenten wordt het idee van waarheidsgetrouwheid versterkt.

CONTEXT

Niet alleen het bestuderen van de tekst zelf, maar ook kennis van de context is van belang voor een goed begrip van de tekst. De inhoud van de kroniek is daarom in een breder verband geplaatst. Het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster maakt deel uit van de kartuizerorde. Hoe is deze orde ontstaan en wat houdt het in om te leven als kartuizer? Deze vragen komen aan bod in hoofdstuk een.

Vervolgens wordt met behulp van gegevens uit de kroniek de geschiedenis van het klooster beschreven. De ontstaansgeschiedenis vertoont overeenkomsten met andere stichtingsverhalen. Vooral de Mariamirakelen zijn herkenbaar in de Middeleeuwen.

Tot slot besteedt de kroniek aandacht aan de oorlog tussen Maximilianus van Oostenrijk en Frankrijk. Hoofdstuk drie biedt achtergrondinformatie over deze oorlog en gaat in op de voorvallen waar het klooster bij betrokken is.

‘DIE ORDENE VANDEN CHATROISEN’

1.1 ‘WAT ORDENE ALDERMEEST DIE PLAETSEN AENGENAEM ZOUDE SIJN’

De eerste stap die gezet wordt bij het stichten van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster, is het kiezen van een kloosterorde. Er zijn een aantal gegadigden die een verzoek indienen bij Adriaan Dullaart, de secretaris van de stad Brussel. Als eerste komt er een kruisbroeder van de ‘ordenen vander observantiën’. Hij zegt door de paus te zijn uitverkoren om een nieuw klooster van zijn orde te stichten. Als het hem geweigerd wordt, komt hij met meer mankracht terug, maar ook dat levert hem niets op. Ook de cisterciënzermonnik Jan Smettenbier maakt tevergeefs een reis naar Brussel. Ondanks zijn contacten in de stad krijgt hij geen toestemming een nieuw klooster te stichten (45v-55r).

Het stadsbestuur gaat zelf op zoek naar een orde die ‘der stadt ende haeren borghers ende inwoenders aengenaem zoude sijn, ende totter welcker sij meerder begheerten, liefden ende gunsten souden hebben.’ Binnen de stadsmuren zijn al vele kloosterordes gevestigd. De franciscanen kwamen in 1238 als eerste naar Brussel. Zij werden al gauw gevolgd door de karmelieten, zakbroeders en dominicanen. In het begin van de vijftiende eeuw vonden bovendien de Broeders van het Gemene Leven onderdak in de stad. Enkele vrouwelijke kloosterordes zijn eveneens vertegenwoordigd, zoals de Witte Vrouwen, zo genoemd vanwege hun witte kleding, en de clarissen. Zowel de Rijke Klaren als de Arme Klaren zijn in Brussel aanwezig.¹⁶ Het stadsbestuur heeft dus keus genoeg binnen de stad zelf, maar ze kiest voor een kloosterorde die nog niet vertegenwoordigd is in Brussel.

De voorkeur van Jan van Edingen, de schout van Brussel, gaat uit naar de kartuizers. Een familielid van hem, Walter II heer van Edingen, is betrokken geweest bij de stichting van het eerste kartuizerklooster in de Nederlanden, het klooster Onze-Lieve-Vrouwekapel te Herne.¹⁷ Hij heeft dit klooster meerdere keren een bezoek gebracht, zodat hij op de hoogte is van de leer en het leven van de kartuizers. Dit heeft een goede indruk op hem gemaakt (55v-56r).

Adriaan Dullaart overweegt diverse mogelijkheden. De plaats waar het klooster moet komen, is niet geschikt voor bedelorden (mendicanten). Daarvoor ligt het te ver buiten de stad. Bovendien zijn bedelmonniken te veel afhankelijk van de gezindheid van de inwoners van Brussel. Als hun liefde voor de kerk vermindert, is de kans groot dat men in het klooster armoede moet lijden. Uiteindelijk komt hij ook uit bij de kartuizers. Bij hen zijn dergelijke problemen niet te verwachten en er zijn veel dingen die in hun voordeel pleiten.

[...] aldermeest dat het vermaerde leven ende ordene vanden chatroisen inden Heijliger Kercken om sijn constantie ende strenge, excellente scouwende leven

---

¹⁶ Levèvre 1942, pp. 100-109 en 116.

¹⁷ Hendrickx 1984, p. 23.

specialick es gecommendeert. Ende veel eerlicke, excellente geleerde ende heijlige des stoels van Roome dieneeren ende regeerders heeft opgevoet.

Merckende oeck dat die chatroisen doer ommegeen oft den cost aen gemeijnte haelende, den volcke van Brussele, van huerder ordene wegen, niet molest en zouden sijn. Dat oeck die ordene vanden chatroijzen onder die ammanie van Brussele geen cloistere en hadde, ende meer andere dingen der zelve ordenen aengaende overleggende, die hem moveerden ende neijchden tot deser ordenen dan tot eenighe andere [...] (57v-58r).

Adriaans voorkeur gaat dus eveneens uit naar de kartuizers en hij deelt dit mee aan Jan van Edingen. Hij is hierover zeer verheugd:

Nu laet God almachtich gelooft sijn, ghij hebt een goet propoest ende motijf. Ick kenne ende weet wel dat die ordene vanden chatroisen es zeere eerlick ende bequaem tot dier plaetsen. Noch ick en weet gheen ordene inder weerelt, die ic liever hebbe die die plaetse sal hebben dan die zelve ordene (58v-59r).

1.2 ONTSTAAN EN VERSPREIDING VAN DE KARTUIZERORDE

Bij de oprichting van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster is de kartuizerorde al enkele eeuwen oud. Voor het ontstaan van deze orde moeten we ons verplaatsen naar de Franse Alpen. In 1084 trekt een zekere Bruno zich met enkele volgelingen terug in dit onherbergzame Alpengebied. Bij Chartreuse bouwen zij enkele kluizen om daar, ver verwijderd van de wereld vol intriges en machtsmisbruik, een op God gericht leven te leiden. Het aanbod om bisschop van Reims te worden, wijst Bruno van de hand. Hij geeft de voorkeur aan een eenvoudige kluis boven een mooie bisschopszetel.

Over de eerste levensjaren van Bruno is niet veel bekend. Hij is tussen 1024 en 1031 in Keulen geboren en hij studeert aan de vooraanstaande kathedraalschool in Reims. Het blijft enige jaren stil rondom zijn persoon, maar in 1056 duikt hij op als scholaster van de kapittelschool in Reims. Ook is hij daar kanunnik van de kathedraal. Door zijn verschillende ambten is hij een rijk man geworden. Hij bezit een eigen huis met een aantal bedienden. Toch schenkt dit rijke leven hem geen voldoening. Hij raakt betrokken bij de machtsstrijd tussen de paus en de aartsbisschop. Als dank voor zijn inzet krijgt hij een bisschopszetel aangeboden, maar Bruno is van mening dat hij God beter kan dienen als kluizenaar. Hij laat zijn mooie huis en goede positie achter zich en trekt naar het zuiden, naar Sèche-Fontaine. De eerste tijd komt er van zijn eenzaamheidsideaal niet veel terecht. Hij oefent nog steeds een grote aantrekkingskracht uit en vele vrienden komen hem opzoeken. Daarop besluit Bruno met enkele trouwe volgelingen richting de Alpen te gaan om daar een echt kluizenaarsbestaan op te bouwen.

Zijn teruggetrokken leven in de bergen duurt slechts een paar jaar. In 1090 wordt hij door paus Urbanus II, een oud-leerling van Bruno, teruggeroepen. De paus heeft hem nodig in de strijd tegen de keizer die zijn macht over de kerk wil uitbreiden. Met tegenzin geeft Bruno gehoor aan deze oproep. Eenmaal in Rome weet hij de paus er echter al gauw van te overtuigen dat hij niet op zijn plaats is aan het hof. Hij weigert opnieuw een bisschopszetel, dit keer van Reggio, en neemt het kluizenaarsleven weer op. Omdat hij geen toestemming heeft om terug te keren naar Chartreuse, sticht hij een nieuwe gemeenschap in Calabrië. Daar overlijdt hij op 6 oktober 1101.¹⁸ Uit een brief

---

¹⁸ Sanders 1990, pp. 14-15.

van Bruno blijkt dat hij op deze plek in alle tevredenheid zijn laatste levensjaren heeft doorgebracht:

In Kalabrien bewohne ich, von allen bewohnten Orten hinreichend entfernt, eine Einsiedelei, mit einigen Ordensbrüdern und einigen Gelehrten [...]. Wie soll ich die Schönheit dieses Ortes beschreiben, sein mildes und gesundes Klima, die liebliche, weite Ebene mit blühende Wiesen und grünende Weideflächen? [...] Denn hier können mutige Männer nach Wunsch sich sammeln und in ihren Innern Einkehr halten, mit Fleiß die Tugendkeime hegen und sich selig an den Paradiesfrüchten laben. Hier empfängt das Auge jenen Glanz, der wie ein Liebespfeil das Herz des göttlichen Bräutigams verwundet, und erstrahlt in jener Reinheit, die Gott schauen darf.¹⁹

De gemeenschap in Calabrië wordt binnen een eeuw ingelijfd in de cisterciënzerorde. De gemeenschap La Grande Chartreuse wordt daarentegen het middelpunt van een nieuw orde. Omdat het nooit de bedoeling van Bruno is geweest een nieuwe orde te stichten, heeft hij geen geschreven kloosterregel nagelaten. Als er echter nieuwe kloosters ontstaan die in de geest van Bruno willen leven, komt er behoefte aan een dergelijke regel. Bij twijfel over de te volgen levenswijze richt men zich tot Chartreuse, omdat men daar wel zal weten wat de wil van Bruno is.²⁰

Guigo, de vijfde prior van La Grande Chartreuse, stelt uiteindelijk de *Consuetudines* (Gewoonten) op schrift. Guigo is op 23-jarige leeftijd in het klooster getrokken en al gauw benoemd tot prior. Hij voelt zich erg aangetrokken tot de eenzaamheid en het contemplatieve leven van Bruno. Hij neemt zes jaar de tijd om de ideeën van Bruno te verwoorden. In 1127 voltooit hij zijn werk en kan hij zijn medebroeders het ‘wetboek’ laten lezen. In de loop van de tijd worden er steeds nieuwe wetten en regels aan toegevoegd, wat herziening van de oude statuten meerdere keren noodzakelijk maakt.²¹

Nu de kartuizerorde in het bezit is van wetten en regels kan men zich makkelijker verspreiden en nieuwe kloosters stichten. De uitbreiding van de orde verloopt echter langzaam in vergelijking met andere orden. De cisterciënzerorde, die rond dezelfde tijd is ontstaan, telt in 1150 al bijna 350 huizen. De kartuizers hebben aan het eind van de twaalfde eeuw slechts 37 kloosters. De bloeitijd van de kartuizers ligt in de veertiende eeuw, maar ook dan blijft men met ongeveer 160 huizen ver achter bij andere orden. Er zijn enkele verklaringen voor de langzame verspreiding. Zo zijn de kartuizers onderworpen aan strenge regels, waardoor de afstand tot de lekenwereld erg groot is. Daarnaast is er een groot vermogen voor nodig om een nieuw kartuizerklooster te kunnen stichten. Bovendien is men erg voorzichtig met het opnemen van nieuwe kloosters. Het toetreden tot de nieuwe orde is dus niet voor iedereen weggelegd.²²

In de Nederlanden zijn 22 kartuizerkloosters gesticht. De eerste ontstaat in 1314 te Herne bij Edingen.²³ In 1625 wordt de laatste opgericht in Antwerpen. Dit is de enige stichting in de zeventiende eeuw, want onder invloed van het protestantisme verdwijnen aan het einde van de zestiende eeuw de meeste kartuizers. Vooral in de noordelijke Nederlanden is dit duidelijk te merken. Maar wanneer het zuiden onder Oostenrijks bewind komt, verdwijnen ook daar de kartuizers. Jozef II laat in 1783 de ‘onnutte

---

¹⁹ Zadnikar 1983, p. 213.

²⁰ Sanders 1990, pp. 28-29.

²¹ Hendrickx 1984, pp. 20-21.

²² Sanders 1990, pp. 16-17.

²³ Hendrickx 1984, pp. 22-23.

contemplatieve orden’ opheffen. Enkele kloosters, waaronder Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiën, doen na de dood van de Oostenrijkse keizer een poging tot herstel, maar dat mislukt.²⁴

1.3 ‘DAT LEVEN, DIE MANIEREN ENDE RELIGIËN DER ORDENEN VAN DEN CHATROISEN’

La Grande Chartreuse blijft het belangrijkste en machtigste klooster, ook als er steeds meer nieuwe kartuizerkloosters worden gesticht. De prior van dit moederklooster wordt beschouwd als de opvolger van Bruno en heeft daardoor een belangrijke stem in het kapittel. Hij belegt een keer per jaar, op de vierde zondag na Pasen, een vergadering met de priors van alle kloosters: het generaal kapittel. Binnen het generaal kapittel wordt jaarlijks een definitorium gekozen dat bestaat uit de prior-generaal van Chartreuse en zeven andere priors. Zij nemen belangrijke besluiten en stellen voorschriften voor de hele orde op. Tijdens de vergaderingen spreekt men onder andere over het bestuur van de kloosters en ook brengen de visitatoren, die in het afgelopen jaar alle kloosters bezocht hebben, verslag uit van hun bevindingen. Indien nodig neemt men eveneens beslissingen over een nieuw te stichten klooster of over de afzetting en overplaatsing van een prior. Door middel van dit centrale bestuur probeert men de eenheid te bewaren en de orde te handhaven.²⁵

De prior vormt de schakel tussen het klooster en het generaal kapittel. Hij staat aan het hoofd van het klooster en is verantwoordelijk voor zijn gemeenschap. De prior wordt door het klooster zelf gekozen. Alleen bij vroegtijdig aftreden of afzetting is toestemming van het generaal kapittel nodig. In sommige gevallen is het mogelijk een rector in plaats van een prior aan te stellen, bijvoorbeeld bij de opbouw van een klooster.²⁶ In het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster wordt in 1456 Hendrik van Loon als rector aangesteld. Pas na de vergadering van het generaal kapittel wordt hij bevestigd als prior (146r).

Een prior wordt bijgestaan door een procurator. Deze is meestal verantwoordelijk voor de daadwerkelijke uitvoering van het beleid en draagt zorg voor geld en goederen. Ook heeft de procurator zeggenschap over de lekenbroeders. Samen met de vicaris is hij de belangrijkste adviseur van de prior. De taak van een vicaris bestaat voornamelijk uit het vervangen van de prior bij diens afwezigheid. Tot slot is ook de sacrista of koster van belang voor het reilen en zeilen binnen het klooster. Hij is onder andere verantwoordelijk voor de kloosterbibliotheek.

Een kartuizerklooster biedt onderdak aan verschillende soorten bewoners. Een deel van de kloosterlingen bestaat uit koormonniken. Zij hebben een geestelijke taak in het klooster en brengen hun dagen voornamelijk biddend door. Daarnaast zijn er lekenbroeders of conversi, die belast zijn met materiële zaken. Zij doen de dagelijkse karweitjes en beoefenen verschillende ambachten. Zij maken het contemplatieve leven van de koormonniken mogelijk, maar kunnen daardoor zelf niet zo’n streng leven leiden.

Het werk dat in het klooster verricht moet worden, is vaak teveel voor het aantal lekenbroeders. Daarom laat men ook enkele donaten toe. Zij leggen geen gelofte af, maar hebben als arbeidskracht een contract met het klooster. Wel worden er enkele voorwaarden aan deze kloosterlingen gesteld. Zo mogen zij bijvoorbeeld alleen op het kerkhof van het klooster begraven worden als zij ongehuwd zijn en als zij al hun bezittingen hebben afgestaan aan het klooster. De proveniers of prebendarii zijn nog minder betrokken bij het

---

²⁴ Hendrickx 1984, pp. 33-34.

²⁵ Sanders 1990, pp. 29-30.

²⁶ Sanders 1990, p. 33.

geestelijke kloosterleven. Zij verblijven tegen betaling in het klooster om daar onbekommerd van hun oude dag te kunnen genieten.²⁷

De bewoners van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster zijn monniken, conversen en donaten. Zij worden genoemd in de brief, waarin gevraagd wordt om kloosterlingen voor dit nieuwe klooster:

Want anderen tijden bijden eerweerdighen vader van Cartusen ende diffiniteurs des capittel generael wij gedeputeert sijn ende bij speciale commissie genoemd expresselick om die nieuwe fundatie, te weten dat huijs van Onser-Vrouwen-van-Gratië bij Brussele, te versien om aldaer te beginnen die religie onser ordene vanden chatroisen, zoe wel van persoonen onser ordene monicken, als oeck conversen ende donaten daer toe bequaem sijnde (95v-96r).

Proveniers komen niet voor in de kloosterkroniek. Wel biedt men in 1517 een half jaar lang onderdak aan Marcurinus van Gattinaria. Deze vooraanstaande man heeft ooit beloofd het Heilige Land te bezoeken, maar vanwege zijn ouderdom is hij daartoe niet meer in staat. Hij heeft daarom toestemming van de paus gekregen om zijn belofte te veranderen en hij neemt zich voor een half jaar in een klooster door te brengen. Het lijkt erop dat hij zich aanpast aan het kloosterleven. Hij draagt net als de monniken een wit habijt en vult zijn dagen met bidden en studeren. Per maand betaalt hij 30 Rijnse gulden voor kost en inwoning. Alleen voor de wijn zorgt hij zelf. Ook geeft hij een aanzienlijk bedrag voor de renovatie van het gebouw en bij zijn afscheid schenkt hij het klooster nogmaals 2000 Rijnse gulden (cap. 79).

De kartuizers volgen dagelijks een vast patroon van bidden, mediteren, eten en het verrichten van handenarbeid. Deze arbeid bestaat voor de koormonniken voornamelijk uit het afschrijven van boeken. Elke monnik moet leren schrijven om vervolgens in zijn eigen cel een bijdrage te leveren aan het boekenbestand van het klooster.²⁸ In de dertiende en veertiende eeuw is het niet erg gebruikelijk dat kloosterlingen zelf verantwoordelijk zijn voor de uitbreiding van de boekencollectie. Vóór de opkomst van de Moderne Devotie zijn de kartuizers een van de weinige die actief betrokken zijn bij de boekproductie.²⁹ Zij schrijven in de eerste plaats voor eigen gebruik, zowel in het Latijn als in de volkstaal. De Latijnse teksten zijn bestemd voor de monniken. De minder geletterde lekenbroeders hebben de beschikking over teksten in de volkstaal.³⁰ Daarnaast levert men ook boeken aan andere kloosters en aan privé-gebruikers uit een nabijgelegen stad. In Herne kopiëren de monniken bijvoorbeeld een aantal handschriften in opdracht van inwoners van Brussel.³¹ Ook het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster heeft een scriptorium en bibliotheek. In 1551 wordt een boekenlijst opgesteld, die in het handschrift is opgenomen achter de kloosterkroniek.³² Deze Latijnse lijst bestaat onder andere uit een groot aantal bijbelboeken,³³ de preken van Bernardus van Clairvaux en Augustinus, de *Dialogi* van Gregorius de Grote, de statuten van Guigo, een levensbeschrijving van Bruno en een martyrologie (196r-198v). Twee eeuwen later maakt prior Luyckx opnieuw een catalogus

---

²⁷ Sanders 1990, pp. 34-37.

²⁸ Sanders 1990, pp. 39-40.

²⁹ Kwakkel 2002, pp. 35-36.

³⁰ Sanders 1990, p. 151.

³¹ Zie voor een uitgebreide bespreking van de boekproductie voor de buitenwereld: Kwakkel 2002, pp. 136-180.

³² Gumbert 1975, p. 220.

³³ De bijbelboeken die genoemd worden, zijn: de vijf boeken van Mozes, Ruth, Ezra, Nehemia, Esther, Job, de Spreuken van Salomo, Jesaja, Jeremia, Ezechiël, Daniël, de brieven van Jacobus, Petrus, Johannes en Judas, de Openbaringen van Johannes en de boeken Thobias, Judith, Maccabeeën en Baruch.

van de aanwezige teksten. Deze lijst bestaat uit achttien handschriften, vier incunabelen en twaalf postincunabelen.³⁴

Het leven van de kartuizers kenmerkt zich door eenzaamheid en eenvoud. Men leidt een contemplatief leven afgeschermd van de wereld. Dit is duidelijk te zien bij Bruno, maar ook binnen de kloosters streeft men zoveel mogelijk naar eenzaamheid. Elke monnik heeft zijn eigen cel, waarin hij het grootste gedeelte van de dag doorbrengt. Wel zijn er enkele gezamenlijke activiteiten, zoals de dagelijkse officie van de Heilige Maagd, vergaderingen en maaltijden. Dit laatste geldt echter niet voor de koormonniken. Zij gebruiken hun maaltijd alleen in hun cel, behalve op zon- en feestdagen.³⁵ De eenzaamheid wordt nog eens extra versterkt door de zwijgplicht. Door op deze manier te leven, kan men zich beter richten op God. Het leven in eenzaamheid betekent niet alleen leven zonder mensen, maar ook leven met en voor God.³⁶ De eenvoud komt voornamelijk tot uitdrukking in voedsel, kleding en de sobere aankleding van de kerk.³⁷

De kartuizers hebben, in tegenstelling tot veel andere kloosterorden, hun strenge leefwijze door de tijd heen weten te handhaven. Terwijl veel kloosterlingen steeds meer aandacht krijgen voor materiële zaken, blijven de kartuizers zich richten op het spirituele. Toch zijn er in de vijftiende en zestiende eeuw wel enkele veranderingen op te merken. Men kiest bij het stichten van een klooster niet meer voor een woest, eenzaam en afgelegen gebied, maar men vestigt zich in de omgeving van steden. Het klooster zelf blijft echter wel zoveel mogelijk afgesloten van de buitenwereld.³⁸ Dit is duidelijk te zien bij het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster. Het klooster ligt niet ver van de stad Brussel, op een plaats waar veel mensen voorbij komen. De inwoners van het klooster worden echter wel door een muur afgeschermd van de bezoekers en voorbijgangers, zodat zij de orde en rust niet verstoren.

[...] die commissarijsen vander ordenen merckende dat niet accorderen en soude dat die religieusen souden sijn onder het volck dat dagelix quam Onser Vrouwen van Gratiën in die capelle besoecken, hebben sij versocht dat die capelle ende nieuwe werck daer aen gemaect, souden met eenen muer gesceijden sijn, niet om te vervremden dat deel vander capellen vanden cloistere, maer die geheele timmeringhe in twee deelen deelende, op dat die religieusen souden gesceijden sijn ende gesloten vanden gemeijnen volcke daer comende, ende het rumoer ende geluyt vanden volcke den religieusen niet en soude turberen oft letten int singhen ende doen vanden dienst Gods (99v-100r).

De eenzaamheid binnen het klooster wordt na verloop van tijd ook minder strikt gehandhaafd. De monniken hebben meer contact met elkaar en met gasten uit de buitenwereld.³⁹ Uit de kloosterkroniek blijkt dat men op de hoogte is van de situatie buiten de kloostermuren. Men weet wat er gaande is en men bemoeit zich daar ook mee. Zo gaan in 1486 enkele priors op weg naar Gent om daar te proberen vrede te stichten tussen Maximilianus en de Vlaamse ruiters (cap. 45).

Ook de opvatting over eenvoud verandert door de eeuwen heen. De maaltijden worden luxer en de bezittingen van het klooster nemen toe. Vermogende buitenstaanders geven geschenken en bieden (grote) sommen geld aan. In ruil daarvoor verwachten zij

---

³⁴ Gumbert 1975, p. 220.

³⁵ Sanders 1990, p. 39.

³⁶ Uitspraak van Sergius Bulgakoff, overgenomen uit Zadnikar 1983, p. 15.

³⁷ Gumbert 1975, p. 10.

³⁸ Gumbert 1975, p. 12.

³⁹ Gumbert 1975, p. 12.

gebeden voor hun welzijn.⁴⁰ Met behulp van deze giften is uitbreiding en verfraaiing mogelijk. In het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster kunnen er op deze manier glazen vensters in de kerk en het klooster worden aangebracht. Ook maken weldoeners van buitenaf het mogelijk een groot aantal kloostercellen te bouwen (cap. 78, 84 en 89). Zelfs de muur die de kloosterlingen moet beschermen, kan de wereld niet buiten sluiten.

---

⁴⁰ Gumbert 1975, pp. 12-13.

‘HOE DAT CONVENT ES GEFUNDEERT’

2.1 ‘HAER BEGINSELE ENDE OIRSPRONCK’

Twee doornenstruiken en een linde markeren het begin van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster. De eenvoudige, Godvrezende schaapherder Peter van Assche heeft deze bomen geplant, zodat voorbijgangers in de schaduw verkoeling kunnen vinden en kunnen uitrusten. Om het nog gerieflijker te maken, plaatst Peter een bank. Velen maken hiervan dankbaar gebruik. Peter van Assche wil de voorbijgangers echter meer bieden dan rust. Hij koopt een houten beeldje van Maria en hangt dit in een van de doornenstruiken. Zo roept hij de passanten op om zich in gebed tot Maria te richten. Peter bezoekt het beeld dikwijls en ook anderen uit de omgeving komen regelmatig langs. Met hun hulp maakt hij vervolgens een afdak boven het beeld, ‘zonder wanden, met een tichelen dack’ (39r). Dit eenvoudige bouwsel wordt gebruikt voor de mis (cap. 6-9).

De bezoekers komen niet met lege handen. Zij schenken Maria bloemen, vruchten en kaarsen. Dit trekt ook minder godvruchtige personen aan, maar daar weet Maria wel raad mee. Als Gielis Ots en zijn reisgezel de rozen uit het huisje willen stelen, vallen ze van hun paard voordat ze de bloemen in handen hebben. Dan komen ze tot het inzicht: ‘Het es quat dat wij hebben willen doen, ender der heijliger Maget Maria niet aengenaem’ (40v). Ook degene die de appels van Maria wil wegnemen, wordt ‘ter eerden nedergeslagen’ (41r). Maria waakt niet alleen over haar bezittingen, maar ook over de beloften die haar gedaan zijn. Een inwoner van Anderlecht heeft haar een deel van de opbrengst van zijn oogst beloofd. Wanneer hij zijn graan verkocht heeft, vergeet hij dit. Hij wil het geld gebruiken om zijn schulden mee te betalen. Onderweg naar huis verliest hij zijn portemonnee. Hoe goed hij ook zoekt, hij kan hem niet terugvinden. Pas nadat hij zich zijn belofte herinnert en om vergeving vraagt, ziet hij hem langs de weg liggen (50r-50v). Deze verhalen verspreiden zich snel door Brussel en omgeving en het gevolg is dat men het beeld nog meer eert komt bewijzen.

Door het aanroepen van Onze-Vrouwe-van-Gratië gebeuren nog veel meer wonderen. Een meisje uit Overdorp verdrinkt in een beek. Haar ouders worden ongerust als ze niet thuiskomt voor het avondeten. Ze gaan zoeken en ontdekken dat ze dood is. Daarop roepen zij de hulp van Maria in en het meisje komt weer tot leven. Een ander meisje heeft een trap van een paard gehad tegen haar hoofd. Haar hersenen komen zelfs uit de wond. Ook haar geeft Onze-Vrouwe-van-Gratië genezing. Broeder Aert van Pancucke en zuster Beatrix uit Hulsterloo, die beiden blind zijn, krijgen hun zicht weer terug. Een vrouw uit Vleesenbeke wordt verlost van een gal- of niersteen ter grootte van een ei, nadat ze een paar dagen achter elkaar het beeld heeft bezocht. Als dank laat ze de steen achter.

Na elk wonder ontvangt Maria een toepasselijke offergave. De ouders van het verdronken meisje schenken bijvoorbeeld een wassen pop die even groot is als hun dochter. Als dank voor de genezing van een drie weken oude baby ontvangt Maria een

hoeveelheid was en graan met hetzelfde gewicht als de baby. De waarde van het dankoffer hangt waarschijnlijk af van de rijkdom van de gever. De baljuw Jan Boloijs geeft na de genezing van zijn vrouw geen was of graan, maar een zilveren beeld van een vrouw. Een andere manier om dankbaarheid te tonen, is het ondernemen van een pelgrimstocht. Dit doet Aert van Pancucke. Bovendien schenkt hij twee wassen en zilveren ogen (cap. 17).

Dagelijks vinden er wonderen plaats. De ene genezing volgt op de andere. Omdat de plaats waar deze dingen gebeuren nog niet gewijd is, vindt er op aandringen van het Brusselse stadsbestuur, de hertog en bisschop van Kamerijk een onderzoek plaats naar de echtheid van deze wonderbaarlijke gebeurtenissen (43v). Allerlei mensen moeten tijdens een vergadering verschijnen om hun verhaal te doen. Ook worden er getuigen gehoord. In het geval van Hendrick uit Waelem zijn er bijvoorbeeld vier personen die zweren dat hij inderdaad van de duivel verlost is (47r).

Niet alleen de wonderen, maar ook enkele visioenen bewijzen de heiligheid van deze plaats. Peter van Assche ziet in een visioen een prachtige kerk met twee torens op de plaats waar het beeld staat. Dit gaat gepaard met helder licht. In 1449 op de avond voor Pinksteren wordt dit licht door duizenden mensen gezien. Velen komen bij het beeld bidden en brengen offergaven mee. Gielis Ots neemt hun geld in ontvangst en geeft het bij de schout van Brussel in bewaring (cap. 10 en 13).

Het felle licht duidt op de aanwezigheid van God en de heiligheid van het beeld. Er bestaan veel legendes waarin een heilige of de graftombe van een heilige wordt omgeven door een mystiek licht. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij Catharina en Benedictus. Het licht kan afkomstig zijn van de zon of van een ster, maar meestal is de lichtbron onduidelijk.⁴¹ Ook in de bijbel staat het licht symbool voor Gods aanwezigheid. De kroniekschrijver verwijst naar de brandende braamstruik uit het Oude Testament. Wanneer Mozes deze struik nadert, moet hij zijn schoenen uittrekken omdat hij op heilige grond staat (4v).

In dezelfde nacht is er ook nog sprake van een ander visioen. Een vrouw ziet een dame in haar slaapkamer wandelen, die haar de volgende opdracht geeft: ‘Ghij vrouwe segt den volcke van Brussele dat ic tot Schuete wille geheert ende aenbeden worden, ende Vrouwe van Gratiën genoempt sijn’ (44r). Dit bevestigt dat de plaats waar het klooster komt te staan, niet door Peter van Assche maar door Maria zelf is uitverkoren (cap. 16).

Als gevolg van alle wonderen en tekenen stromen de offeranden binnen. Het stadsbestuur is van mening dat deze giften gebruikt moeten worden ter ere van Maria en besluit een kapel te bouwen. In februari 1449 legt Karel van Charlerois de eerste steen die voorzien is van zijn wapen. Hiervoor is toestemming gevraagd en ontvangen van de bisschop van Kamerijk, Philips de Goede en de parochie van Anderlecht. Bovendien keurt de bisschop het goed dat de mis in het huisje bij het Mariabeeld gelezen wordt, totdat de kapel klaar is. De bouw verloopt echter niet geheel voorspoedig. Onder andere door de oorlog loopt de devotie van de burgers terug, waardoor ook de inkomsten dalen. Na ruim vijf jaar, in 1455, kan de kapel eindelijk feestelijk worden gewijd. De inwoners van Anderlecht vormen een processie met kruisen en vaandels en gaan op weg naar de versierde kapel. Bij de wijding zijn ook de priors van de nabijgelegen kloosters en veel mensen uit Brussel aanwezig (cap. 45-46).

Het stichtingsverhaal van de Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënkapel bevat een aantal elementen die in de Middeleeuwen regelmatig terugkeren. De oorsprong van een kapel ligt vaak bij een boom met een Mariabeeld. Oude bomen, heuvels en bronnen worden gezien als plaatsen waar hemel en aarde elkaar raken. Deze punten hebben een bijzondere kracht en heiligheid.⁴² De Vooyts ziet de boomcultus als een overblijfsel van het oude Germaanse

---

⁴¹ Loomis, 1948, pp. 27-29.

⁴² Duerloo 2002, p. 45.

geloof. Het Christendom zoekt aanknopingspunten in het oude geloof en past deze aan. Het is goed mogelijk dat plaatsen die bij de Germanen als heilig bekend staan, in de Middeleeuwen worden bestemd voor de Mariaverering.⁴³

De voorkeur van de middeleeuwen gaat uit naar de lindeboom. Het ‘was de veel geliefde boom der Middeleeuwen, de verzamelplaats van wie in vriendschappelijken kout bij elkander zaten, de boom wiens takken een kapelletjen of een heiligenbeeld overschaduwden’.⁴⁴ Het beeld kan door een vrome vereerder in de boom gehangen zijn, maar het gebeurt ook dat het er op een wonderbaarlijke manier gegroeid is. Vooral in agrarische gemeenschappen komt dit veel voor. Zowel de linde als het Mariabeeld symboliseren de vruchtbaarheid van akkers, mens en vee. Het aanroepen van Maria zal de vruchtbaarheid bevorderen.⁴⁵

Devotieprenten uit Uden tonen een oude lindeboom met een Mariabeeld. Sinds de veertiende eeuw trekt deze boom veel bezoekers. Bij de boom wordt een kapel gesticht met de toepasselijke naam Onze-Lieve-Vrouwe-ter-Linden. In Borgharen, Eersel, Oisterwijk en Thorn speelt de lindeboom eveneens een rol bij de Mariaverering. In Eersel wordt de boom beschouwd als koortsboom, omdat men er geneest van de koorts. De cultus rond deze boom komt pas in de zeventiende eeuw op gang.⁴⁶

Ook bij andere bomen ontstaan kapelletjes en heilige plaatsen. Op een afgelegen plek op de hei bij Handel wordt een doornentak met een beeldje van Maria gevonden. Dit beeldje trekt veel gelovigen aan en er gebeuren veel wonderen. Uit dankbaarheid wil men een kapel bouwen. Men gaat enthousiast aan de slag, maar halverwege de bouw raakt het water op. Spontaan ontstaat er echter een nieuwe put en is er weer water in overvloed. Hieruit blijkt Maria’s instemming met de nieuwe kapel.⁴⁷

Het ontstaan van een kapel in het Zoniënwood is vergelijkbaar met de oprichting van de Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënkapel. Vanaf zijn sterfbed beveelt Peter van Kerckhoven dat er een Mariabeeld geplaatst moet worden in het Zoniënwood. Bij dit beeld vinden veel genezingen plaats. Een zekere Anna is een van de gelukkigen. Zij geneest van de koorts en als dank gaat zij bij het beeld kaarsen verkopen. Met het geld dat zij op deze manier verdient, laat ze een afdak boven het beeld maken. Omdat er steeds meer wonderen gebeuren, gaan de kerkleiders zich er mee bemoeien. Zij besluiten een kapel op te richten, waar de gelovigen in alle rust kunnen bidden.⁴⁸

Dergelijke inventielegenden doen al lange tijd de ronde, maar pas in de zeventiende eeuw worden de meeste op schrift gesteld. In 1632 publiceert de norbertijn Augustijn Wichmans de legenden uit het hertogdom Brabant in zijn *Brabantia Mariana*. De verschillende legenden volgen een vast patroon. Een herder vindt ergens in de wildernis een Mariabeeld. Hij probeert het beeld mee te nemen, maar wordt tegengehouden door een bijzondere kracht. Een andere mogelijkheid is dat hij het beeld meeneemt, maar dat het op eigen kracht terugkeert naar de vindplaats. Men ziet dit als een hemels teken en verandert de plaats in een heiligdom.

De ontstaansgeschiedenis van de kapel op de Scherpenheuvel komt overeen met het hierboven geschetste beeld. Op deze heuvel buiten het dorp Zichem staat sinds mensenheugenis een eikenboom waaraan een Mariabeeld is bevestigd. Op een gegeven moment ziet een herder dit beeld onder de boom liggen en wil het meenemen. Wanneer hij het wil oprapen, blijkt het beeld veel te zwaar te zijn en kan de herder zich niet meer

---

⁴³ De Vooy 1974, p. 64.

⁴⁴ Kronenburg II, p. 182.

⁴⁵ <http://www.meertens.knaw.nl/bol/verwerk.php?typ=verering&id=772>

⁴⁶ <http://www.meertens.knaw.nl/bol/verwerk.php>

⁴⁷ Kronenburg II, pp. 134-136.

⁴⁸ Harline 2003, pp. 18-36.

bewegen. Gelukkig wordt hij dezelfde avond nog gevonden door zijn meester. Nadat hij gehoord heeft wat er gebeurd is, hangt hij het beeld terug in de boom, waarna de herder zich weer kan bewegen. Aanvankelijk bezoeken alleen mensen uit Zichem en omgeving de boom, maar na verloop van tijd komen er steeds meer pelgrims. De vele wonderen die er gebeuren vormen de aanleiding om een stenen kapel te bouwen.⁴⁹

De Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënkapel is eveneens tot stand gekomen dankzij een herder. Peter van Assche heeft het Mariabeeld echter niet gevonden, maar zelf gekocht en in de boom gehangen. Desondanks is duidelijk dat de ontstaansgeschiedenis van de kapel niet op zichzelf staat. Zowel herders als bomen met een Mariabeeld komen regelmatig voor in inventielegenden.

2.2 ‘VEEL TEEKENEN ENDE GROOTE MIRACULEN’

Mariamirakelen komen veel voor in de Middeleeuwen. De mirakels zijn altijd verbonden aan een bepaalde plaats, een relik of een beeld.⁵⁰ In de vijftiende eeuw zijn er ongeveer 80 miraculeuze Mariabeelden in de Nederlanden. De middeleeuwers bezoeken deze beelden om te bidden, te danken, geloften af te leggen en uit te voeren. Zij hopen daarbij op een wonder, vaak in de vorm van genezing. Na de verhoring van het gebed schenkt men meestal een bewijs van dankbaarheid: geld, gouden en zilveren voorwerpen, kostbare stoffen of waskaarsen.⁵¹ Tot in de vijftiende eeuw is het de gewoonte dat de genezene zijn gewicht in goederen aan Maria schenkt. Op deze manier biedt men zichzelf als het ware aan.⁵²

Het mirakelboek van Onze-Lieve-Vrouw te 's-Hertogenbosch beschrijft veel genezingen die volgens een vast patroon verlopen. Als de dokter niets meer kan doen, smeekt de patiënt Maria om herstel en belooft haar een bedevaart te ondernemen en geschenken te geven. Binnen kortere of langere tijd vindt de genezing plaats en de patiënt lost zijn beloften in. Dit is bijvoorbeeld het geval bij Jan die Vleminc uit Dordrecht. Zijn been is onder een balk terecht gekomen en zwaar gewond geraakt. Een amputatie dreigt, maar dankzij Maria geneest het been binnen vijf maanden. Vervolgens gaat Jan op weg naar 's-Hertogenbosch en offert Maria een wassen been. Het dochtertje van Bertout uit Son wordt dood in bed gevonden, maar als haar moeder Maria om hulp smeekt, begint het kind weer te ademen. Samen met haar ouders onderneemt het meisje een bedevaart en offert Maria haar gewicht in wijn, rogge, zilver en was. Verder kunnen doven weer horen en blinden zien. Verdronkenen worden levend en gevangenen die onschuldig vast zitten, krijgen hun vrijheid terug.⁵³

Net als in de kloosterkroniek vinden de wonderen plaats na het aanroepen en aanbidden van Maria. Zij speelt geen actieve rol bij de genezingen. Er zijn echter Mariamirakelen waarin dat wel het geval is. Maria zalft dan bijvoorbeeld de patiënten of slaat een kruis boven het gewonde lichaamsdeel.⁵⁴

In het *Brabantsch Sagenboek* met Mariamirakelen en -legenden is ook duidelijk sprake van een vast patroon: ‘in eentonige reeks keren dezelfde motieven terug: beelden die onbrandbaar zijn, licht uitstralen, zich niet laten verplaatsen, hun eigen plaats

---

⁴⁹ Duerloo 2002, pp. 44-45.

⁵⁰ Harline 2003, p. 19.

⁵¹ Kronenburg II, pp. 16-20.

⁵² *Mirakelen* 1978, p. 70.

⁵³ *Mirakelen* 1978, pp. 171 en 220.

⁵⁴ De Vooy 1974, pp. 86-87.

aanwijzen, wonderbaarlijke genezingen veroorzaken, doden levend maken enz.⁵⁵ Vooral de genezing van uitzichtloze zieken en de opwekking van doden geeft een plaats status.⁵⁶

De wonderen die Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiën verricht, bestaan niet alleen uit genezingen. Zij beschermt haar eigendommen. Dit is eveneens een bekend motief. Veel heiligen waken over hun bezittingen. Sint Servaas is in het bezit van een wijngaard. Wanneer kinderen daar druiven proberen te stelen, verandert hij hen voor een dag in standbeelden (‘levende doden’). Pas nadat hun ouders tot Servaas bidden en beloven dat het niet meer zal gebeuren, kunnen de kinderen zich weer bewegen.⁵⁷ Een horige weigert belasting te betalen aan Servaas. Hij zweert dat hij ‘nooit ofte nimmer ook maar een cent [zal] betalen, zolang hij nog op zijn eigen benen en voeten [kan] staan’. Voor deze woorden wordt hij gestraft met jicht. Hij krijgt berouw, maar zijn lichaam is niet meer te redden. Alleen door geduldig te lijden kan hij zijn ziel nog behouden.⁵⁸

Onze-Lieve-Vrouwe-van-‘s-Hertogenbosch waakt ook over haar goederen. Een kreupele vrouw leent krukken uit de kapel. Na haar genezing vergeet zij ze terug te brengen. In een droom herinnert Maria haar er tot drie keer toe aan de krukken terug te geven, wat uiteindelijk gebeurt. Ook ziet ze er op toe dat een gegeven belofte gehouden wordt. Wanneer Guedelts zontje dood geboren wordt, belooft zij een bedevaart te maken naar Maria-van-‘s-Hertogenbosch. Het jongetje komt na twee uur tot leven. Guedelt vergeet echter haar belofte en na een paar maanden ligt haar zontje weer dood in de wieg. Na een hernieuwde belofte, wordt de baby opnieuw levend. Dit keer komt de moeder haar belofte na.⁵⁹

Mirakelverhalen komen regelmatig voor in historische teksten. De mirakels worden dan beschreven als feitelijke gebeurtenissen. Ze maken deel uit van de geschiedenis.⁶⁰ Dit is ook het geval in de kloosterkroniek. De wonderen van Maria vormen een wezenlijk onderdeel van de ontstaansgeschiedenis van het klooster. Dit is niet verwonderlijk, want de kartuizers hebben al vanaf het begin een nauwe band met Maria. Volgens een legende kiezen de kluzenaars van La Grande Chartreuse haar tot patrones. Na het vertrek van Bruno blijven zij vertwijfeld achter in de Alpen en hebben ze behoefte aan steun.

Eensklaps, zoo verhaalt de legende, stond een man in hun midden, grijs van haar en baard, eerbiedwaardig van gedaante als een hemeling. “Broeders”, sprak hij, “gij zijt besluiteloos, of gij blijven moet of henegaan; maar ik zeg u in den naam des Almachtigen, dat de Moeder Gods, de altijd reine Maagd Maria, u in deze eenzame plaats zal behoeden, wanneer gij vóór de canonieke uren hare Getijden, en daarna hare Completen wilt bidden.” Zoo sprak hij en was uit hunne oogen verdwenen. [...] Vol blijdschap kozen de Kartuizers Maria tot patrones hunner Orde, en werden zoozeer in hunne roeping versterkt, dat noch dood noch leven hen voortaan van Gods liefde kon scheiden.⁶¹

2.3 ‘EEN GEESTELICK HUIJS BIJDER CAPELLEN VAN ONSER-VROUWEN-VAN-GRATIËN’

Wanneer de kapel van Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiën gereed is, ontstaat het idee om bij de kapel een klooster te stichten. Vooral Adriaan Dullaart, de secretaris van de stad Brussel zet zich hiervoor in. Hij neemt Hendrik van Loon in de arm om het plan uit te voeren. Hendrik

---

⁵⁵ De Vooijs 1974, p. 88.

⁵⁶ Harline 2003, p. 19.

⁵⁷ *Servaaslegende* 1993, pp. 104-105.

⁵⁸ *Servaaslegende* 1993, pp. 108-110.

⁵⁹ *Mirakelen* 1978, pp. 197 en 422.

⁶⁰ Ward 1982, p. 201.

⁶¹ Kronenburg I, p. 408.

werd in 1406 in Leuven geboren. Hij studeerde onder andere theologie aan de universiteit van die stad en was een van de oprichters van het college Het Varken. Hij breekt in 1441 zijn universitaire loopbaan af om zich aan te sluiten bij de kartuizers te Herne. Na vier jaar wordt hij daar aangesteld als prior.⁶² In die hoedanigheid neemt hij de taak op zich om het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster te realiseren. Hij krijgt hiervoor toestemming van het generaal kapittel. Bovendien krijgt hij twee helpers: de priors van Antwerpen en Gent. In nauwe samenwerking met het bestuur van Brussel worden de eerste stappen ondernomen. Wel moeten de priors telkens verslag uitbrengen aan het generaal kapittel in Chartreux.

Het stadsbestuur houdt zich voornamelijk bezig met de materiële en financiële kant van de stichting. Men besluit de bezittingen van de Brusselse zakbroeders te confisqueren en te gebruiken voor het nieuwe kartuizerklooster. De zakbroeders of Broeders der Boetvaardigheid van Jezus Christus wonen al sinds 1274 in Brussel. Aan het einde van de dertiende eeuw werd deze orde afgeschaft en verboden, maar in Brussel worden de broeders nog getolereerd. Er treden zelfs nieuwe broeders tot de orde toe. De zakbroeders leven in armoede, maar langzamerhand verwatert dit ideaal.⁶³ Zij houden zich niet langer aan de regel dat zij hun geld en goederen moeten gebruiken om de armen te ondersteunen. Ze gebruiken het daarentegen voor hun eigen behoeften. Het is daarom gerechtvaardigd om hun goederen aan het nieuwe klooster te schenken. Wel zal de stad de zakbroeders tot hun dood onderhouden, zodat zij niets tekort komen (cap. 34 en 38).

Na veel heen en weer gepraat wordt op 22 maart 1454 het hele project goedgekeurd door de raad:

[...] ten laesten naer noene es die ordinantie vanden stichten ende funderen in midden vanden wijden raet eendrachtelick, met glorie, blijscap, eere ende verheffinge der heijliger Maget Maria in die voergenoemde plaetse, sonder ijemants vander wet oft raet informatie contrarie desen solliciteerende, geaprobeert, aenveert gesloten ende geconfirmeert (76v).

Er wordt een akte opgesteld waarin het klooster zich verplicht jaarlijks drie gezongen missen aan de stad op te dragen. Verder moeten de kartuizers de kapel onderhouden en de geschonken goederen op een goede manier beheren. Bovendien is het niet toegestaan het maximum van twintig monniken te overschrijden.⁶⁴

Tijdens de bouw komt men echter al gauw in geldnood. De stad besluit extra geld te schenken, zodat het werk aan het klooster toch door kan gaan (88r-88v). Niet iedereen is blij met het feit dat de stad zich inzet voor het nieuwe klooster. Vooral Adriaen Dullaert moet het ontgelden (92v). Toch gaat de bouw door en in 1456 kunnen de eerste religieuzen uitgenodigd worden om zich in het klooster te vestigen. De priors zijn gemachtigd broeders uit de bestaande kartuizerkloosters te kiezen. Hun keus valt op zes monniken, twee donaten en een convers uit de kloosters van Herne, Sint-Maartensbos, Antwerpen, Luik, Diest en Brugge. Elk van hen krijgt een eigen taak te vervullen. Zo wordt er bijvoorbeeld een vicaris, een procurator, een kok en een portier aangewezen (cap. 54).

Tijdens het kapittel generaal van 1 mei 1458 wordt het klooster officieel in de kartuizerorde opgenomen. Hendrik van Loen is de eerste rector en prior van het nieuwe klooster:

Die nieuwe fundatie bij Brussele midts zekere ende eerlicke redenen ende faveur vanden zelve[n], incorporeren wij der ordenen, willende datse genoempt sal

---

⁶² Hendrickx 1984, p. 109.

⁶³ Laenen 1936, p. 141.

⁶⁴ Gumbert 1975, p. 217.

worden het Huijs-van-Onser-Vrouwen-van-Gratiën. Inden naem des Vaders ende Soens ende des Heijligen Gheests. Ende wij stellen tot eenen prior heer Henrick, rectoer desselfs (105v).

Het generaal kapittel is in de eerste plaats verantwoordelijk voor de stichting van het nieuwe klooster, maar zonder hulp van de buitenwereld zou het klooster niet tot stand gekomen zijn. Regelmatig is er sprake van geldgebrek. Doordat welwillende en vermogende buitenstaanders bijspringen kan de bouw toch telkens weer doorgaan. Ook worden de kloostercellen door buitenstaanders gefinancierd. Dat betekent dat zij een geldbedrag schenken waarvan de rente overeenkomt met de kosten van het levensonderhoud van een monnik en de bouwkosten van een nieuwe cel. In ruil hiervoor verwacht de weldoener dat de bewoners van de cel voor hem zullen bidden.⁶⁵ Enkele cellen van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster zijn bijvoorbeeld tot stand gekomen door een bijdrage van Isabella en Margareta, hertoginnen van respectievelijk Bourgondië en Brabant (158r-158v). De meeste vensters van de kerk en het klooster zijn eveneens geschonken door vermogende personen buiten het klooster, zoals keizer Maximilianus, de kanselier van Brabant en de koningin van Hongarije. Bisschoppen en priors van andere kloosters dragen echter ook hun steentje bij (cap. 78 en 84). Hertog Philips de Goede voorziet in een andere behoefte van de kartuizers. Hij schenkt het klooster in 1463 een eigen waterbron. Via een later aangelegd kanaal kan het water naar het klooster worden getransporteerd.⁶⁶

Het is niet verwonderlijk dat edelen zich bemoeien met de stichting van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster. In de eerste plaats verrichten zij hiermee een goed werk en zijn zij verzekert van het gebed van de kloosterlingen. Hun bemoeienis is bovendien noodzakelijk voor het oprichten van een nieuw klooster. Een van de voorwaarden voor het stichten van een kartuizerklooster is de aanwezigheid van een stichtingskapitaal dat voldoende is voor het levensonderhoud van tenminste twaalf monniken. Bovendien moet er een overschot zijn, zodat men niet hoeft te vrezen dat geldgebrek het regelmatige, contemplatieve leven zal verstoren. Hoewel de kartuizerorde bekend staat als een arme orde, is het stichten van een nieuw klooster een miljoenenzaak.⁶⁷ Geldschietters zijn hiervoor dus van groot belang. Dit is terug te vinden in de ontstaansgeschiedenis van verschillende kartuizerkloosters. Het klooster bij Luik is bijvoorbeeld gesticht met behulp van de nalatenschap van de rijke schepen Jan van Brabant. De burgemeester van Luik laat in zijn testament eveneens een aanzienlijk bedrag na aan het klooster. De oprichting van Sint-Maartensbos is mogelijk gemaakt door een rijke, aanzienlijke burger uit Geraardsbergen. Hij schenkt een deel van zijn goederen zodat in het onderhoud van de kloosterlingen kan worden voorzien.⁶⁸ Hoewel de kartuizers zich zoveel mogelijk willen afschermen van de buitenwereld kunnen zij niet zonder hulp van personen buiten de kloostermuren.

2.4 HET EINDE VAN HET KLOOSTER

Nadat alle twisten enigszins geluwd zijn, breekt in de zestiende eeuw een goede tijd aan voor het klooster. Het complex wordt uitgebreid met onder andere een bibliotheek en een

---

⁶⁵ Gumbert 1975, p. 13.

⁶⁶ Gumbert 1975, p. 217.

⁶⁷ Gumbert 1975, p. 13.

⁶⁸ Gumbert 1975, pp. 185 en 195.

kerk. Ook wordt er een visvijver aangelegd.⁶⁹ Deze vijver is een uitstekende plaats om te mediteren en overpeinzen. Op een nacht is een monnik verzonken in meditatie, als hij wordt gestoord door kwakende kikkers uit de vijver. Hij beveelt hun daarop te zwijgen of de vijver te verlaten. Sindsdien is er rond het klooster geen kikker meer gezien en wordt de rust niet meer verstoord door hun gekwaak.⁷⁰

Het blijft echter niet rustig rondom het klooster. Wanneer in de tweede helft van de zestiende eeuw de godsdienststrijd en burgeroorlog uitbreken, verandert de situatie van de monniken. Aanvankelijk zoeken de kartuizers binnen de stadsmuren bescherming tegen de hervormingsgezinden, maar in 1578 moet men definitief het klooster verlaten. De kloosterlingen verspreiden zich over verschillende kartuizerkloosters. Het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster wordt grotendeels verwoest door de beeldenstormers. Ook het Mariabeeld moet het ontgelden. Alleen de kapel, de kerk en het priorhuis kunnen nog gerestaureerd worden. Men begint in 1587 met de restauratie, maar al gauw besluit men in verband met de veiligheid het klooster in Brussel te vestigen. Binnen de stadsmuren vindt men een geschikte plek aan de Zenne. De bouw verloopt zeer moeizaam. Het benodigde geld wordt met veel moeite bij elkaar gehaald. Bij de verkiezing van priors wordt daarom ook rekening gehouden met hun zakelijk inzicht. De kapel blijft in stand als bedevaartplaats. Het oude Mariabeeld wordt nagemaakt en in de kapel geplaatst. Dit trekt nog steeds veel bezoekers.

Tot in de achttiende eeuw weten de kloosterlingen het vol te houden, maar op 5 mei 1783 wordt het klooster door keizer Jozef II opgeheven. Negen monniken en een convers die het klooster bewonen, besluiten in de wereld te gaan leven. Zeven jaar later, na de dood van Jozef II, keren de monniken terug naar het klooster. Zij blijven daar niet lang, want tijdens de Franse bezetting wordt in 1796 het klooster definitief opgeheven.

De gebouwen van het oude Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster buiten Brussel worden na de opheffing voor verschillende doeleinden gebruikt. Baron Romberg richt het complex in als katoenspinnerij en ook doet het enige tijd dienst als wapenopslagplaats van de Fransen.⁷¹ Uiteindelijk wordt de kapel gekocht door de missionarissen van Scheut. De kapel vormt het koor van hun kerk.⁷² Het Mariabeeld houden zij tot de dag van vandaag in ere.⁷³ Het klooster is echter afgebroken en in de vergetelheid geraakt:

In den mond des volks leeft de naam Scheutkapel voort [...]. Maar is het gekend dat diezelfde kapel, in vervlogen eeuwen, koningen, prinsen en massa's geloovigen aangetrokken heeft, dat de naastgelegen kerk en klooster op één dag

Het Mariabeeld van Scheut. Bron: http://www.scheut.be/scheut_vnl/scheut_vnl.htm

⁶⁹ Gumbert 1975, p. 217.

⁷⁰ Van den Berghe 1938, p. 35.

⁷¹ Gumbert 1975, pp. 217-219.

⁷² Van den Berghe 1938, p. 37.

⁷³ http://www.scheut.be/scheut_vnl/scheut_vnl.htm

door 't opgezweepte volk, met veel gespuis vermengd, vernietigd werd? En och, niets blijft er van over, geen tekening, geen steen, zelfs niet de herinnering bij 't volk. Een nieuwe laan werd [...] door de plaats getrokken waar zij gestaan hebben. Avenue de la Chartreuse, laan van 't Kartuizerklooster, had zij moeten heeten en een opschrift had aan kerk en klooster kunnen herinneren, maar ook dat werd niet gedaan om een merkwaardig feit uit onze geschiedenis aan de vergetelheid te ontrukken.⁷⁴

---

⁷⁴ Van den Berghe 1938, p. 37.

‘OERLOGE ENDE TWIST’

3.1 ‘TWEEDRACHTICHEIJT TUSSCHEN DEN CONINCK ENDE LANDEN’

Het einde van de vijftiende eeuw is een roerige tijd in Brussel en Brabant. Oorlog en vrede wisselen elkaar in snel tempo af. Na het overlijden van Karel de Stoute in 1477 blijft het volk achter in een bedreigde positie. De Franse koning Lodewijk XI staat klaar om Bourgondië binnen te vallen en te overheersen. Hij wil Vlaanderen en Brabant inlijven in Frankrijk als voorpost tegen de macht van het keizerrijk. Lodewijk hoopt dit te bereiken door een huwelijk te arrangeren tussen Maria van Bourgondië, de dochter van Karel de Stoute, en de Franse kroonprins. Net als haar vader zoekt Maria echter steun tegen de Franse macht bij het Duitse Rijk. Ze volgt de wil van haar vader op en trouwt met de zoon van de Duitse keizer, Maximilianus van Oostenrijk. Dit is geen slechte keus. Maximilianus is bedrijvig, belangstellend en dapper. Hij wordt ook wel de ‘laatste ridder’ genoemd.

Het Duitse Rijk is al vele jaren in conflict met Frankrijk. Door de verbintenis met Maximilianus worden de Nederlandse gewesten steeds meer bij deze strijd betrokken. De oorlog brengt hoge kosten met zich mee. Door middel van belastingen probeert de koning aan het benodigde geld te komen. Dit roept onvrede en opstand op binnen de gewesten. Maximilianus moet zich nu dus zowel binnen als buiten de grenzen verdedigen. Lodewijk XI profiteert hiervan en wakkert de ontevredenheid aan.

Wapenstilstand en oorlog volgen elkaar op tot in 1482 de Vrede van Atrecht gesloten wordt. 1481 was al een tragisch jaar voor Maximilianus. Hij verloor zijn vrouw en jongste kind en bleef als weduwnaar achter met twee jonge kinderen. Met de Vrede van Atrecht verliest hij ook nog een deel van zijn macht. Verder bepalen de staten dat zijn dochter Margareta zal trouwen met de Franse kroonprins. Maximilianus houdt de voogdij over zijn zoontje Philips, maar dit heeft weinig te betekenen. De jonge Philips wordt beurtelings door de gewesten bewaakt als een soort gijzelaar. Het bezit van de jongen geeft macht binnen de regering.⁷⁵

De kroniekschrijver begint zijn verslag van de oorlogen rondom Brussel met de Vrede van Atrecht. Hij gaat echter niet in op de inhoud van de overeenkomsten die gesloten worden:

Binnen der octaven van Kersmisse int jaer 1482 es te Brussele den peijs uijtgeroepen, gemaect tusschen den coninck van Vranckerijcke ende dese landen, tusschen den welcken omtrent 15 jaeren hadt oirloge geweest, ende zomwijlen bestandt. Opden derthien dach was den zelve[n] paijs traectaet tot Brussele bij articulen uijtgelesen, groot van 24 blaederen pampiers (110r).

---

⁷⁵ Quicke 1939, pp. 9-29.

De vrede is niet van lange duur. De dood van Lodewijk XI op 30 augustus 1483 brengt verandering in de situatie. Maximilianus acht zich niet meer gebonden aan het akkoord van Atrecht. Hij probeert zijn positie te versterken en de gewesten aan zijn kant te krijgen. Alleen Vlaanderen, onder aanvoering van Gent, verzet zich tegen de centralisatie en roept de hulp in van de Franse koning Karel VIII. De Franse troepen trekken plunderend door het land, wat binnen Vlaanderen afkeer oproept. Ook binnen Gent komen de burgers in opstand ten gunste van Maximilianus. Onder het toezicht van de stadsbevolking worden in 1485 Willem Rijn en Daniël Ongerede, voorvechters van de Vlaamse zaak, onthoofd. Als straf voor de opstandigheid krijgt Gent een hoge geldboete opgelegd.⁷⁶

De geschiedenisboeken zullen niet vermelden dat tijdens de Gentse opstand enkele kartuizerpriors in de stad verblijven. Deze priors zijn naar Gent gegaan om daar vrede te bewerkstelligen tussen Maximilianus en de Vlamingen. Onder hen bevindt zich Marcel Voet, de prior van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster. Voor zij hun missie kunnen volbrengen worden zij opgepakt en gevangen gezet. Na zeven weken gevangenschap worden zij overgebracht naar het Gentse kartuizerklooster. Dat is ook het moment waarop de opstand uitbreekt:

Opden zelven dach dat sij uijt gelaten waeren, es tegen die wet vander gemeijnten eenen ophoop gebuert. Vanden welcken die sommige waeren gevangen ende alleenlick twee, te weten Willem Rijn ende Daneel Omrene, voerscepenen, naedemael, binnen veerthien dage de wijle dat die prioers bleven int convent vanden chatroisen, waeren onthalst (114r).

In 1486 verandert het een en ander voor Maximilianus. Hij wordt benoemd tot Rooms-Koning. Met deze titel op zak ligt het keizerschap binnen handbereik. Zelfverzekerd maakt hij een triomftocht door de Nederlanden. Onder andere in Brussel wordt hij groots onthaald (116r). Een jaar later is de stemming drastisch gewijzigd. Vlaanderen komt weer in opstand. Men eist naleving van de Vrede van Atrecht, een einde aan de oorlog met Frankrijk en toezicht op de kosten van de oorlog. In Brussel vreest men een inval van Maximilianus, maar dat loopt met een sisser af (116v). Brugge wordt wel aangevallen en ingenomen. Als Maximilianus eenmaal binnen de stadsmuren is, verbiedt men hem de stad te verlaten. De Rooms-Koning is een gevangene van de Bruggelingen geworden. De gevangenneming wordt niet door iedereen goedgekeurd. De meeste gewesten, waaronder Brabant, kiezen partij tegen de Vlamingen.

Tijdens de gevangenschap van Maximilianus vinden er vredesbesprekingen plaats tussen de gewesten. Men streeft naar eendracht en zelfstandigheid van de gewesten. De drijvende krachten hierachter zijn Vlaanderen en Brabant. Om een eind te maken aan de plunderingen van Maximilianus' soldaten wordt de koning weer in vrijheid gesteld. Hij moet zweren zich niet te zullen wreken. Hij houdt zich echter niet aan zijn eed.⁷⁷

Deze gebeurtenissen zijn aan het klooster niet voorbij gegaan. De kroniekschrijver vermeldt ze in enkele korte alinea's:

Naemaels scheent dat die zelve coninck tzelve wilde te Brugge doen, ende derwaerts treckende, es aldaer gevangen ende gehouden, alzoec dat hij omtrent vier maenden was bewaert.

Ten laesten wordt in Vlaenderen gehouden een vergaderinge van allen landen ende zommige edelen, waer gesloten wordt eenen paijs ende generael eendrachticheijt van alle desen landen. Ende die coninck beloefde dat hij die

---

⁷⁶ Quicke 1939, pp. 31-33.

⁷⁷ Quicke 1939, pp. 33-41.

injurie hem aengedaen, nemmermeer en zoude wreken. Maer naemaels quam Frederick, die keijser, vader van Maximiliaen, in desen landen, ende ter stont brack hij den peijs, ende compact beleggende die stadt van Ghendt, ende verdervende ende verbrandende die contreije daer ront om gelegen (116v-117r).

De kroniekschrijver vervolgt zijn verhaal met de daden van Philips van Ravesteijn. Deze edelman is erg gehecht aan Maximilianus, maar vanwege diens eedbreuk kiest hij de kant van de Vlamingen.⁷⁸ Hij trekt naar Brussel en roept daar de vrede uit. Al gauw valt Maximilianus met hulp van de Duitsers alle steden binnen die zich houden aan de vrede en de daarbij behorende afspraken. De inwoners van Brussel worden in een hinderlaag gelokt en velen sneuvelen (117-118r). Franse soldaten komen de opstandige steden te hulp, maar dat verbetert de situatie niet. Zowel de Franse als de Duitse legers plunderen en verwoesten het Vlaamse land.

Maximilianus vertrekt in 1489 naar Duitsland. Albert van Saksen treedt als zijn plaatsvervanger op. In Brussel komen de hertog van Saksen en Philips van Ravesteijn tegenover elkaar te staan. Veel huizen worden verwoest en verbrand en Philips moet het onderspit delven (126v-127r). Wanneer Karel VIII zijn troepen terugtrekt, kunnen de opstandige steden helemaal niets meer beginnen. De Franse koning sluit vrede met Maximilianus zodat hij zich niet zal verbinden met Spanje en Engeland. Hierdoor verandert de hele situatie. Karel VIII eist volledige overgave van Vlaanderen en men kan niets anders doen dan gehoorzamen. De overgave gaat gepaard met veel gemor, maar uiteindelijk wordt de vrede getekend. Hiermee sluit de kroniekschrijver zijn verslag van de oorlog af.

De vrede tussen Maximilianus en Karel VIII houdt echter niet lang stand. Wanneer de oorlog opnieuw uitbreekt, komt Vlaanderen weer in opstand. Dit keer krijgt men geen steun van de Franse troepen en al gauw moet men zich onderwerpen aan Maximilianus. De Nederlanden vormen nu weer een eenheid onder het gezag van Maximilianus, maar de dreiging van Franse overheersing blijft aanwezig. Pas in 1494 wordt er een langdurige vrede gesloten.⁷⁹

3.2 ‘HOE DAT CONVENT GROOTE QUELLINGE ENDE SCADE HEEFT GELEDEN’

Brussel heeft veel te lijden aan het einde van de vijftiende eeuw. De stad wordt geteisterd door hongersnood en de pest. Ook wordt er verschillende keren strijd geleverd in en rondom de stad.⁸⁰ Vooral in 1489 is het sterftcijfer hoog. Als we de kroniekschrijver moeten geloven, sterven er dagelijks tussen de 200 en 300 mensen (129v-130r). Deze gebeurtenissen zullen niet aan het klooster voorbij zijn gegaan. Uit het handschrift blijkt dat men weet wat er zich binnen de stadsmuren afspeelt.

De oorlog blijft niet op een veilige afstand van het klooster. De kloosterlingen krijgen zelf te maken met plunderende soldaten. Vijandige troepen vallen meerdere keren het klooster binnen en verstoren de kerkdiensten. Meestal laten ze de bewoners ongemoeid. Alleen broeder Jan loopt tijdens een inval een paar schoppen op. De soldaten doen zich tegoed aan de voorraden van het klooster en laten een spoor van vernielingen na. Eenmaal proberen zes ruiters 's nachts de deuren van het klooster op te blazen met buskruit. Ze slagen in hun opzet, maar lopen zelf ernstige brandwonden op. Door hun geschreeuw en

---

⁷⁸ Quicke 1939, p. 42.

⁷⁹ Quicke 1939, pp. 43-47.

⁸⁰ Vanhemelryck 1998, p. 19.

gekerm worden de kloosterlingen gewekt. Als zij zien wat er aan de hand is, laten ze de soldaten niet aan hun lot over, maar helpen ‘ten besten datsij kosten’ (129v).

Dergelijke invallen heeft men wel verwacht. Uit voorzorg zijn de kostbare bezittingen van het klooster in Brussel ondergebracht. Ze worden veilig opgeborgen in het huis van Jan van Elzelaer (115v). De kans dat de goederen onbeschadigd de oorlog doorkomen, is binnen de stadsmuren blijkbaar groter.

Het is voor de kloosterlingen ook niet langer veilig om zonder begeleiding over straat te gaan. Toch moet men zich buiten het klooster begeven om aan voedsel te komen. Tijdens deze tochten worden de broeders regelmatig aangevallen door vijandige ruiters. Zij nemen de paarden in beslag en eisen vaak een deel van de etenswaren. Wanneer de procurator met enkele broeders twee paarden beladen met graan van Wesenbeke naar het klooster brengen, wordt hen halverwege alles afgenomen. Een tweede poging om graan in het klooster te krijgen, verloopt op dezelfde manier. Men raakt weer een paard kwijt. Uiteindelijk besluit de procurator vrouwen te huren om het graan te vervoeren (cap. 71). Zij lopen minder gevaar dan de paarden.

De auteur heeft de lotgevallen van het klooster tijdens de oorlog bewust in zijn kroniek opgenomen:

En weest oeck, beminde leser, niet verwondert dat ick in desen boeck hebbe gescreven van oirloge ende ander weerlicke zaecken, als begerende dat geestelicke personen hem daer mede souden becommeren. Maer dat hebbe ick daer om gedaen, op datmen soude mogen weten wat armoede ende in wat noot die religieusen hier voermaels sijn geweest (6v).

Het klooster komt de oorlog door, zonder al te grote verliezen te lijden. Nadat de vrede getekend is, gaat het echter bijna nog mis. Dit wordt niet veroorzaakt door soldaten, maar door smeulende kolen in de kloosterkelder. Als de koster niet goed had opgelet, zou het klooster alsnog in vlammen zijn opgegaan (130v).

CONCLUSIE

Onbekend maakt onbemind. Dat is echter lang niet altijd terecht. Onbekende teksten zijn niet per definitie minder interessant dan bekende verhalen als *Van de vos Reijnaerde* en *Karel ende Elegast*. Dat blijkt wel uit de kloosterkroniek. Vooral in historisch opzicht is de kroniek waardevol. Het geeft informatie over de totstandkoming van kloosters, welke afwegingen er gemaakt worden en wie er bij betrokken zijn.

De kroniek van het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster laat zien hoe, door toedoen van een eenvoudige herder, een boom uitgroeit tot een trekpleister voor pelgrims. Na vele wonderen en enkele visioenen wordt er op deze plek een kapel en later een klooster gebouwd. Het is interessant om te zien dat veel mensen betrokken zijn bij de stichting van dit klooster. De kartuizerpriors van Gent, Antwerpen en Herne en het generaal kapittel in Chartreux spelen de belangrijkste rol bij de oprichting. Men kan echter niet zonder de hulp van het stadsbestuur en andere weldoeners. Zij geven vooral financiële en materiële steun. Ook blijkt uit de kroniek dat een klooster niet geheel van de buitenwereld is afgeschermd. Men weet wat er zich buiten de kloostermuren afspeelt. Enkele priors bemoeien zich zelfs openlijk met de oorlogssituatie.

Jan Tourneur heeft de kloosterkroniek overgeschreven en vertaald, zodat de kloosterlingen de geschiedenis van hun klooster niet zullen vergeten. Tegelijkertijd wil hij door middel van deze tekst hun devotie versterken. Dit probeert hij te bereiken door voortdurend de nadruk te leggen op Gods hulp bij de totstandkoming van het klooster. De bouw van het klooster is niet het werk van mensen, maar het werk van God. De wonderen die bij het Mariabeeld plaatsvinden, zijn een aanwijzing dat Hij die plaats uitverkoren heeft.

De Middelnederlandse vertaling is een selectie uit de Latijnse tekst. Jan Tourneur vertaalt datgene wat van belang is voor het bereiken van zijn doel. Het zou interessant zijn om beide teksten met elkaar te vergelijken en te onderzoeken welke keuzes hij gemaakt heeft bij het vertalen.

Voor het bestuderen van middeleeuwse letterkunde is het van belang dat er zoveel mogelijk teksten in edities beschikbaar zijn. Ook is de diversiteit van het aanbod belangrijk. Men moet niet blijven steken in de canon, maar steeds op zoek gaan naar nieuwe mogelijkheden. Er zijn nog veel onbekende teksten die in aanmerking komen voor een editie. Laten we dus het voorbeeld van Jan Tourneur volgen en deze oude teksten ‘van woerde tot woerde [uijtscriven], op dat het ghene dat daer inne [staet] te langher mocht in memoriën blijven’ (2v-3r).

VERANTWOORDING BIJ DE TEKST

Het handschrift Den Haag Koninklijke Bibliotheek, 71 G 25, bestaat uit een Middelnederlandse tekst, de kloosterkroniek, en enkele Latijnse teksten, waaronder de boekenlijst van het klooster. Deze Latijnse teksten zijn van een andere hand. Ze zijn hier niet opgenomen omdat ze geen deel uitmaken van de kroniek. De beide inhoudsopgaven van de kloosterkroniek (7v-31v) zijn eveneens weggelaten, net als de bijbehorende aantekeningen in de marge van de tekst, want zij bieden geen nieuwe informatie. De eerste inhoudsopgave is een herhaling van de hoofdstuktitels uit de tekst. De aantekeningen in de marge die in de tweede index zijn weergegeven, geven een verkorte hoofdstuktitel.

Bij het kritisch maken van de tekst zijn de volgende regels toegepast:

De foliëring van het handschrift wordt tussen < > vermeld.

In het handschrift komen geen alinea's voor. De tekst is in alinea's verdeeld op grond van de inhoud van de tekst.

Een citaat van meer dan drie regels is tussen twee witregels geplaatst.

De in het Middelnederlands gangbare abbreviaturen zijn opgelost, maar worden grafisch niet aangegeven.

Annotaties bij de tekst worden weergegeven in voetnoten. Na de tekst volgt bijlage A 'Annotaties' met een alfabetisch geordende woordenlijst. De zelfstandige naamwoorden zijn weergegeven in het enkelvoud en de werkwoorden in de infinitief. De woorden die in deze lijst voorkomen zijn gemarkeerd met een *.

Emendaties worden aangegeven met een °. Zij staan apart vermeld in bijlage B 'Emendaties'.

Hoofdletters en interpunctie zijn aangepast aan modern gebruik.

Moeder en *Maget* worden met een hoofdletter geschreven wanneer zij verwijzen naar Maria.

De getallen in Romeinse cijfers uit het handschrift zijn weergegeven in Arabische cijfers.

i/j en u/v/w zijn aangepast aan modern gebruik.

ff en dd zijn aangepast aan de huidige spelling en vervangen door respectievelijk f en d, omdat dit naar mijn mening de betekenis niet verandert.

De hoofdstuktitels zijn in het handschrift met rode inkt onderstreept. In deze editie zijn ze weergegeven in klein kapitaal.

DE KRONIEK VAN HET ONZE-LIEVE-VROUWE-VAN-GRATIËNKLOOSTER

Het koor van de Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënkapel.

Bron: Van den Berghe 1938, p.36.

HOE DAT CONVENT VAN ONS-VROUWE-VAN-GRATIËN DER ORDENEN VANDEN CHATROESEN,
GEMENIJLICK* GENOEMT TSCHUETE, ES GEFUNDEERT* BUIJTEN BRUSSELE <1R>.

Luce primo

En vreest niet Maria, want ghij hebt gratie bij God gevonden.⁸¹

Luce 10

Maria⁸² heeft dat beste deel vercoren, dwelck haer niet en zal worden genomen.⁸³

Luce primo

Salich sij dij Maria die gelooft hebt, want het zal volbracht worden dat tot u vanden Heere geseit es <2r>.⁸⁴

AENDEN LESER

Alzoe die Heijlighe Kercke dagelix leest ende singt Maria, die Moeder Gods altijd Maecht, es een Moeder der bermherticheijt ende der gratiën, zoetichheit des levens ende des menschen hope. Jae gelijk die honichvloijende* leeraer sinte Bernaert scrijft:

Maria die doet den schoot der bermherticheijt open voer alle menschen, op dat een ijegelijk zoude van haerder vervultheit nemen; den gevangen verlossinge, den crancken gesontheit, den mestroostighen consolatie*, den sondaere vergeffnisse, den rechtveerdighen gratie, den ingel blijscap. Die persoon vanden Sone Gods, die <2v> menschelicke natuere, ende metten cortsten geseijt, die Heijlige Drivuldicheijt glorie.

Dit overdinckende ende hopende dat dese heijlige Moeder soude gratie verleenen op dat ick ewat mocht doen ter eeren van haer. Naer dat ick hebbe gelesen eenen boeck gescreven in Latijnscher spraken, welcke het gemeijn* volck niet en verstaet, den welcken van ouderdom begost te verdonckeren*, alzoe dat hij niet langhe perfectelick en zal connen gelesen worden, hebbe ick eerstmael inden jaere 1558 inde oegstmaent*, neersticheijt* gedaen den zelven boeck te vernieuwen ende van woerde tot woerde uijt<3r>gescreven, op dat het ghene dat daer inne stondt te langher mocht in memoriën blijven. Want in dien tijden was ick bevaen met lichamelicke siecten, ende hopende inder goedertierenheit van Onser-Liever-Vrouwen-van-Gratiën wiens miraculen ende wille daer inne stondt gescreven, nam ick voer mij alle neersticheijt* te doen om dat propoest* te volbringen. Dwelck ic op min dan 18 dagen volbracht, niet tegenstaende dat ick andere becommeringen* hadde aengaende der procuratiën* vanden goidshuijse daer ick inne was ende meer dan vijf jaeren te voren hadde geweest <3v>.

Hier naer inden jaere 1562 in die oegstmaent*, met voergaende lange sollicitatie*, om niet alleenlick vander procuratiën* verlaten te sijn, maer oeck om een andere convent te hebben, midts zekere redenen daer toe porrende*, gecomen sijnde int huijs van Liere, ende aldaer geweest sijnde omtrent zeven weken in geheelder inwendigher ende uijtwendiger rusten, es mij goetgedocht ende oeck duechdelick, buijten huijse voer het huijs te

---

⁸¹ Lucas 1: 30.

⁸² zus van Martha en Lazarus.

⁸³ Lucas 10: 42.

⁸⁴ Lucas 1: 45

arbeijden, principaelick* wel wetende dat zeer luttel oft egheene personen vanden cloistere van Onser-Liever-Vrouwen-van-Gratiën en wisten vanden oirspronck vanden cloistere <4r> te spreken. Dus hebbe ick ter herten genomen ende een vast propoest* gemaect het princepaelste* vanden boeck inden Latijn die ick hadde geheel van woerde tot woerde gescreven^o, over te setten in Dietscher spraken, nochtans niet van woerde tot woerde noch geheel, maer alzoee veel als van noode es te weten om die devotie te verwecken*.

Ontwifelicken het es een heijlighe plaetse daer het cloistere es gesticht, want zekere teekenen sijn aldaer gebuert, gelijk hier naer wordt verhaelt. Waerom alle personen daer inne woonachtich, moghen gedachtich wesen dat God inden Ouden Testamente tot Moijesen heeft geproken, als hij wilde gaen sien waerom <4v> dat den doernen boom bernde ende niet en verbrande, seggende: ‘Ic sal gaen ende sien dat groot visioen’. ‘Moijses, Moijses’, Hij heeft geantwoert, ‘ic ben hier ende die Heere, en compt niet bij, doet uijt uwen scoen, want die plaetse daer ghij staet, es heijlich’.⁸⁵ Dit met devotiën overleggende, moghen wij dat tot onser contemplatiën* gelijcken bijder plaetsen daer het convent nu es gesticht. Bij het licht oft vier dat van Moijses es gesien geweest, moghen wij verstaen die clærheijt op deser plaetsen, gesien van Peeter van Assche ende andere, gelijk hier naer werdt verhaelt. Dwelck al hevet gebrandt oft zeer clær is geweest, nochtans en esser niet <5r> af verbrandt. Maer bij Moijses die seijde: “ick zal gaen ende sien dat groot visioen”, mogen wij verstaen, alle devote herten die uijt viericheijt ende devotie deser plaetsen hebben besocht, principaelick* die haer begeven hebben oft noch zullen tot deser plaetsen aldaer, dat geestelick habijt ende leven aendoende. Totten welken God spreect: ‘Doet uijt uwe scoenen’. Dat es, werpt van u, versaect die sonden. Want zoe wij hier wille alzoee leven dat hij God weerdich werde te sien, die moet uijt doen die scoenen van dootlicken sonden.

Want dese plaetse heijlich es, van Maria vercoren. Inder welcker sij heeft willen geërt sijn. Inder welcker doer haer veel mira<5v>culen sijn geschiet den lichaemen aengaende ende noch veel meer der zielen. Want in deser plaetsen veele personen cranck inder zielen doer vujlnissen der sonden, sijn gereijnicht ende genesen inder zielen. Want sij hebben daer toe remedie van penitentiën genomen, het lichaam onderdanich den gheest makende, stervende der weerelt, op dat sij souden namaels moghen hebben dat beste deel dat Maria heeft gecoren, dwelck haer niet en zal afgenomen worden. Want sij die Jesum, te voeren in deser weerelt comende, hadde ontfanghen in dat casteel haers lichaems, es naemaels van Jesum ontfanghen in dat casteel des hemels. Totten welcken <6r> zoe wie dat wilt comen, moet haer oeck ontfangen in dat casteel sijnder herten ende haer dienen met innigher devotiën. Want sij es die bruijt Christi, geheel schoone, sonder eenighe vleck. Deser Maghet wilt houden voer een patronesse^o, u zelve recommenderende* in haer beschermen, want sij heeft gebroken dat hooft des serpens. Sij heeft deser weerelt voerts gebracht den Sone Gods, doer den welken open gedaen es den inganck des eeuwichs levens. Overlegt wat miraculen, wat teekenen ende wat devotiën vanden volcke op deser plaetsen es geschiet, ende ghij zult bevinden dat se heijlich es. Inder welcker wilt <6v> u leven alzoee bewegen, op dat ghij namaels moecht sien die Moeder der Gratiën in die eeuwige glorie verheven^o boven alle chooren den engelen.

En weest oeck, beminde leser, niet verwondert dat ick in desen boeck hebbe gescreven van oirloge ende ander weerlicke* zaecken, als begerende dat geestelicke personen hem daer mede souden becommeren*. Maer dat hebbe ick daer om gedaen, op datmen soude mogen weten wat armoede ende in wat noot die religieusen hier voermaels sijn geweest. Om datmen oeck zoude te* badt moghen weten ende vinden tghene dat in desen boeck staet gescreven, hebbe ick desen <7r> gescreven met capittelen. Ende noch zekere

⁸⁵ Exodus 3: 2-5.

annotatiën in de canten gestelt vanden welcken ick hebbe een tafele* gemaect, volgende die letteren vanden A.B.C. Aldus, beminde leser, wilt dese neersticheijt* in dancke nemen, ende in desen boecke lesende ende gewaer wordende dat die Moeder der Gratiën in deser plaetsen heeft willen geloeft ende geheert sijn. Vuecht uwe herte daer toe, der zelve voer ons devotelick biddende, op dat gratie ons hier worde gegeven ende namaels het eeuwige leven. Blijft gesont. In dat cloistere van Liere gescreven den xi september xv^c lxiij⁸⁶.

HIER BEGINNEN DIE TEEKENEN ENDE MIRACULEN GESCHIED TER PLAETSEN GEHEETEN TSCHUETE, WAER NU STAET EEN CAPELLE VAN ONSE-LIEVER-VROUWEN ENDE EEN CLOISTERE DER CHATRIOSEN ORDENE. DWELCK, GHELIJCK HIER NAE VERHAELT WORDT, ES GESTICHT DOER ZEKERE OPENBARINGEN ENDE TEEKENEN VEELE MENSCHEN GETOENT.

VAN DIE PLAETSE GENOEMPT MORTENBEEKE, WAER OM DIE ALZOE GEHEETEN WORDT. CAPITTEL 1

Voer al es te weten dat van ouden tijden es geweest ende noch es een plaetse genoempt den Hoogen Couter*, alzo geheeten om sijn hoochde. Desen Hooghen Couter* es gelegen binnen der vrijheijt* der stadt van Brussele, maer onder die prochie van Anderlecht. In <32v> die voergenoemde prochie op den Hoogen Couter* voerscreven, alsoemen seet in ouden tijde, te weten in het jaer van 1356 op eenen goensdach*, den zeventhiende der oigstmaent*, binnen der octaven* van Sinter-Laureijs*, in welcken tijde regneerde die alderedelste vrouwe Johanne, hertoginne van Brabant, es geschiet een groote oorloge ende nederslach* van volcke tusschen Lodowijck, grave van Vlaenderen, ende die edelen ende gemeijnte des hertoechdom van Brabant, van wegen der voergenoemde hertoginnen.⁸⁷ Alzo dat doer die groote bloetstortinghe der kerstenen die daer geschiede, die plaetse vloijede. Ende doer dien dat die lichamen vanden verslegen menschen worden geworpen in een beeke die daer bij leet ende loopt (gelijck die zommige willen seggen) wordt die beeke genoempt Mortenbeke. Nochtans zeggen andere dat die beeke voer desen tijde den zelve name heeft gehad <33r>. Waer om die zelve plaetse naer het beduijden vanden geleerden in die rechten der voergenoempder stadt, doer het bloet der kerstenen die aldaer versleghen waeren, wel mach geestelick geworden sijn.

VAN DIE GELEGENTHEIJT EENDER PLECKEN GELEGEN TER VOERSCREVEN PLAETSEN OFT DAER OMTRENT, GENOEMPT TEN ELTERKEN. CAPITTEL 2

Op een deel van desen Hoogen Couter* was (omtrent den gemeijnen* wech, aldaer voer bij loopende) een cleijn groen plaetsken, geheeten Ten Elterken. Want die cruijcken ende processie van Anderlecht plagen daer in die Heijlige-Cruijdsdagen* te comen rusten ende stille staen, gelijckerwijs sijn nu rusten ende staen stille in Onser-Liever-Vrouwencapelle. Omtrent dit groen plaetsken, Ten Elterken genoempt, stont eenen boom geheeten tscuete boom, alzo geheeten <33v> van die schiet* speelen aldaer gesciet. Omtrent die ander zijde van desen wege was een cleijn groen pleijnken, drijcantich, in welcke wert geseet dat doer die sunderlinge* dispositie* ende ordinantie* vander Heijliger Drijvuldicheijt niet

⁸⁶ Hierna volgen de registers (7v-28r) en een aantal blanco folia (28v-31v).

⁸⁷ In 1356 vond de successieoorlog plaats tussen Lodewijk van Male en hertogin Johanna om een deel van de erfenis van Jan III, de vader van Johanna. Stengers 1979, p. 57.

alleenlick Onser-Liever-Vrouwen-van-Gratiëncapelle, maer oeck het cloistere vanden chatroisen daer aen gelegen, hebben haer beginsele ende oirspronck gehadt. Welcke capelle ende cloistere vanden chatroisen niet bij gevalle oft doer eenighe insetten des menschen, maer doer groote miraculen, teekenen ende openbaringhen der heijliger Maget Maria es genoempt die capelle ende cloistere van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, gelijck hier in desen boeck noch blijcken zal.

VAN EEN GOEDE ENDE LOFFELICKE GEWOENTE. CAPITTEL 3

Inden lande van Brabant ende andere diverse plaetsen eest een loffelicke, prijselicke ende goede gewoente, principalick* achter lande <34r>, datmen in oft omtrent der plaetsen daer eenighe dootslagen gebuert oft geschiet zijn, sedt eenich teeken, cruijs oft capelleken oft ijct dier gelijcke, op dat die daer voerbij gaen, alzulcken teeken siende, mogen verstaen ende gewaer worden dat op dier plaetsen op anderen tijden ijemant es dootgeslagen, ende daer doer worden verwect*, beruert* ende vermaent* voer alzulcken dooden te bidden, gelijck die godlijcke gratie hen dat moch ingeven. Dusdanighe loffelicke ende oude gewoente die hertoginne van Brabant ende die grave van Vlaenderen met hen adherenten* ende medeplegers* niet achtende noch gadeslaende oft bij* avontueren versuemende, en hebben opden Hoochcoutere oft omtrent den gemeijnen* wech, daer over beijde zijden soe veele menschen dootgeslagen waeren, om dat die passanten zouden daer af gedachtich wesen ende voer die zielen vanden dooden bidden, noch cruijce noch capelleken, noch oeck eenich ander teeken gestelt oft doen stellen.

Maer die heijlighe Maget Maria, Moeder der <34v> bermherticheijt ende gratie, die als een goede Moeder inder eeuwichheit haer kinderen niet en vergeet, die en heeft dit zelve niet geheelicken willen versuemen noch achterlaten*. Maer gecomen sijnde den tijt van God geordineert*, zoe heeft sij van Hem verwerft dat in oft omtrent der plaetsen daer alzulcken bloetstortinge ende nederslach* der kerstenen is gebuert, ter eeren van God ende haer, niet alleenlick een capelle, maer oeck een cloistere van zunderlinghe* religiën, te weten der ordene vanden chatroisen, soude gesticht worden. Wanneer dat ende in wat manieren dat geschiet es, zal hier nae verhaelt worden.

HOE DAT DIE PLAETSE DAER VEELE MENSCHEN VERSLAGEN SIJN GEWEEST, ES VERANDERT IN EEN PLAETSE VAN BLIJSCAPPEN. CAPITTEL 4

Als het honderste jaer was nakende, naer dat alzulcken bloetstortinge was inder voergaender plaetsen gebuert, welcke honderste jaer es een dobbel <35r> jubilee oft gulden jaer, mach men wel ende godvruchtelick gelooven oft peijsen* dat het stichten vander capellen ende cloistere doer die godlicke ordinantie* van langen beginsele heeft gehadt oft genomen sijnen oirspronck ende fundament, op dat daer over langen tijt es opgestaen ende gebuert die doot van diversen lichamen, dat aldaer oeck soude verrijsen ende verwect* worden dleven der zielen. Ende die plaetse die ten tijde vander voerscreven oirloge was geworden een plaetse des nederslaechs*, bescreijdinghen*, doots ende droevicheijt, int voergenoemder jaer van jubileën soude, doer die godlijcke gratie, sijn een plaetse des levens, vrede, blijscap ende vertroostinge, gratie ende triumphantelicke glorie vanden ghenen die in die geestelicke oirloge verwinnen*. Welcke geestelicke oirloge ende strijdt die chatroisen in het honderste jaer daer naer tot deser plaetsen comende, vromelicken hebben aengegaen, ende doer die hulpe der heijliger Maeght Marie tot inder lester hueren zullen daer inne geduerich blijven.

Ende <35v> gelijk menigerhande menschen van diversen landen tot deser plaetsen zijn comen met stocken, spiesen, wapenen ender ander oerloesch* geluijt ende gereck* om te dooden ende verslaen niet alleenlick haer eijgen lichamen, maer oeck die lichamen van haeren naesten. In zulcker manieren nu, naer zoe langen tijt, uijt diversen quartieren* des weerelts tot deser voergenoemder plaetsen zouden oeck veel menschen om zielen te winnen comen met devoten gebeden ende andere giften ende offeranden, oft oeck doer aenveerden vander religiën ende geestelicken leven, hun geheelick God ende der heijliger Maget Maria (doer renunciëren* ende sterven deser weerelt) offeren ende overgeven.

VAN EEN CLEIJN, DRIJCANTICH, GRUEN PLEIJNKEN. CAPITTEL 5

Niet verre van die plaetse geheeten Ten Elterken, op deen zijde vanden gemeijnen* wech daer voerbij loopende, was een lustich* ende cleijn, gruen <36r> pleijne van winnende lande, drijcantich, der grootten van een eeghde* oft daer omtrent. Welcke drijcantige pleijne zelden oft nemmermeer en wordt besajjt, ende dat daer om want dit stuck behoirde den winnenden lande, liggende over die ander zijde vanden gemeijnen* wech, daer nu staet die capelle oft ten minsten den muer. Aen dit lustich* pleijnken quamen tsamen die paelen* van drij diverse goeden daer neven liggende, te weten, die goeden der fabrijcken* vander kercken Sinte-Peters tot Anderlecht, des goidshuijs van Sinte-Jans-opden-Poel, genoempt het gasthuijs binnen Brussele, ende Sinte-Cristoffels-int-Ruijsbroeck, oeck binnen Brussele. Dese voergenoemde gronden* van erven zijn nu den cloistere aldaer gesticht, toebehoirende. Welcke plaetsken docht den voerbijgaenders ende passanten, zoe wel doer sijn gelegentheijt als oeck om die locht, alzoelustich* ende huechlick dat die te voete ghingen en daer voer bij passeerden, vermoeijdt sijnde van gaen <36v>, derwaerts ginghen dickwerven om te rusten ende solaes* te nemen.

HOE DAT PEETER VAN ASSCHE TWEE DOERNE BOOMEN ENDE EEN LINDE HEEFT GEPLANT. CAPITTEL 6

Tot Mortenbeke was een genoemt Peeter van Assche een sceepere*, slecht*, goet, rechtveerdich ende God vreesende, die welcke menichwerven voerbij deser plaetsen ende pleijne ginck, ende merckende die lusticheijt* ende huechlickheijt der zelve plaetsen, ende hoe dat die lieden daer saten, haer vermaecten* ende rusten, als doer ingeven vanden Heilighen Gheest die welke es ruste inden arbeit ende matinghe* inder hitten, heeft in deser verlaten plaetse, drijcantich als van niemanden beseten, maer gelaten totten gebruijcke vanden voerbijgaenders, geplant een linde ende twee doerne boomen. Medelijden hebbende metten passanten, om dat sij onder die bladeren <37r> vanden boomen hun souden vercoelen vander sonnen, ende die vermoijt waeren van gaen haer moede leden vermaken* ende rusten. Dat oeck die verlast* waeren ende beswaert met packen oft anderssins, aldaer haeren last afleggen zouden, ende afgeleijt hebbende, henlieden vermaken*. Maer om dat sij aldus vermaect* sijnde ende gerust hebbende, sonder ijemants hulpe huer packen oft lasten souden mogen weder op nemen, zoe heeft die zelve Peeter onder die voerscreven linde ende doernen gemaect een scabelle* oft banck opde welke die passanten oeck mochten sitten. Ende dit omtrent den jaeren 1443 es aldus gebleven twee oft drij jaeren oft daer omtrent.

HOE DAT PEETER VAN ASSCHE HEEFT GECOCHT EEN BEELDE VAN ONSER LIEVER VROUWEN.
CAPITTEL 7

Naer die voergenoemde jaeren dese Peeter siende ende merkende dat <37v> veel menschen^o onder die boomen haer ruste ende solaes* namen, doer inspiratie vanden Heijlighen Gheest, alzomen mach voernemen, begeerende dat die passanten ende die daer voerbij passeerden oft rusten, haer herten met die ingelsche* groete oft eenighe ander godvruchtige gebet tot Maria zouden opheffen ende tot haer keeren ende behoirlicke eere ende dienst doen, soe heeft hij (gelijck hij zelve heeft vertroocken*) gecocht om drij silveren penningen van Onser Liever Vrouwen een beelde, slecht* ende van houten gesneden, staende in een cleijn tabernakelken. Die welke hij heeft gehangen aen een van die groijende ende wassende* doerne boomen, totten welken hij dickmael ghinck uijt devotiën van zijnder herten, ende anderen vermanende* ende exempel thoonende aldaer betaelde ende dede sijn beloften ende devotiën. Waer uijt es geschiet dat daer naer niet alleenlick veel vanden gebueren, maer oeck andere persoonen dickmael ter zelve plaetsen begonnen hebben te gaen <38r>.

HOE DAT DIE BEELDE IN EENEN BLOCK OFT TRONCK* WERDT GESEDT. CAPITTEL 8

Desen Peeter siende den loop van veel volcx, ende begeerende die beelde meer te eeren als hij aldaer dickwerven sadt met veel lieden, zoe heeft hij te kennen gegeven hoe dat hij grootelick zoude begeeren boven die beelde een huijsken te maken. Die welke (gelijckmen seet) hem hebben geraden ende ingegeven dat hij die zelve beelde vanden boom zoude doen ende met ijseren roeden* sluijten in eenen grooten tronck*. Het welke hij ter stont heeft besorcht* alzoe gedaen te worden. Want in eenen meersch* niet verre van deser plaetsen, hadde hij een groote eijcke die hij dede vellen, ende die tacken afgehouden sijnde heeft inden tronck* doen maken een hollicheijt, ende die beelde daer inne gesedt ende gesloten* met ijseren roeden*. Ende den zelve tronck* heeft hij onder die <38v> doerne boomen vast in die eerde gestelt. Dwelck aldus gedaen sijnde, hebben die gebueren ende die daer voerbij passeerden begonnen eenighe devotie thoonen totter zelve beelden, offerende ende aldaer settende roosen, leliën, meijen*, fruijt ende dier gelijcken. Die sommige wassen keerssen ende bernende keerssen, om wiens licht te bewaren was daer gemaect een lanteerne, die geduert heeft tot datmen die groote capelle maecte.

HOE DAT EEN HUIJSKEN ES OVER DIE BEELDE GEMAECT. CAPITTEL 9

Al was dit aldus ghedaen, noch en heeft desen Peeter niet connen te vreden sijn, voer dat hij boven den tronck* ende beelde soude een huijsken hebben. Om welck gemaect te worden hij dickmael zoe wel die gebueren, als andere vermaende* dat sij ten minsten daer <39r> toe helpen zouden. Ende aldus doer die quellinge* ende bidden van Peeteren hebben diverse menschen diverse dingen tot dat werck beloofd te geven, deen tichelen*, dander calck, zommige houdt ende die sommige den loon vanden wercklieden. Aldus naer dat die beelde een wijle tijt, gelijck voerseijt es, gestaen heeft gesloten* inden tronck*, eest gebuert dat Peeter met sijnen hulpers heeft gemaect, op vier houten stijlen, een huijsken, zonder wanden, met een tichelen* dack daer over, in dwelke luttel lieden mochten scuijlen oft sitten. In het welke naemaels oeck veele messen sijn gedaen.

VAN DIE VISIOENEN ENDE DEVOTIE PEETERS VAN ASSCHE. CAPITTEL 10

Dit aldus gedaen sijnde ende volmaect, heeft zoe wel die devotie van Peeter als van anderen totter beelden begonnen te vermeerderen, zoe seere dat die zelve Peeter dickwerven drij<39v>mael sdaechs (gelijck hij zelve geseet heeft ende die gebueren dat gehuijchden*) uijt reijnder devotiën quam totter beelden, haer besoeckende om aldaer sijn begeerten ende devotiën te doene. Grootelick begeerende dat daer in toecomende tijden ter eeren van Maria die Moeder Gods mocht gemaect worden een kercke, ende dien dienst Gods gedaen.

Welcke kercke met veel lichts hij heeft beleden gesien te hebben, zoe wel inden visioen, als inden claren dach. Want het es gebuert dat hij eens met Gielis Ots wandelde omtrent den cammaert*, ende hem vraechde oft hij niet en sach staen inder plaetsen daer die beelde stont, een schoon kercke met twee turren*, ende Gielis opsiende en heeft niet gesien. Het selve heeft hij anderen oeck dickmael geseet.

Alzoe grooten begheerte hadde die zelve Peeter tot deser plaetsen dat hij des midders nacht (bij sijn huijsvrouwe liggende die hem wilde houden) es opgestaen uijt devotiën, seggende tot sijnder vrouwe <40r>: ‘Het es van noode dat ic derwaerts gae’. Ende alsdoen ende oeck inden dach heeft hij somwijlen geseet dat hij veel licht ende zoe grooten clærheijt heeft gesien, datse scheen te verwinnen* ende te boven gaen die clærheijt vanden daghen ende dier gelijcken.

WAT GESCHIEDT ES DIE WILDE NEMEN DIE ROSEN VANDER BEELDEN. CAPITTEL 11

Hier nae, omtrent den jaere 1448, eest gebuert dat die voergenoemde Gielis Ots te peerde sittende met eenen anderen achter hem, reet voerbij der beelden die, gelijc voerscreven staet, stont int huijsken, ende siende die rosen die voer die beelde gestoken waeren, seijde totten ghenen die neven hem sadt opt peert: ‘Laet ons die rosen nemen, wat heeft die beelde vander heijliger Maget Marie die rosen van noode?’. Dit geseet hebbende als sij die wilden nemen, eer sij dat costen volbringen, soe es ter stont het peert daer hij <40v> op sadt, met hem ende sijnen medegeselle ter eerden gevallen.

Dit merckende heeft die zelve Gielis bekendt dat sijn propoest* was quat, ende der heijligher Maget meshaechde, seggende: ‘Het es quat dat wij hebben willen doen, ende der heijligher Maget Maria niet aengenaem’. Van dien tijde voert hij ende die andere met alle die dit vernomen hebben, hebben die beelde vander heijligher Maget meer eere bewesen. Ende die fame* van desen es terstont alle die stadt van Brussele duer vermaert. Deser gelijcken es oeck eenen anderen gebuert, die de rosen wilde nemen die deser beelden waeren geoffert.

WAT GESCHIEDT ES DEN GHENEN DIE WILDE NEMEN DE APPELEN DER BEELDEN GEOFFERT. CAPITTEL 12

Opden heijligen Ascensioensdach* int jaer 1449, gelijck Herman van Anderlecht heeft verhaelt <41r>, eest geschiet dat een vander natte Y tot deser plaetsen was gecomen. Ende siende sommige schoone appelen die der beelden vander heijligher Maget Maria waeren aldaer geoffert, daer aen verhuecht, ende doer die schoonheijt begeerte daer toe hebbende, heeft geproeft* zommige wech te nemen. Maer gelijck gebuert es den ghenen die wilde de rosen ewech nemen, zoe eest oeck gevaren* metten ghenen die de appelen wilde ewech dragen*. Want alear hij cost voldoen tgene dat hij in sijn propoest* hadde, heeft hij hem

vonden ter eerden nedergeslagen. Desen sijn mesdaet kennende, heeft vergeffnisse gebeden, ende van daer voerts in deser plaetsen die heijlige Maget in grooter devotiën gehadt. Ende dit teeken es oeck ter stont verre verbreedt.

VAN EEN GROOTE CLAERHEIJT GESIEN OMTRENT DER BEELDEN ENDE DER OFFERANDEN ALDAER GEOFFERT, DE MENICHTE VANDEN GELDE GEDRAGEN* MIJNEN <41v> HEERE DEN AMMAN* VAN BRUSSELE. CAPITTEL 13

Int zelve jaer opden heijligen Sinxen*-avont inder nacht, es omtrent der beelden van veele menschen gesien wonderlicke hemelsche claerheijt. Die (den Heijligen Gheest daer mede werckende) de herten vanden ghenen diese hoorden ende saghen met een wonderlicke ende ongehoepte* devotie om die voergenoemde beelde te besoecken ende haer beloeften, devotiën ende bedinghen* te offeren, heeft ontsteken. Alzoe dat het getal vanden menschen die der beelden op desen dach ende binnen der octaven* hebben besocht, es meer dan thien duijsent geweest. Doer den welcken dese nieuwe visitatie* ende pelgrimage es verre ende breet verstroijt ende vermaert binnen corten tijden, ende, gelijkmen zeet, tsij op desen tijt oft daer naer seshien mijlen verre.

Welcken tijde die voerscreven Gielis met sijnen hulpers hebben ten* <42r> appoorte geseten alle die weke doere, ende ontfangen een groote offerande. Want afgetrocken zoe wel henlieden cost, als oeck den arbeit hebben sij vergadert in grooten ende cleijnen gelde, een corf vol. Dit gelt hebben sij gedraeghen* heeren Jan van Kestergate, amman* van Brussele ende der wet* der zelve stadt. Die tzelve gelt hebben doen sluijten in een kiste met drij oft vier sluetels die sij diversen persoonen hebben gegeven, om dat niemant besondere daer inne gaen en soude. Dese kiste hebben sij gelaten onder Peeter Pauwels ende andere, totter tijt datse bijder macht van mijnen heere den biscop van Camerijcke sien souden watmen met den gelde mocht doen.

DIE DEVOTIE VERMEERDERT, ENDE TEN* APPOORTE HEEFT GESETEN EENEN DIE SEIJDE DAT HIJ VAN WEGEN MIJNS HEEREN VAN CAMERIJCK WAS. CAPITTEL 14

Als die Sinxen*-weeke uijt was <42v> heeft die besoeckinge vander beelden van diverse natiën van volcke ende lande begonnen vermeerdert te worden. Alzoe dat veele menschen die heijlige Maget tot deser plaetsen aenroepende ende haer beloeften doende, in huer periculen*, cranckheden, siekten ende noot van haer hebben hulpe, troost ende remedie verwerven. Vanden welcken hier naer int speciael sommige zullen verhaelt worden.

Ende aldus eest geschiet datter veel offeranden, giften ende properheijden* met gelde sijn gebrocht geweest. Mijnen heere den amman* ende die wet* van Brussele dit aenmerckende, hebben omtrent der octaven* van Sinxen* Gielis Ots met anderen hem toegescict*, gedeputeert* ende belast* te ontfangen, bewaeren ende ter voergenoemder kisten te bringen den appoort* ende offeranden. Dwelck sij eenen tijt hebben gedaen.

Daer es een gecomen bij Gielis Ots ende den anderen, seggende dat hij van wegen <43r> mijns heeren van Camerijcke was gesonden, om dat hij met henlieden oeck zoude ten* appoorte sitten ende dien bewaeren. Maerelijck Gielis dochte, ende bij* avontueren oeck den anderen, scheen hij wat vanden appoorte* voer hem al heijmelick wech te nemen, waer om sij qualick te vreden waeren. Niet langhe en es desen hier gebleven, maer om dusdanigen quaet, ende bij* avontueren ander dier gelijkken, es hij binnen corten tijt gehangen. Ende aldus eest oeck anderen diversen dickmael gebuert, die hebben willen stelen oft verbranden tgene dat der heijliger Maghet was gegeven.

DRIJ ONDERSOECKINGHEN ZIJN GEDAEN OP DIE MIRACULEN VAN DESER BEELDEN. CAPITTEL 15

Ende want die voergenoemde plaetse daermen seijde dat dagelix miraculen gebuerden noch niet en <43v> was geheijlicht ende gewijdt, daer om, op dat ondersoecken der waerheijt van alzulcken teekenen ende miraculen, sijn inden refter van Onser-Liever-Vrouwenbruederen binnen Brussele, van wegen mijns heeren van Camerijcke ende mijns heeren des hertogen van Bourgoeden, ende oeck der stadt van Brussele wegen, gehouden drij vermaerde vergaderingen van notabilen* persoonen daer toe gedeputeert*. Vanden welcken sijn veel menschen van diversen conditiën uijt der zelve stadt geëxamineert ende ondervraecht geweest. Die welke hebben geseet ende beleden dat sij doer pelgrimagiën ende huer beloften gedaen aen Ons-Vrouwe-van-Gratiën, in die voergenoemde plaetse, van henlieden siecten, cranckheijden, periculen* ende noot sijn verlost geweest, ende daer af remediën, gesontheit ende troost hebben vonden. Dwelck waer te lange om elck besondere te vertrecken* <44r>.

EEN VISIOEN VERTHOONT EENDER VROUWEN. CAPITTEL 16

In dit ondersoecken es gebuert datmen niet en behoirt achter* te laten. Een vrouwe, vanden gedeputeerden* beswoeren* ende neerstelick* ondervraecht, heeft versekert dat inden voerscreven Sinxen*-nacht, des morgens omtrent den dageraet, in een visioen ende alf slapende, haer voer haer bedde heeft verthoont een schoon vrouwe gelijk een conniginne, wandelende in haer camere ende tot haer seggende: ‘Ghij vrouwe segt den volcke van Brussele dat ic tot Schuete wille geheert ende aenbeden worden, ende Vrouwe-van-Gratiën genoempt sijn’. Dese vrouwe dit gehoirt hebbende, verbaest ende vervaert* uijt den slaep ontspringende*, es die voerscreven schoon vrouwe aldaer wandelende, verswijnt*. Dese selve vrouwe heeft bij haeren eedt versekert datse, drij nachten daer <44v> naer achter een half slapende, dusdanigen visioen heeft gehad. Aldus van dien tijde voerts die voergenoemde beelde inden tronck* als voerseijt es staende gesloten*, es van eenen ijegelijk gemeijnlick* genoempt Ons-Vrouwe-van-Gratiën.

Hierenboven tot confirmatiën* ende sterckheijt van desen visioen ende noeminghen*, een weerdich prochiaen van Itterbeke, uijt een zaeke die hij wiste zeer devoet tot Onser-Vrouwen-van-Gratiën, den welcken men meijnt dat veel vander beelden es verthoont inden visioen, dwelcke hij niet verhalen en wilde, seggende: ‘Ic soude veel seggen, waert dat ick mijnen oversten niet en vreesde’, heeft Herman van Anderlecht den last gegeven dat hij soude doen maken een cleijn tafereel metter beelden vander heijliger Maget Maria (dwelck die zelve prochiaen heeft betaelt) ende daer onder doen scrijven eenen titule: Ons-Vrouwe-van-Gratiën tSchuete. Ende dit tafereelken was gehangen <45r> aen dat huijsken daer Ons-Vrouwe-van-Gratie onder stont. Waer om men meijnt dat die heijlige Maecht haer den zelve oeck heeft verthoont, ende te kennen gegeven datse ter plaetsen geheeten tSchuete, wilde geheert ende aenbeden sijn, ende genoempt worden Ons-Vrouwe-van-Gratiën, gelijkmense dagelix nu noemt. Ende want hier naer veel teekenen ende groote miraculen diverse persoonen van diversen quartieren* des weerelts sijn geschiet doer Onser Vrouwen van Gratiën, die welke verdrotich* waere elck besondere te scrijven. Daerom van ontallicken zullender zeer lutter hier verhaelt worden.

HOE EEN VERDRONCKEN MEIJSKEN WEDEROM WERDT LEVENDE. CAPITTEL 17

Voer Paesschen in die meerte int jaer 1449 es geweest een meijsken, Caterijne genoempt, dochtere van eenen muijldere* van <45v> Overdorp onder Wambeke, die welke in die

beke gevallen was ende verdroncken. Die ouders siende datse ter noenmaeltijt niet en quam, hebben haer begonnen te soecken ende bevindende dat se verdroncken was, hebben groot mesbaer van schreijen gemaect. Die gebueren hoorende ende siende dat het kindt doot was, hebben den ouders geraeden ende innegegeven dat sij alle te samen souden aenroepen die hulpe ende bijstant van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ende haer beloefden doen. Dwelck gedaen sijnde, es het meijnsken wederom levende geworden, ende met haer sijn sij alle te samen gecomen tot Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ende hebben geoffert een wassen kint nae die groote vanden meijnsken. Dat dit aldus es gebuert, hebben omtrent twelwe personen met haeren eedt verzekert.

Isabelle, hertoginne van Brabant, dit hoorende, heeft het meijnsken willen sien. Ende van daer voerts heeft <46r> sij ende oeck Kaerle, haer sone, ende andere hovelinghen begonnen groote devotie te hebben tot Onser-Vrouwen-van-Gratiën.

EEN ANDER MIRACULE

Een kindeken van Bergen opden Zoom, oudt drij weken, es vonden bij sijnder moeder int bedde versmacht*, int welcke binnen een huere geen en es bevonden. Daer naer heeft die moeder aenroepen de hulpe van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ende binnen twee hueren es sij vertroost geweest, want het kindt es tot* hem zelve comen. Dwelck sij met gelijcken gewichte van wasse ende grane heeft geoffert Onser-Vrouwen-van-Gratiën.

EEN ANDER MIRACULE

Joncfrouwe Geertruijt, huijsvrouwe Jans Boloijs bailliu, was in alzoe grooten crancke dat langen tijt in haer geen leven en werdt gevonden <46v>. De welcke als Jan soude besoecken, scheen dat haer leden crompen ende tsamen trocken van grooter pijnen, haeren mont ende aensicht keerden hen ter sijden weerts. Die zelve Jan dit siende, heeft aenroepen die hulpe van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, alle sijn hope ende solaes* in haer stellende, belovende alzoe veele was als sijn siecke huijsvrouwe swaer was van gewichte. Ende naer dese belofte es die huijsvrouwe tot* haer zelve comen. Ende als sij genesen was, betaelde sij die belofte, ende dede in haeren personen zelve die pelgrimagie tot deser plaetsen.

Voer het was gaf die zelve Jan tweelfve salujten*, ende begeerde dat zoude gemaect worden een zilveren joncfrouwe om te setten bij Onser-Vrouwen-van-Gratiën. Die welcke es vercocht int stichten vanden cloistere. Hier af sijn getuijgen geweest die dese joncfrouwe bewaerden in haer siecte, die veele <47r> te lijden hadden uijt compassiën*.

EEN ANDER MIRACULE

Hendrick, sone vanden weert* in die diijne tot Waelem, scheen vanden diijvel beseten te sijn. Waer om die ouders droevich sijnde, hebben aenroepen die hulpe van Onser-Vrouwen-van-Gratiën. Dwelck gedaen sijnde, bleef het kindt dien nacht stille in sijn bedde. Des morghens wordt bevonden verlost, ende van tgene dat hem geschiet was en wildet niet weten. Vier personen waeren bereet* te sweeren dat dit aldus gebuert es.

EEN ANDER MIRACULE

Katerine Evelpoels, woonende tSone, hadde geswolgen* eenen scurshaeck* oft gespe, die van tsaderdaechs tot tsondaechs omtrent veertien hueren bleef in haer keele. Die welcke, aenroepende Onser-Vrouwen-van-Gratiën, heeftse ter stont zonder letsele* uijtgespogen <47v>.

EEN ANDER MIRACULE

Tot Duffele was een meijnsken van een peert alzoë geslagen inden slach van haeren hoofdt, dat die hersenen ter wonden uijt worden getrocken. Die welcke, als sij hadden beloëft Onser-Vrouwen-van-Gratiën, es genesen, haer memorie wel hebbende als voeren.

EEN ANDER MIRACULE

Die huijsvrouw Jans vanden Berghe, uijt grooter pijnen vanden arbeit*, hadde haer sprake verloren van tsaterdachs tot tsondachs, naer dat sij gebaert hadde, ende ten selven tijden en was in het kint gheen leven vonden tot des sondaechs naer die hooge messe. Maer nae dat die vroede vrouwe die moeder metten kinde hadde beloëft Onser-Vrouwen-van-Gratiën, es die moeder tot* haer zelve comen, ende heeft haer sprake gecregen, ende het kindt heeft leven ende doopsel gehad. Ende namaels hebben die <48r> man ende vrouwe devotelick haer beloëften voldaan, ende tzelve alzoë verzekert op die eeuwige verdoemenesse.

EEN ANDER MIRACULE

Een vrouwe, Aleijdis genoempt, heeft opgevoet een kindt den welcken wies* een wit velleken in sijn een ooghe. Dwelck, als sij beloëft hadde Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ter stont es het velleken vander oogen gevallen.

EEN ANDER MIRACULE

Brueder Aert van Pancucke bij IJpre was blind geworden in beide sijn ooghen. Ende aenroepende de hulpe van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, heeft geloëft sijn pelgrimage met twee silveren oogen ende wassen. Die welcke heeft claelick sijn gesichte ontfangen, dwelck hij allen te kennen heeft gegeven.

EEN ANDER MIRACULE

Suster Beatrix, woonende te Hulsterloo, was een jaer ende alf blind <48v> in beide haer ooghen, ende twee jaer datsenoch zonder stock, noch metten stock en cost gegaen. Die welcke, doer aenroepen vander hulpen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, heeft haer gesichte ende ganck weder gecregen. Ende comende tot deser plaetsen, heeft si langen tijt in een huijsken omtrent der capellen gewoent. Der welcker Isabella, die hertoginne,

menichwerf besorchde* tgene dat zij van noode hadde. Ende uijt dit miracule heeft die hertoginne tot Onser-Vrouwen-van-Gratiën meerder devotiën gecregen.

Dese Beatrix hoorende dat die chatroisen hier souden comen wonen, vreesende datse daer niet lange meer en zoude moghen blijven, soe es sij weder naer Vlaenderen getrocken.

EEN ANDER MIRACULE

Tot Vleesenbeke was een vrouwe woenachtich die zeer grootelick vanden steen* gequelt was, ende en cost aen die medecijnen oft elders gheen remedie vinden. Hoorende van <49r> crachten gedaen doer Onser-Vrouwen-van-Gratiën, heeft sij geloeft datse die zelve in persoonen, om remedie te vinden, negen dagen achter een soude besoecken. Dwelck, als sij vier oft vijf dagen achter een hadde gedaen, comende opden Hoochcoutere, es haer afgegaen eenen witten steen* der gedaenten van eene eije. Den welcken quijsijnde, heeft sij gevoelt datse van alle pijnen verlost was, ende heeft den zelve steen* inder capellen brocht. Uijt dit teeken hebben veel menschen met diverse cranckheijden beladen, diergelijcke belofte begonnen te doen, ende negen dagen achter een die plaetse besocht oft daer omtrent gebleven, ende alle dagen haer offerande gedaen.

DIVERSE MIRACULEN

Menigerande menschen sijn van veelderande siecten ende ongemaken genesen. Sommige stomme hebben haer spraeke gecregen, sommige die <49v> gescuert* waeren, sijn genesen. Die andere die gaten in haer lichamen hadden, gesondt worden. Die oeck metten graveele* gequelt waeren, sijn daer af verlost. Cruepele, mancke ende lamme versterct in haere lichamen. Ende veel meer andere, dwelck waer te lange om verhalen, die Onser-Vrouwen-van-Gratiën hulpe hebben verwerft.

HOE DATTER HERBERGEN WAEREN GEMAECT OMTRENT DER CAPELLEN. CAPITTEL 18

Ende want in desen tijden noch niet veel herbergen en waeren omtrent der capellen gemaect. Die ghene die uijt diverse quartieren* van landen comen waeren, lagen aldaer in tenten ende pavloenen*. Den welcken devote herten ende die ten* appoorte saeten, besorchden* van tgene dat geoffert wordt henlieden nootsakelicken cost, ende principalicken* den armen die dat <50r> behoefden. Soe eest gebuert dat, om die menichte vanden volcke dat daer quam, meer herbergen sijn gemaect.

EEN ANDER MIRACULE

Het es gebuert dat een van Anderlecht es gecomen op eenen tijt met sijnen ploech om weder om te saijen, tgene dat hij noch eens hadde gesajjt. Ende dat daer om, want het scheen lutter gewassen* sijn. Desen hem keerende tot Onser-Vrouwen-van-Gratiën heeft geseet: 'Och vrouwe, ick bevele u tgene dat ick eerstmael hebbe gesajjt, ende ick en zalt niet hersajjen, maer voer elcken thienlinck zal ic u geven negen mijten*'. Ende aldus es hij van daer wech gegaen. Als nu den oegst was gecomen, heeft hij veel graen gehadt, maer niet gedachtich zijnder beloften en heeft Onser-Vrouwen-van-Gratiën niet gegeven.

Het <50v> es gebuert dat hij op eenen tijd hadde ewat vercocht om sijn sculdnaeren te betaelen, ende thuijs comende uijt der taveernen, heeft bevonden dat hij sijn bursse hadde verloren metten gelde daer in. Waer om es hij weder nae die taveerne gegaen, overal sijn bursse soeckende, ende en heeftse niet vonden. Ten lesten tot* hem zelven comende, heeft hij geseet: ‘Het es recht dat ick dit lijde, want ic en hebbe Onser Vrouwen mijn belofte niet betaelt, maer, och Vrouwe, zijt mijns gedachtich, ende helpt mij, op dat ic mijn bursse mach vinden met den gelde, ende ter stont voer elcke negen mijten* zal ic u geven achtien mijten*’. Ende hier naer es hij weder ter herbergen weerts gegaen om sijn bursse te zoecken, ende heeftse opden wech vonden in een plaetse daer hijse gesocht hadde ende voerbij was gegaen. Ender ter sont heeft hij betaelt tgene dat hij beloeft hadde <51r>.

VAN DIVERSEN OFFERANDEN, ENDE DEN RAET DES AMMANS* ENDE WET* VAN BRUSSELE OM EEN CAPELLE TE MAKEN. CAPITTEL 19

Dese teekenen ende groote miraculen doer die menschen verbreyt sijnde, soe sijnder diverse giften ende offeranden van goude, silveren, wasse ende anderen dinghen van mans ende vrouwen Onser-Vrouwen-van-Gratiën geoffert, gebrocht ende gesonden, tot haerder eeren ende gloriën. Waer op mijnen heere den amman* ende der wet* van Brussele hebben rijpen raet gehouden. Den welcken es gedocht dat naeder redenen recht ende eerlick* soude sijn datmen die offeranden gegeven ende die in toecomenden tijden gegeven, gebrocht ende geoffert souden werden, ter eeren der glorioser Maget Maria ende tot vermeerderinge vanden dienst Gods, in die zelve plaetse souden worden <51v> uijtgegeven ende bekeert*. Ende dat tot dijen eijnde* vanden zelve gelde souden gecocht worden gronden* van erven, op dat in die zelve plaetse mocht gesticht ende gemaect worden een schoon, notabel* capelle. Dwelck bijder gratiën Gods alzoe es gebuert.

HOE DATTER WORDEN GEORDINEERT* TWEE FABRIJCK* MEESTERS ENDE EEN COSTER VANDER TOECOMENDER CAPELLEN. CAPITTEL 20

Naer desen raet ende goetduncken hebben heere Jan van Kestergate, amman* ende die wet* van Brussele gedeputeert* ende gesedt totter capellen die gemaect souden worden, twee fabrijkmeesters*, te weten Jan Cambier ende Gielis van Dielbeke, mannen van eeren. Den welcken int jaer 1449, omtrent Sinter-Laureijs-dach*, es bijgevoecht als custere Herman van Anderlecht <52r>. Dese drij hebben ontfangen den last om te ontfangen, te bewaeren ende disponeren* den appoirt, ende te coopen, besorgen* ende bereijden* alle costen ende nootsaken om inder zelve plaetsen gemaect te worden een notabile* capelle, om behoirlicke wercklieden ende andere te hueren, ende metten offeranden vergadert ende die vergadert mochten worden, te besorghen* ende volbringen tgene des van noode daer toe es, gelijk zij desen dienst neerstelick* hebben vervolgt.

HOE KAERLE, DES HERTOGEN PHILIPS SONE, HEEFT GELEIJT DEN EERSTEN STEEN VAN ONSER-VROUWEN-VAN-GRATIËNCAPELLE. CAPITTEL 21

Dat zelve jaer, als alle gereescap* was gedaen totten voergenoemde wercke, eerst consent* gehaelt aen den biscop van Camerijcke, den hertoge Philips ende den

capituele ende prochie van Anderlecht, gelijc behoirt <52v>. Zoe heeft Kaerle de Cherloijs, als eenich sone ende erfgename des voerscreven hertoge Philips, op Sinte-Peeters-avont* in februario, des saterdaechs inden vasten, den eersten steen, met sijn wapenen geteekent, van deser capellen geleijt. Ende den zelven dach, met consente* vanden biscop van Camerijcke, heeft hij in dat huijsken daer staende boven die beelde gemaect, die eerste messe doen lesen. Ende van daer voerts heeft alsdoen die zelve biscop den oirlof* gegeven dat vanden hove des princen, bij hen zelven oft bij eenen anderen, in dat huijsken mochten celebreren*, tot dat die capellen die daer over werdt gemaect, soude volmaect ende gewijdet worden. Van dier hueren voerts heeft men daer begonnen misse te doen. Die zelven somer daer nae volgende, sijn die mueren vander capellen opgericht ende gemaect totten dake toe, ende daer is het werck gelaten <53r>.

HOE DAT DIE EERTSCHBISCOP VAN RIEMEN AFLAET HEEFT GEGEVEN IN DESER CAPELLEN.
CAPITTEL 22

Inden aprille hier naer, als men die capelle maecte, quam herwaerts in* propren persoone, om Onser-Vrouwen-van-Gratiën te besoecken ende messe te hoiren, heere Jan eertschbiscop van Riemen. Die zekere dagen binnen den jaere, ende zoe dicwerf ijemant op eenen dach uijt devotiën dese capelle besochte ende totten wercke eenige aelmoesenen dede, gaf veertich dagen aflaets.

HOE DAT LANT OMTRENT DER CAPELLEN LIGGENDE, WERDT GECOCHT, EENEN MUER GEMAECT, DIE DEVOTIE VERFLAUWET, ENDE DIE BISCOP GEBEDEN OM DIE CAPELLE TE WIJDEN. CAPITTEL 23

Int jaer van 1450 werdt die capelle gedect. Die welcke gemaect, gedect ende totter <53v> eeren Gods ende Onser-Vrouwen-van-Gratiën volmaect, die devotie vanden pelgremms achtervolgt* sijnde, omtrent den tijt van vier jaeren, metter sommen die verhueverde* boven tgene dat uijtgegeven ende betaelt was voer dmaken vander capellen, hebben die fabrijcke* meesters gecocht zommige lant omtrent der capellen gelegen, ende oeck een blau croone tsjaers. Met welcken lande hebben sij omtrent der capellen, opde maniere van eenen kerchove, gemaect eenen muer 6 oft zeven voeten hooge, om daer op een licht werck te maken, verbeijde om in toecomenden tijde een beter te maken.

Ende hier naer, om het overschot vanden oirloggen van Vlaenderen, eensdeels oick om die gemeijn* sterfte ende dieren* tijt van grane, heeft die devotie vanden menschen begonnen te failgeren* ende vergaen, waer doer die aelmoesenen ende appoorte* es oeck begonnen te verminderen <54r>. Omtrent twee oft meer jaeren dit aldus gestelt sijnde, ten laesten, om dat den dienst Gods feestelicker ende vrijelicker* openbaerlick ter eeren Gods ende Onser-Vrouwen-van-Gratiën mocht gedaen worden, soe hebben die fabrijckmeesters* van deser capellen neersticheijt* gedaen aen heeren Jan van Bourgoenden, biscop van Camerijcke, dat hem bij hem zelven oft bij sijnen sufragaen* soude gelieven die capelle laten wijden, hem presenterende voer sijn recht, tgene dat naer die oude gewoente es gewoenlick gedaen te sijne. Dwelck sij ten laesten bij middele van goede vrienden hebben vercregen, gelijc noch blijcken zal.

HOE DIE GEMEIJNTE HEEFT BEGEERT DAT EEN CLOISTER AEN DIE CAPELLE SOUDE GEMAECT WORDEN, ENDE EEN CRUIJS BRUEDER ENDE EEN ANDER HEBBEN VERSOCHT DIE CAPELLE OM EEN CLOISTER DAER TE MAKEN. CAPITTEL 24

Binnen corten tijden hier nae heeft <54v> het volck begonnen te comen op sijn oude devotie tot Onser-Vrouwen-van-Gratiën. Ende doer wercken vanden Heijligen Geest, bij middele van zeker persoonen, hevet begonnen te seggen, ende die heeren vander wet* quellen ende advijs te geven, als dat die plaetse omtrent der capellen zeer bequaem ende wel gelegen was om een nieuwe cloistere te maken vanden minder bruederen vander observantiën oft willemijnen of nonnen van Sinter-Brigitten oft cruijcen brueders oft dier gelijkje. Uijt welcke advijs oft fame* inder presentien van meesteren Adriaen Dullaert, der stadt van Brussele secretaris, licentiaet* in beijden rechten, es gecomen een cruijce brueder in* propren persoonen, ende heeft die capelle met haeren toebehoirten. Begeerende dat haer soude believen die hem te geven ende assigneren*, op dat hij aldaer geroepen hebbende <55r> brueder sijnder ordenen vander observantiën, ter eeren Gods ende Onser-Vrouwen-van-Gratiën, aldaer mocht oprichten een cloistere van sijnder ordenen, seggende dat hij daer op van wegen des paus was versien* ende bewaert. Maer want hem sijn begheerte was geweyjgert, zoe es hij ewech gegaen ende met meer wedercomen.

Deser gelijcken neersticheijt* heeft oeck gedaen, voer die zelve wet*, een vander ordenen van cisterciën, heere Jan Smettenbier van Brussele geboren, sijn betrouwen stellende op sijn vrienden die hij tot Brussele hadde. Om dat hem zoude gegeven worden die capelle met haeren toebehoirten, op dat hij daer soude hebben mogen maken een huijs van sijnder ordenen vander observantiën. Maer gelijk den voergaenden en heeft hij niet vercregen, waer om hij opgehouden heeft van versuecken tzelve huijs oft capelle <55v>.

HOE DAT DIE PRIOR VANDEN CHATROISEN TOT HERNE WERT VANDEN AMMAN* TOT BRUSSELE ONBODEN. CAPITTEL 25

Mijn heeren den amman* ende die heeren vander wet* merkende dat diverse geestelicke persoonen neersticheijt* daden om die capelle ende plaetse voerscreven, om aldaer eenich huijs van eender religiën ende ordene getimmert te worden, hebben sij begonnen te dincken ende peijsen* wat huijs oft ordene aldermeest dier plaetsen der stadt ende haeren borghers ende inwoenders aengenaem zoude sijn, ende totter welcker sij meerder begheerten, liefden ende gunsten souden hebben. Ende doer dien dat heere Jan van Edingen, alias Van Kestergate, amman* van Brussele, groote liefde ende faveur* droech totter ordenen vanden chatroisen, eensdeels dat zyn voersaten oft van sijnen maerscape* ende geslechte hadden geweest <56r> fundateurs* vanden chatroisen tot Hernen bij Edingen, gemerct oeck dat hij int zelve cloistere niet verre van sijnder heerlicheijt gelegen, dickmael hadde verkeert, waer doere hij kende die conversatie* van den religieusen, die hem zeere behaechde. Hierom heeft hij den prior van Capellen tot Heerne tot hem geroepen, ende secretelick met hem tot veele stonden*, tijden ende plaetsen gesproken van een geestelick huijs te stichten bijder capellen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ende princepalick* der ordenen desselfs prioers, te wetene vanden chatroisen.

HOEDANICH HET GEVOELEN VAN MEESTEREN ADRIAEN DULLAERT ES GEWEEST OM EEN CLOISTERE TOT DESER PLAETSEN TE MAKEN. CAPITTEL 26

Overdinckende ende overleggende meester Adriaen Dullaert tgene dat voerscreven staet, ende dat die <56v> teekenen doer ingeven vanden Heijligen Geest gedaen, sijn een verborgentheijt van een groot toecomende dinck, ende oeck een voerspoet vander capellen ende haeren toebehoirten. Ende dat die capelle niet lange en mocht blijven zonder dieneeren, gelijk inden decreten* staet: 'Een devote plaetse en mach vander gratiën der dieneeren niet langhe ijdel* blijven, maer die menichte vanden volcke daer toe vliende, met onderhouden vanden regule, moet een geheel convent hebben'. Merkende oeck dat die zelve plaetse was verre genoeg vander stadt gelegen ende veltachtig, ende daer om niet bequam om cloisters van mendicanten*, die int openbaer haeren onsekeren cost moeten zoeken, ende datter biddende cloisteren genoeg waeren te Brussele. Aldus doer die liefde vercoude ende geven van diverse doelen oft aelmoesenen, soude onder die mendicanten* die aelmoesenen minderen oft niet genoeg en zoudensij haelen, waer doer <57r> sij gebreck zouden moeten lijden. Ende princepalick* en zoude die plaetse niet aengenaem sijn voer minder bruederen vander observantiën, midts dat tusschen huer ende die minder bruederen vanden gemeijnen* leven binnen der stadt woonende, nieuwe ende dagelicsche gekijf ende groote scandalizatie* onder tvolck ende gemeijnte van Brussele, metter tijt ende warachtelick, zorchden datter mochten opstaen. Maer die plaetse scheen meer bequaem voer gheen mendicanten*, te weten monicken oft regulieren oft nonnen, levende naer die eerste insettinghe oft ten minsten naer der reformatiën.

HOE DAT MEESTER ADRIAEN DULLAERT HEEFT GEPEIJST* OM DEN PRIOR VANDEN CHATROISEN TOT HERNE. CAPITTEL 27

Meester Adriaen aldus overleggende wat religiën (zonder mendicanten*) die plaetse soude bequaem sijn <57v> ende geassigneert* mocht worden, soe es hem te voeren comen dat eerlick* leven, die eerlicke* manieren, excellente* scientie* ende oude, loffelicke, eerlicke* ende scholierlicke* van Loven, kennesse des weerdigher constant* ende geapprobeerder* religiën heeren Henrick van Loen, baccularis* inder heijliger godheijt, geformeert* onlange rectoer der universiteijt van Loven ende regent* inder pedagogiën*, geheeten tVercken, doen ter tijt des goidshuijs van der capellen van Onser-Liever-Vrouwen-van-Hernen bij Edingen, der ordenen vanden chatroisen profes* ende prior. Ende aldermeest dat het vermaerde leven ende ordene vanden chatroisen inden Heijliger Kercken om sijn constantie* ende strenge, excellente* scouwende leven specialick es gecommendeert*. Ende veel eerlicke*, excellente* geleerde ende heijlige des stoels van Roome dieneeren ende regeerders heeft opgevoet.

Merckende oeck dat die chatroisen doer ommegeaen oft den <58r> cost aen gemeijnte haelende, den volcke van Brussele, van huerder ordene wegen, niet molest* en zouden sijn. Dat oeck die ordene vanden chatroisen onder die ammanie* van Brussele geen cloistere en hadde, ende meer andere dingen der zelve ordenen aengaende overleggende, die hem moveerden* ende neijchden tot deser ordenen dan tot eenighe andere, heeft voer hem genomen dat hij van deser ordenen, om datter inder voergenoemder plaetsen een cloister daer af zoude worden gesticht, mijnen heere den amman* ende der wet* van Brussele soude af proponeren* ende te voeren leggen. Dwelck hij oeck heeft gedaen. Want cortelinghe* hier naer heeft hij ijerstmaels alle dese dingen den amman* van Brussele, als sijne patroon ende beminden heere, te kennen gegeven. Den welcken hij wist ende bekende der ordenen vanden chatroisen ende de voerspoet vander voergenoemder plaetsen van

<58v> Onser-Vrouwen-van-Gratiën met reijnder herten bemindt ende begheert gehadt te hebben. Versueckende ende begeerende van hem te weten sijnen raet ende opinie wat in dusdanigen affeeren* het beste waer gedaen oft gelaten.

HOE DAT MIJNEN HEERE DEN AMMAN*, VERBLIJT SIJNDE, HEEFT DEN PRIOR VAN HERNE TOT BRUSSEL ONBODEN. CAPITTEL 28

Den amman*, dit behoort hebbende van meesteren Adriaen, die altijd totter constructiën* ende verheffenissen der voergenoemder capellen ende den appoirt* daer comende, neersticheijt* ende neerstelicke* bewaeringe heeft gedaen, sonder eenich voersien* ende deliberatie*, heeft meesteren Adriaen geandtwoerd op dese maniere ende woerden:

Nu laet God almachtich geloeft sijn, ghij hebt een goet propoest* ende motijf. Ick kenne ende weet wel dat die <59r> ordene vanden chatroisen es zeere eerlick* ende bequaem tot dier plaetsen. Noch ick en weet gheen ordene inder weerelt, die ic liever hebbe die die plaetse sal hebben dan die zelve ordene.

Aldus heeft den amman* gevolcht het propoest* van meesteren Adriaen ende hem daer naer gescict, radende dat hij dusdanige concepten den voerscreven meesteren Henricken van Loen, prior van Capellen, int generael soude overscrijven, ende den selven bidden dat hij in sijnen persooone wilde tot Brussel comen. Dat hij oeck dese sijne concepten secretelick te kennen geven soude drij andere eerweerdighe mannen, te weten meesteren Peeteren de Thimo, licenciaet* inden geestelicken rechten ende baccularius* inden weerlicken* rechten, der stadt van Brussele advocaet, namaels canonick van Sinter-Goedelen, Jannen de Mol, sone Jans de Mol, ende Amelrijck Was sone Peeters Was, rechtveerdige, machtige <59v> ende wijse mannen, vrienden ende speciaele voirders* ende promoveerders* van desen affeeren*. Dwelck hij in desen rechveerdelick geoirsaem den zelve int gemeijn* ende oeck besondere elcken heeft te kennen gegeven. Die welcke verblijt sijnde ende God lovende, in dese propoesten* aldus gehoort ende verstaen hebben constatelick ende geduerichlick geconsenteert*, ende daer toe raet, bijstant ende hulpe metten monde, wercke ende alle haer macht met henlieden goeden ende vrienden hebben gedaen ende gegeven totten volcomen volbringen van desen propoesten*.

HOE DAT DIE PRIOR VAN CAPELLEN TOT BRUSSEL COMENDE, ES VERADVERTEERT* VANDER ZAECKEN, DIE WELCKE HIJ DEN PRIOR VAN GHENDT TE KENNEN HEEFT GEGEVEN. CAPITTEL 29

Als nu meester Adriaen Dullaert int jaer 1453 hadde brie<60r>ven gescreven aen den prior van Capellen, zoe es hij zelve in persooonen tot Brussele gecomen, ende daer zijnde, heeft hij eerstmael int heijmelicke met mijnen heere, den amman*, ende sijnen secretarius gesproken van een nieuwe huijs der ordenen vanden chatroisen inder voergenoemder plaetsen te richten ende funderen*. Onder diverse woerden heeft die prior geseet datter groote costen zouden behoeven ende van noode zijn, om een nieuwe huijs van dier ordene te maken, vanden welcken daer egheene oft cleijne beginsle ende apparentie* scheen te sijn.

Ten laesten gehadt hebbende op dese saken tot diverse reijsen* met den amman* ende andere diverse vander weth* veel sprake, naer diversen raet gehouden met den amman*, meesteren Peeteren, Jan ende Amelrijck ende oeck meesteren Adriaen met den prior van Capellen, zoe sijn sij tsamen overcomen, ende hebben een conclusie* ende slot* gesloten* <60v>, te weten dat die prior van Capellen van een nieuwe huijs der ordenen vanden

chatroijssen te maken bij der stadt van Brussele, soude spreken met meesteren Jacob Rubs, prior vanden chatroisen cloistere bij Ghendt, alsdoen principael* visiteerder van deser provinciën⁸⁸, ende den zelve met hem bringhen tot Brussele, om van deser materiën breeder te spreken metten heeren aldaer.

Ende binnen desen middelen tijde souden die voergenoemde vrienden secretelick raet ende advijs nemen vander plaetsen, manieren, formen ende ordinantiën* der fundatiën* vanden nieuwen toecomenden cloistere. Ende oeck vanden jaerlixschen renten, daer op zeven ten alderminsten religieuse priesteren, een oft twee conversen ende twee oft drij donaten, aldaer redelicken, achtervolgende* der onderhoudingen vander ordene vanden chatroisen, mochten leven, ende God ende der <61r> heijliger Maghet dienen mochten. Ende dit al eer sij dese materie claerlick oft openbaerlick voer die wet* oft raet vander stadt souden te kennen geven oft proponeren*, op dat die zake, doer God ingegeven, doer het openbaeren oft kennen geven, bij middele van vianden ende benijders niet en soude faulte* lijden van het voleijnden.

HOE DAT VIER OFT VIJF PLAETSEN DEN PRIOREN WORDEN GEPRESENTEERT, DIE DESE PLAETSE HEBBEN GEACCEPTTEERT. CAPITTEL 30

Als die twee voergenoemde prioers tot Brussele waren comen bijden amman* ende andere heeren aldaer, hebben sij henlieden vier oft vijf plaetsen gepresenteert, die scheenen bequaem te sijn om een nieuwe cloistere der ordenen vanden chatroisen opte stichten, te wetene die prochie van Molenbeke, die capelle van Sinte-Joos-ten-noode, het <61v> huijs vanden Bogaerden bruers, het hof van Willem Mons bijder Priempoerten, ende den hof 't Obbrussele ende der capellen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, om dat sij die plaetsen souden ondersoecken, ende die welcke haer aldaer bequaemst dochte om een nieuwe cloistere te maken, zouden te kennen geven. Maer naer dat die prioers met hem nemende sommige hen des verstaende die capelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën in persooone gevisiteert* hebben, ende die gelegentheijt vander plaetsen daer omtrent liggende, in tgene des sij versochten, ende die zelve plaetse boven maten bequaem, ghans ende der ordenen om een nieuwe cloister te maken genaem*, als daer toe van God bereijt* ende geordineert*, hebben bevonden, achterlatende* die andere plaetsen midts zekere redenen alsdoen bijbrocht ende verhaelt, scheen die capelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën hen meer te behagen ende bequaemer te sijn, die sij daer toe hebben gecoren. Zoe verre gegeven waeren <62r> totten stichten vanden edificien* behoirlicke costen, ende voer het onderhouden der toecomenden bruederen van cost ende cleederen met anderen nootzakelicke dingen souden worden geassigneert* ende bewesen jaerlixsche erfelicke* renten oft gronden* van erven.

HOE DIE PRIORS VERSOCHT WORDEN OM HET CAPITEL GENERAEL TE ADVERTEREN* VAN DESEN CONCEPTEN. CAPITTEL 31

Maer want bejide die priors in deser materiën niet voerdere en dorsten spreken noch voertgaen sonder macht, autoriteijt ende oerloef* vanden eerweerdigen vader oft capittel generael vander zelve ordenen, hierom zoe hebben mijnen heere den amman* ende die andere begeert dat die prioren int capittel generael, dat cort hier naer in Cartusiën gehouden soude worden, alle dese materiën ende concepten den eerweerdigen vadere ende anderen <62v> diffinitueren* vanden capittelen wilden opdoen ende te kennen geven, ende

⁸⁸ Het gebied dat de kartaizerorde bestreek was verdeeld in provincies. Het Onze-Lieve-Vrouwe-van-Gratiënklooster behoorde tot de provincie Picardië. Sanders 1990, pp. 31-32.

vanden zelven consent* ende macht verwerven ende vercrijgen om in deser materiën te mogen concluderen ende diffineren*, ende van wegen der ordenen inder zelve wel ende behoirlick voert te gaen, ende allesins te doen tgene dat van noode ende bequaem waere te doen. Het welcke die prior van Gendt met relaes ende die prior van Capelle met scrijven hebben vercregen, den welken in deser commissiën* es bij gevoecht die prior van Antwerpen vander zelve ordene, gelijk claerlicken blijkt bijder copiën vander commissiën* daer af gegeven ende geseget, alzoe die hier nae volgt.

COPIE VANDEN BRIEVE DEN WETHOUDEREN DER STADT VAN BRUSSEL, GESONDEN VANDEN PRIOR VAN CARTUSEN. CAPITTEL 32

Naer den loop van dit verganckelick <63r> leven dat eeuwige leven verwerven. Eerweerdige heeren, bij relaes vanden eerweerdighen ons prioers van Gendt ende bijden brieven des eerweerdighen brueder ons prioers van Capellen hebben wij verstaen hoe dat ghij tot vermeerderinge vanden dienst ende eere Gods (ontwijfelicken die Alder Hoochste dat in uwe herten gevende) begheert inder plaetsen genoempt Onser-Vrouwen-van-Gratiën, niet verre vander vesten* uwer stadt alle die weerelt doer vermaert, te stichten ende funderen* een nieuwe cloister van onser ordenen. Waerom wij niet sonder zaecken* in uwe dusdanige heijlige propoest* verblijt, bidden uwer dominiën* ende doer die liefde Jesu Christi vermanen* dat ghij alzoe heijlighen propoest*, dwelck ghij doer die inspiratie Gods hebt geconcipieert*, ter eeren vanden almogenden God ende oeck des hemelschen rijcke eere ende glorie ende tot uwer zielen salicheijt, tot behoirlicken eijnde wilt volbringhen. Den <63v> eeuwigen loon verwachtende inden hemel vanden ghenen wiens lof ghij soect te vermeerderen inder eerden.

Ende eest oeck dat wij tot executiën* van uwen zoe heijlighen propoest* ijert vermogen doer persoonen van onser ordenen, wij thoonen ende presenteren ons tot u bereet* ende gewillich, gelijk wij onsen medebruederen die eerweerdighen prioers van Capellen, Ghendts ende Andwerpen hebben belast* ende gecommiteert* daer af met u te spreken ende confereren. Die Alder Hoochste wille u bewaeren ende in allen wercken salichlijck bewegen.

Gegeven tot Cartusen ten tijden van ons capittel generael den 21e mej in 1454.

OPGESCRIFTE VANDEN BRIEVE

Den eerweerdighen ende zeere voersienighen heeren, heeren borgenmeesteren ende regeerders der edel stadt van Brussele hueren heeren ende bezunderen fautueren <64r>.

ONDERGESCRIFTE VANDEN BRIEVE

Uwe devote bidders Franchoijs, prior van Groot Cartusen, ende andere diffinitueren* des capittels generael der zelve ordenen.

COPIE VANDER COMMISSIËN* OM HET NIEUWE CLOISTERE TE MAKEN, GEGEVEN DEN DRIJ PRIOREN. CAPITTEL 33

Brueder Franchoijs, ootmoedich prior van Groot Cartusen, ende andere diffinitueren* des capittels generael der ordenen vanden chatroisen. Den eerweerdighen in Christo bruederen,

der huijsen van Capellen, Andwerpen ende Ghendt prioren, saluijt, ende doer die verdienste van geoirsamheijt verwerven dat eeuwige leven. Want ter relatiën* ons gedaen bijden voergenoemden prior van Ghendt ende bijden gescriften des voerseijden priors van Capellen, wij hebben verstaen dat die regeerders <64v> der stadt van Brussele (doer die godlicke inspiratie daer toe beruert*) grootelick begeeren een huijs van onser ordenen van nieuus te maken ende te stichten ter plaetsen genoempt Onser-Vrouwen-van-Gratiën, daer wij verstaen hebben dat nu gemaect es een notabel* capelle, onser ordenen wel bequaem ende die plaetsen daer omtrent liggende seer aengenaem totter stichtinge van eenen huijse onser ordene der chatroijsen. Waer om, om alzulcken notabel* propoest* der voerscreven regimenteurs* te vervolgen ende ter* effectiën te bringen, betrouwende in uwer neesticheijt*, u ende eenen ijegelick van^o u geheelick, bijden inhouden van desen belasten*, gebieden ende bevelen, zoe verre dese gesien hebbende, gij oft een van u zult ter voergenoemder ende andere plaetsen van noode gaen, ende met neerstiger* executiën* besoeckt die welcke eest datse bequaem sijn ende onser ordenen wel gelegen, die inden naem van ons ontfangt ende accepteert <65r>. Daer naer met hulpe, raet ende bijstant vanden voerscreven eerweerdige mannen, regeerders der voergenoemder stadt van Brussele, tzelve huijs begint te stichten ende maken ende, zoe veel God verleene, tot behoirlicken eijnde bringt. Want in desen bevelen wij u ons behoirte*.

Gegeven tot Cartusen ten tijden ons capittels generael, onder den zegele desselfs, anno 1454 den 21e meije.

HOE DAT DIE HEEREN VAN BRUSSELE HEBBEN ADVIJS GENOMEN WAT GOEDEN ENDE ERVEN SIJ SOUDEN TOESCICKEN* DEN TOECOMENDEN CLOISTERE. CAPITTEL 34

Ten tijde dat die prior van Ghendt was getrocken naer het capittel generael ende weder van daer quam, hebben die voergenoemde vrienden ende heeren van Brussele, mijnen heere den amman* ende die sijne advijs genomen onder hem int secreet vander <65v> formen ende manieren der fundatiën* vanden toecomenden cloistere ende princepalick* vanden jaerlixschen ende erfelicken* renten ende erven die zouden geassigneert* ende bewesen mogen worden, bijden welcke die toecomende religieusen betamelick, achtervolgende* der verzuecke huerder ordene, zouden worden onderhouden. Ende daer toe hebben sij gesciet ende geordineert* die erfelicke* goeden vanden sackbruederen welcke henlieden zouden worden opgedragen. Waert oeck dat die niet genoeg en waeren, zoe waeren sij vanden sin daer toe te vueghen die goeden vanden Witten Vrouwen van Jerico⁸⁹, doer dien datse niet eerlick* noch naer regule en leefden. Maer want die voerscreven Witte Vrouwen waeren vander religiën van sinte Victoer die geapprobeert* was, en wilden die prioers niet consenteren* datse om onser ordenen souden worden beroeft van huer erven ende renten. Jae sij hadden voer het beginsle liever te vreden te sijn metten goeden <66r> vanden sackbruederen, gelijk sij oeck geweest sijn.

Dese conclusie* aldus gehouden ende gesloten* sijnde, mijn heere den amman* ende die andere drij voergenoemde vrienden hebben meesteren Adriaen Dullaert, secretaris der stadt van Brussele, belast* dat hij van desen advijs ende andere bij henlieden vander materiën des toecomenden cloisters gehadt opde manieren ende accoirden* soude maken een ordinantie* ende die int gescrifte stellen, om die, bij henlieden gevisiteert* ende eerst gecorrigeert, te kennen te geven der wet* van Brussele ende daer naer inden wijden raet gedragen* te worden.

⁸⁹ Het klooster van de witte zusters of Victorinnen was in de vijftiende eeuw aan lager wal geraakt. De Victorinnen werden vervangen door kanunnikessen uit Ter-Kluize. Zij vormden het klooster Onze-Lieve-Vrouw-Roos-van-Jericho, ook wel genoemd het klooster van Jericho. Laenen 1936, p. 114.

HOE DAT DIE DRIJ PPIOERS, COMMISSIE* HEBBENDE VANDEN CAPITTELE, TOT BRUSSELE OM DESER ZAECKEN SIJN GECOMEN. CAPITTEL 35

Naer dat die prior van Ghendt was gecomen vanden capittel generael, achtervolgende* der commissiën* hem gegeven, heeft hij met hem genomen den prior van Capellen ende Andtwerpen <66v>, ende es tot Brussele gecomen. Ende gesproken hebbende metten regeerders van Brussele ende speciaele vrienden opt tgene dat hij vanden generalen capittelle hadde vercregen, es hij gecomen^o met sommige notabile* mannen, te weten meesteren Adriaen Dullaert, meesteren Gielis Jans, experten werckmeester vanden geheelen wercke, een groot vrient vander ordenen, metten regeerders vander zelve capellen ende anderen, ende heeft die capelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën ende die plaetsen daer omtrent liggende, gevisiteert*. Siende die prioers die notabile* capelle der ordenen aengenaem met haeren toebehoirten, ende die genoechlickheijt der plaetsen daer omtrent, ende bequaeme gelegentheijt ende in allen des van noode was bequaem, gans wel gelegen ende aengenaem, als van God daer toe te voeren bereijt*, bijder autoriteijt ende macht henlieden belast*, hebben sij die plaetsen gecommandeert*, geapproveert*, geaccepteert <67r> ende aenveerdt tot een cloistere van henlieden ordene. Het welcke metter hulpen, raet ende bijstant vanden voergenoemden regeerders der stadt van Brussele ter zelve plaetsen zoude gesticht ende gemaect worden, ende bijder gratiën Gods tot perfectiën ende volmaectheijt brocht.

Maer want die capelle niet genoech versien* en was in renten ende temmeraedse* van noode om die religieusen te ontfangen ende te comen aldaer, daer om resteerder provisie* te doen, soe wel van behoirlicke wooninghen te maken, als van te assigneeren* ende bewijsen* jaerlixsche renten ende erfelicke* gronden* van erven, bijden welcken die religieusen behoirlicken mochten onderhouden worden, op dat sij God ende der heijliger Maget Maria, achtervolgende* der manieren ende gewoenten henlieden ordene, mochten dienen. Het welck bij mijnen heere den amman* ende die voergenoemde vrienden daer op advijs gehouden, belast* es <67v>.

HOE DAT MEESTER ADRIAEN THIEN MAENDEN HEEFT VERSUIJMT DIE ORDINANTIE* TE SCRIVEN. DIE ZELVE HEEFT HIJ GESCREVEN ENDE VOLBRACHT MET GROOTEN PERICULEN*. CAPITTEL 36

Al heeft meester Adriaen, gelijk voerscreven staet, tot sijnen laste genomen die commissie* van te scrijven die advijsen ende andere tractaten* deser materiën aengaende, nochtans (die viant dat belettende) midts andere zaken daer profijjt ende gewin af quam, becommert* sijnde, heeft hij omtrent thien maenden lanck dusdanigen heijligen propoest* van God ingegeven, geheel versuijmt, achtergelaten* oft ten minsten niet geacht. Maer ten laesten, int jaer 1454 den tweeden sondach inden vasten, heeft hij dit in zijnder herten al suchtende overleijt, ende bekint dat hij doer dusdanige versuemtheijt God grootelick hadde vertorent, ende doer die loosheijt* des viants met zoeticeijt van tijtelicken gewin ende profijten <68r> van een heijlich ende godlick propoest* ende ordinantie* afgekeert, bedrogen als van alle goeden wercken verblindt.

Maer aldus tot hem zelve comende ende dit metter herten overdinckende, belijdende ende berou hebbende, aenroepende die hulpe Gods ende sijnder glorioser Moeder, ter stont ende geringe totten geheelen propoeste* ende ordinantie* vanden geheelen concepten ende materiën hem alleenlick keerende ende overdinckende, heeft hij God ende der heijliger Maecht belooft dat hij gheen zaecke hoedanich die mochte wesen van profijten oft gewin, en zoude accepteren, aenveerden oft volbringen, voer dat die zelve ordinantie*, voer alzoe veele

in hem was, ierst waer gescreven ende voldaan. Dwelck hij doer die hulpe Gods den eersten ende op eenen dach heeft gedaen ende volbracht. Alsoe dat hem alle tgene dat eerstmael bijden voerscreven heeren tot diversen stonden* ende lange te voeren secretelick was geconcipieert* ende geadviseert, te voeren quam als oft se <68v> sdaechs te voeren hem geseet geweest hadden, die welcke hij alle te samen int geschrifte gestelt heeft. Van welcke inspiratie ende memorie hij niet op gehouden en heeft van God te dancken, hem selven die niet toeschrijvende, maer God alleene ende der heijliger Maget wiens zaeke in desen wordt gedaen. Dese ordinantie* heeft hij des selven daechs snachts int net gescreven met grooten periculen*, die hem ende sijnen clerck int grosseren* overcomen ende geschiet sijn doer ingeven des viants, om dat die zaecken niet voertgaen en souden. Ende es dese ordinantie* bijden amman* ende die andere vrienden oversien*, gevisiteert* ende gecorrigeert.

Des anderen daechs ten tijde vander vergaderingen des wets* es bij meesteren Adriaen een ootmoedighe begheerte gedaen in die wet*, op dat die heeren ter eeren Gods ende der heijliger Maecht Maria zoude believeen goedertierlick aenhoiren die ordinantie*, geadviseert <69r> ende gescreven bijden heeren gedeputeerden*, ende daer op beraeden wilden, ende de zelve met anderen poincten dragen* inden wijden raet der stadt die alsdoen vergaderen zoude, ende daer op sluijten. Welcker begheerten die geheele wet* heeft geconsenteert*, behalven eenen die niet en wilde consenteren*, voer dat eerstmael sijn eijgen saecke, die lange voer die wet* hadde gehangen onbeslicht, soude worden gedisputeert ende, ingevalle van discordiën*, metten anderen poincten gedragen* inden wijden raet. Gelijck oeck gedaen es.

HOE VEELE DAT DIE GOEDEN VANDEN ZACKBRUEDEREN JAERLIX WEERT WAEREN. CAPITTEL 37

Ende want in die voergenoemde ordinantie* voersien es dat die regeerders vander stadt van Brusselle hebben gegeven ende eeuwelick geassigneert* voer die fundatie* vanden nieuwen cloistere oft toecomenden <69v> religieusen die goeden vanden sackbruederen binnen Brusselle, die hier voertijden waeren den bruederen des gasthuijs van Sinter-Niclaes, alsdoen vrijlick* weert sijnde tsjaers omtrent vier mudden terruwen, een ende tachentich mudden rogge, vijfthien mudden evene*, zeventhien ponden, eenen scellinck, sesse penningen groote Brabants, metten huijse ende huijsraet inden welcken sij woenden, gelegen achter ende bijder capellen van Sinte-Mariën-Magdaleenen.

Hier om naer dat die ordinantie* voer die wet* van Brusselle int lange es gelesen, hebben die^o wethouderen daer op eenen zeer rijpen raet gehouden. Ende onder andere es vanden zommigen vander wet* (niet veele van getale) getwijfelt ende, om dat het concept soude belet worden, in twijfeling gebrocht, te weten oft rechtveerdich, eerlick* ende redene soude sijn die goeden vanden zeven sackbruederen toescicken* totten gebruijcke vander fundatiën* des nieuwen <70r> cloisters der ordene vanden chatroisen ter plaetsen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ende die den zackbruederen afnemen.

HOE DAT DIE ZACKBRUEDEREN AEN HAER GOEDEN COMEN ZIJN, ENDE WAER TOE DIE GEORDINEERT* WAEREN IN VOERTIJDEN. CAPITTEL 38

Op dusdanigen twijfel es terstont bij meesteren Peeter voerseijt, advocaet der stadt van Brusselle, geandtwoert ende geseet dat die goeden vanden zackbruederen van oudts ende eerstmael sijn geordineert* ende gegeven om aelmoesenen te doen den pelgremms die arm waeren ende voerbij passeerden oft doergingen. Die welcke aelmoesenen sijn den zelve pelgremms gegeven ende gedeijlt bij zommige brueders van Sinter-Niclaes in Brusselle. Ende

zijn die goeden naemaels metter tijt bijden zackbruederen gebruijct tot haeren eijgen gebruijcke. Welcke goeden oeck <70v> bijden biscop van Camerijcken, in dien tijde regnerende, op conditiën ende hope van reformatiën vanden zackbruederen der ordinantiën* vander stadt sijn bevolen, totter tijt ende wijle dat van die selve goeden tot beter ende heijliger profijt soude sijn gedisponeert*.

Ende gemerct dat die zackbruederen gestelt sijnde inder plaetsen vanden bruederen van Sinter-Niclaes, den regule die hen es gestelt niet en onderhielden, maer die goeden vanden armen onmittelick* ende sonder den dienst Gods oft oeck der ordinantiën* vanden aelmoesenen te geven veel jaeren hebben verquist ende notoirlick* verdaen*, tot grooter scanden ende periculen* der zielen vanden wethouderen, momboirs* ende proviseurs* dien die sorge ende tregiment* es belast*. Daer om en wast niet alleenlicken geoirloeft, jae vander institutiën^o* wegen soe moesten sij als doen, ende uijt speciaelder provisie* ende oude ordinantie* mochten die wethouderen <71r> van alzulcken goeden tot gebruijck vanden chatroisen disponeren* gelijk zij gedisponeert* hebben, ende dat midts oerloef* ende autoriteitj vanden paus ende biscop van Camerijcke.

Want van die zelve goeden niet alleenlick zeven religieusen, priesteren, conversen ende donaten, die nacht ende dach God ende der heijliger Maget dienende ende voer die stadt ende henlieden weldoenders levende ende dooden allemeel biddende, en zouden onderhouden worden ende daer bij leven, maer oeck die armen pelgremes ende voerbijgaenders ende aen die poerte desselfs cloisters comende, naer die vermogentheijt vanden goeden, doer gewoenlicke aelmoesenen mocht verblijt ende gelaeft worden. Tot welcken eijnde* die zelve goeden eerstmael sijn gegeven ende geordineert*, behoudelick* dat bijden regeerders vander stadt versien* worde dat die zeven sackbruederen, alzo lange als sij leven, bij <71v> ordinantie* der zelve stadt alzo van eerlicken* cleeren ende cost ende andere nootzaecken soudent versien* worden, ende in eerlicke* plaetsen gesedt datse geen oirsaecke noch reden* en hadden om clagen, in zulcker manieren dat als die zackbruederen waeren aflijvich* gheen andere in die plaetsen vanden aflijvigen* en soudent voertaen gesedt noch gecoren mogen worden.

HOE DAT EERST DIE STADT VAN BRUSSELE ES COMEN TOTTER MOMBORIËN* VANDEN ZACKBRUEDEREN, ENDE ANDERE POINTEN VANDEN ZELVEN SACKBRUEDEREN. CAPITTEL 39

Men vindt uijt een copie auctentijck gescreven uijt eenen brief gesegelt metten zegel der stadt van Brussele vanden jaeren 1253 in november, dat die momborie* oft provisie* vanden bruederen van <72r> Sinter-Claes ende henlieden goeden eerstmael bijder stadt van Brussele ter grooter begeerten ende bidden vanden biscop van Camerijcke, doen regnerende, es aenveerdt. Ende dat die zelve stadt om haer consciëntiën zalich te maken zommige ordinantiën* vanden habijte ende leven der bruederen van Sinter-Niclaes, nu ter tijt sackbruederen genoempt, ende op die administratie van henlieden goeden in dien tijden heeft gemaect ende geordineert* om die voertaen onderhouden te worden, tot dat huere goeden zoe goet soudent sijn ende gronden vermeerdt dat die persoonen in het habijt naer den regule hem gegeven tamelick* ende eerlick* mochten leven, ende den pelgremes ende passanten aelmoesenen geven ende herberge. Oft alzo lange tot dat tzelve huijs met gemeijnen* consent* vanden ghenen die het consenteren* ende gebiedent, hebben in haeren eersten staet daert ierstmael was toe gefundeert*, oft <72v> tot beteren staet, gelijk dat naer God soude schijnen, het meeste profijt mocht gereformeert oft verandert worden, tot meerder lof ende eere van God, daer om verwervende het consent* vanden paus.

Noch werden gevonden zommige ordinantiën* vanden jaere 1397 vander collatiën* der prebenden* vanden sackbruederen die waeren veerthiene. Desgelijcx oeck van hueren

habijte, staet, ouderdom ende onmachticheijt daer inne sij worden ontfangen, welcken die heeren vander wet* die prebenden* hadden te geven.

Oeck eest zomwijlen geschiet dat, doer grooten bidden van sommige heeren ende andere die heeren vander wet*, gelijk haer consciëntië dat getuichde, die voergenoemde prebenden* niet en hebben connen gegeven den armsten ende diet meest behoefden, noch oeck die voerscreven ordinantiën* en hebben connen gehouden. Welcke ordinantiën*, achtervolgende* hueren staet, die zackbruederen oeck aldaer om niet en hebben onderhouden <73r>.

Item int jaer 1404 den wijden raet van Brussele heeft der capellen van Sinter-Mariën-Magdaleenen vanden veerthien prebenden* eeuwelick* ende erfelick tot haer reparatiën ende om die in haeren staet te houden, gegeven een prebende* waer af sij ontfangt thien mudden roge jaerlix.

Oeck bevindt men dat in voertijden van wegen der stadt van Brussele es geordineert* eenen pristere tot eenen ontfangere ende procurator vanden sackbruederen ende henlieden goeden. Die voer sijnen arbeit ende sorchvuldicheijt ende twee missen ter weken die hij somwijlen inder capellen voerseijt moeste doen, jaerlix metten sackbruederen hadde den cost, huijshuere ende berringe* ende daerenboven jaerlix in gelde thien gouden croonen.

Item als wast dat den eerste regule ende ordinantie* ter begheerten van mijnen heeren van Camerijcke bijder stadt van Brussele gemaect int jaer <73v> 1253 opden sackbruederen, waer op een ijegelick van henlieden wert ontfangen onder andere inhoudt onder manieren van eenen statuijte, dat zoe wie in die bruederscap wilden gaen oft ontfangen worden, moesten alle haer goeden, eijgen ende rechten die sij hadden, den huijse vanden sackbruederen overgeven ende willichlick resigneren* ende int gemeijn* geven, anderssins en zoude henlieden niet gegeven oft gedient mogen worden vander prebenden*. Ende die zelve bruederen en mochten gheen comenscapen* oft andere becommeringhen* ende neeringhe* doen. Nochtans, deser ordinantiën* niet tegenstaende, es ter kennessen der heeren vander weth* comen dat die sommige vanden zelve bruederen sijn rijck genoeg van erfelicke* goeden om daer op eerlick* naer hueren staet te leven, zonder die goeden vanden gecruijsten* oft armen te begeeren oft verdoen*.

Daer sijn oeck andere vanden zelve <74r> bruederen die dagelix met diverse comenscapen* ende andere profijtelick neeringhen* buijten huijs henlieden becommenen*, ende het gewin krijgen ende volgen. Welcke renten, gewin oft profijten sij int gemeijn* metten anderen bruederen niet in en bringen oft te kennen geven ende resigneren*, maer verdoen* ende verteeren* die goeden die den armen gelaten sijn, ende die andere houden sij voer ende onder hen ende verdoense* ende gevense uijt naer haer beliefte. In welcken niet alleenlick die ordinantie* vander stadt wordt gequetst* ende gebroken, maer daer doer werden die wethouderen gescandalizeert* ende beswaert in haer consciëntië, die van wegen haerder consciëntiën ende eedt over langen tijde hebben verbonden ende sculdich geweest hier op te doen een beter provisie* ende ander remedie te stellen, het welcke sij tot noch toe doer dbidden van diversen niet wel en hebben connen gedaan.

HOEDANICH DEN STAET VANDEN <74v> CHATROISEN ES INDER HEIJLIGER KERKEN. CAPITTEL 40

Den staet vanden chatroijsen es inder Heijliger Kercken hooger, van meerder eerweerdicheijt ende heijlicheijt. Oeck wert hij geestelicker ende van meerder ende swaerder penitentiën geacht dan den staet vanden sackbruederen die gevallen sijn van hueren staet, ende en hebben die ordinantiën* ende statuten hun gegeven bijder stadt, onbevlect* onderhouden, maer bij henlieden sijn groote ende veele gebreken,

versuemtheijden ende excessen gedaen. Waer om die wethouderen, want sij die niet en hebben doen beteren, huer consciëntiën zwaerlick hebben besmet. Hier om want die wethouderen der zelve stadt niet alleenlick en hebben die macht, maer oeck om den eedt die sij gedaen hebben ende om haer consciëntiën salich te maken, sijn sij sculdich ende verbonden <75r> die goeden vanden zackbrueden tot meerder profijten ende eeren Gods te bekeeren* dan sij tot nu toe hebben gedaen, eest dat sij willen daer voer van God verwerven den eeuwighen loon ende scouwen dat oirdeel Gods ende der Heijliger Kercken. Dwelcke sullen lijden die momboirs* ende proviseurs* vanden goeden der armen, soe verre sij die versuemen oft laten onbehoirlick ende onredelicken verdoen*.

Ende daer om, op dat mochten gebetert worden die negligentiën* ende quaede ordinantiën* die van oudts, soe wel bijden heeren vander wet*, als bijden zackbruederen int gebruijck ende administratie, provisie* ende giften der voerscreven goeden, tsij uijt simpelheijt oft quader gewoenten ende sorchvuldicheijt, sijn gedaen, ende oeck om den hertoge ende hertoginne die der ordenen vanden chatroisen zeer lief hebben ende in grooter eeren, te believeen ende behaegen, zoe eest profijtelick van noode ende betamelick dat die goeden <75v> vanden zackbruederen zullen worden overgegeven om een nieuwe cloister vander ordenen vanden chatroisen te maken, ende die religieusen daer mede onderhouden te worden, die om vergefenisse van dusdanigen versuemtheijden ende weldoenders met oeck voer den genen die de goeden vanden zackbruederen hebben achter gelaten, ende voer die geheele stadt van Brussele, meer dan die zackbruederen gedaen hebben, God devotelicken ende aendachtelicken nacht ende dach mogen bidden.

HOE DAT DRIJ VANDER WET* DESER OPINIËN HEBBEN TEGEN GEWEEST, ENDE VANDER CONCLUSIËN* DER HEEREN VANDER WET* ENDE WIJDEN RADE. CAPITTEL 41

Alle dese redenen bij meesteren Peeteren verhaelt sijnde ende bijder wet* wel verstaen ende gehoirt, al wilden drij persoonen vander wet* hier tegen sijn, die ten laesten met redenen sijn verwonnen*, hebben die vander wet* gesloten* eendrachtelick (als doer <76r> den wech vanden Heijligen Geest) ende geconsenteert*, inder ordinantiën* geconcipeert* ende aldaer bij meesteren Adriaen openbaerlick gelesen, voer zoe veele in hen was, niet een woert vander zelve ordinantiën* verandert, vermindert oft vermeerdert.

Item als dese ordinantie* aldus voer die wet* was gepasseert, toegelaten ende gesloten* ter stont met vijf andere zaecken, materiën oft questiën van partiën, es sij gedragen* alsdoen inden wijden raet der stadt vergadert ende sterck van tsestich persoonen. Die welcke bij meesteren Adriaen voer alle ende die eerste es gelesen van woerde te woerde met luijder ende verstandiger stemmen. Den wijden raet op dese materie ende die andere vijfve questiën heeft hier op gehadt rijpen raet met voergaende disputatiën*, inder welcker bijden sommigen, al wast dat zij lutter waeren van getaele, es geresen periculoese* disputatie* als van in toecomenden tijde veel goets ende <76v> rijckdom vercregen te worden bijden cloistere, zoe wel bij contraicten vanden ghenen die leefden, als bij testamenten ende uijtersten willen, ende was van zommighe tusschen geworpen ende geargueert* op dat dese zaecke niet voertgaen en zoude.

Nochtans ten laesten naer noene es die ordinantie* vanden stichten ende funderen* in midden vanden wijden raet eendrachtelick, met glorie, blijscap, eere ende verheffinge der heijliger Maget Maria in die voergenoemde plaetse, sonder ijemants vander wet* oft raet informatie contrarie* desen solliciteerende*, geaprobeert*, aenveert, gesloten* ende geconfirmeert*, gelijk die zelve ordinantie* bij meesteren Adriaen personeelick ende verstandelick was gelesen int jaer 1454 den 22e meerte voer Paesschen, alzoe verre als

mijn heere van Camerijcke dat consenteerde* ende die prioren van Capelle, Andtwerpen ende Gendt wilden, achtervolgende* der ordinantiën*, den last nemen van dat <77r> cloistere te maken ende volbringhen.

HOE DAT EEN VANDEN WETHOUDEREN, VIANT ZIJNDE, ES GEWORDEN VRIENDT, ENDE HOE DAT DIE ORDINANTIE* WORDT AENVEERT VANDEN PPIOERS. CAPITTEL 42

Opden zelven tijt waeren oeck gesloten* tsamen die vijf andere pointen, gelijk die wet* smorgens onder haer int particulier hadde gesloten* ende geordineert*, behalven een aengaende den ghenen die des smorgens in die wet* niet en wilde lijden datmen op dese zake soude raden oft sluijten, voer dat eerstmael zijn saecke waer geraden ende gesloten*. Maer het es warachtich dat desen wethoudere die gesondicht hadde in dien dat hij sijn zaecke woude stellen voer die zaecke vander Moeder Gods, vander hueren van dusdanigen teeken van God gedaen, dwelck hij bekende, altijd voerdaen es geweest een getrouwe vriendt ende voordere* van <77v> dit nieuwe cloistere, ende tot inden eijnde es gebleven.

Dese ordinantie* zoe wel voer die wet* als den wijden raet der stadt gepasseert, toegelaten, geapprobeert*, aenveert, gesloten* ende geconfirmert*, behoudelick* het consent* van mijnen heere van Camerijcke, ende oeck behoudelick* dat die prioren van Capelle, Andtwerpen ende Ghendt die welke hadden die commissie* van deser zaecken, die zelve ordinantie* wilden aenveerden, soe sijn die drij prioers tot Brussel onboden. Ende hen es die ordinantie* ende advijs vanden nieuwen huijse huerder ordene ter voerge plaetsen gesticht te worden, met sijnen circumstantiën* ende principalick* vanden jaerlixschen renten ende erven die zouden worden geassigneert*, int lange ende verstandelick gelesen ende verclaert. Die gehoirt ende verstaen hebbende ende henlieden wel behaegende, es hen goetgedocht, ende midts commissie* ende autoriteit daer toe hebbende vanden capittel generael <78r>, die te accepteren ende ontfangen, begeerende om tzelve cloistere te beginnen, maken, stichten ende volbringhen die hulpe, raet ende bijstandt van den regeerders der stadt van Brussele, dwelck sij goedertierlick ende danckelick* heeft toegeseijt.

Maer want een vanden prioers, te weten die prior van Capelle, cortelinghe* zoude trecken naer Cartusen ende het capittel generael, den welcken hij alle tgene dat in deser materiën was gedaen, zoude moeten scrijven oft verhaelen, hebben sij begeert datmen hen die ordinantie* oft ten minsten die copie daer af zoude geven, om datse bij articulen int corte soude mogen ondersceijden worden ende het capittel generael gepresenteert ende verhaelt, ende dat tot meerder zekerheijt. Ende waert dat daer ijert inne waere te meerderen oft minderen, veranderen oft vervremden dat sij dat doen souden met volder autoriteit. Dwelck oeck alzo gedaen es.

Binnen desen middelen tijde soude bijden capelle meesters ende die daer toe <78v> geordineert* waeren, gereescap* ende provisie* gedaen worden totten ghenen dat totter nootsaken vanden cloistere van noode zoude sijn.

Ende als die prior van Capelle tot Cartusen totten capitule generael was gecomen, heeft hij verhaelt alle tgene dat (boven die commissie* die hem ende die andere twee prioers gegeven was) vanden nieuwen huijse te stichten bij Brussele gedaen, getracteert*, geaccepteert ende gesloten* was. Ende heeft den prior van Cartusen ende die andere diffinitueren* gegeven ende gepresenteert die ordinantie* der stadt van Brussele bij articulen gescreven. Oeck heeft hij vercleert ende te kennen gegeven die goede begeerte ende meijninge* die de wethouderen der stadt van Brussele totter ordenen hadden.

Hier op bijden prior van Cartusen ende die diffinitueren* gehadt rijpen raet ende neestiger* tractaet*, naeder gewoenten, soe hebben sij alle het gene dat bijden

voergenoemden drij prioren was ge<79r>daen, aenveert, geapprobeert* ende geautoriseert. Ende die veerthien pointen der ordinantiën* vander stadt hebben henlieden behaecht ende belieft, behoudelicken* dat die zouden gemodereert* bijder stadt metten raet vanden prioers van Ghendt, Andtwerpen ende Capelle, gelijk dat van noode zal sijn in tijt ende stonden*.

HOE DAT ONDERSPROKEN ES DATMEN JAERLIX INT CLOISTERE VOER DIE STADT VAN BRUSSELE SOUDE DOEN DRIJ GESONGEN MISSEN. CAPITTEL 43

Een vanden veerthien pointen was dat in een teeken van dankbaerheijt, recompense* ende goetwillicheijt jaerlix int nieuwe, toecomende cloister voer die stadt van Brussele ende gemeijnen* raet desselfs, bijden religieusen aldaer met* solenniteijten zoude singhen drij gesongen messen. Waer af die eerste vanden Heijlighen Geest zoude gesongen worden, gelijkmen opden heijlighen Sinxen*-dach singt <79v>, ten dage datmen die toecomende scepenen kiest. Op welcken dach alle die andere priesteren, dien dach gheen misse hebbende vander ordenen oft andere letsel* waer om sijn dien dach niet en celebreeerden*, souden oeck elck een dier gelijcke messe lesen.

Die tweede messe soude in allen sijn gelijk die voergaende, welcke soude gesongen worden op Sinte-Jangeboerten-avont* voer gemeijn* eendrachticheijt ende voerspoet der stadt van Brussele. Ende soude dier gelijcke messe doen ten zelven dage, elck priestere als voere.

Die derde messe soude sijn van Requiem, welcke zoude gesongen worden int zelve cloistere jaerlix op Sinte-Hubrechts-dach*, voer die zielen van allen aflivigen* der stadt van Brussele. Ende ten zelven dage zoude elck priestere dier gelijcke messe lesen, gelijk voerscreven staet vander messen vanden Heijlighen Geest.

HOE DIE PRIOERS TE KENNEN HEBBEN GEGEVEN DEN WETHOUDEREN VAN <80r> BRUSSELE VANDEN CONSENTE* HENLIEDEN GEGEVEN VAN HET CAPITTEL GENERAEL, ENDE VAN ZEKERE WERCK GEMAECT VOER HET NIEUWE CLOISTERE TE STICHTEN. CAPITTEL 44

Naer dat die prior van Capellen was wederom comen vanden capittel generael, soe heeft hij met den anderen twee prioers den regimentuers* der stadt van Brussele te kennen gegeven alle tgene dat desen aengaende bij hem was int capittel generael gedaen. Oeck vanden vollen consente* dat hij hadde vanden prior van Cartusen ende capittelle generael om het nieuwe cloistere ter stont te beginnen, ende het behaegen vanden veerthien pointen, metter macht die te modereren* metten prioren van Ghendt ende Andtwerpen ende den regeerders der stadt van Brussele. Het welck hoorende, hebben sijn tzelve in dancke genomen ende den prior van Capelle voer sijnen arbeit <80v> met den anderen twee prioers grootelicken gedanct, ordineerende* dat hoe eer hoe liever het cloistere zoude begonst worden, ende daer toe zekere bequame personen gedeputeert*.

Hier op gehadt rijpen raet ende voersienicheijt, hebben sijn geproponeert* ende gemeijnt wantmen die kercke, celle ende refter mocht maken met andere nootsakelicke edificien* vanden cloistere vanden aelmoesenen ende appoorte* der christenen menschen, ende oeck eenen muer int ronde vander capellen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, omtrent vier voeten, die sterck genoeg soude sijn om te hoogen thien voeten, opden welcken mochten lichte wercken gemaect worden, ende oeck vanden zelven appoorte* mochten gecocht worden andere nootsaken vanden religieusen, dat vanden zelven appoorte* ende aelmoesenen zoude begost worden een licht werck voer het beginsele vanden nieuwen cloistere, om die toecomende eerste religieusen daer inne te onderhouden ende wonen <81r>.

Dese conclusie* aldus genomen zijnde, hebben die prioers neersticheijt* gedaen om het cloistere te beginnen. Ende principalick* die prior van Capellen, want hij die naeste was ende meer bekint in die stadt ende met veele aengenaem, met hem nemende notabilen* persoonen die hem dit werck verstonden, ende oeck die capelle meesters. Die welcke als sij die plaetse, capelle ende den muer daer om staende, hadden gevisiteert* ende gemeten, hebben bevonden groote bequaemheijt, zoe wel om eenen aenhanck* te maken aender capellen voer die kercke vanden religieusen, als oeck om die cellen, refter, etcetera, voer acht religieusen van noode, die inden beginsele comen souden, als oft dusdanighe dispositie* van God hadde gedaen geweest.

Als nu alle dingen om tzelve licht werck voer het cloistere te maken waeren gescreven, soe es meester Gielis Joos, groot vrient vander ordene ende die capelle meester, gedeputeert* totten wercken. Met den welcken <81v> die prior van Capellen oeck heeft gesonden sijnen convers Godefroj, die hem dusdanigen dingen verstont, om dat hij aldaer zorge dragen soude ende het werck, ende wercklieden gade slaen.

Ende want die capelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën groot genoeg en was om die pelgremes ende gemeijnen* volcke dat daer quam, noch oeck groot genoeg om die toecomende religieusen, om dat sij aldaer, achtervolgende* der manieren huerder ordene, den dienst Gods zouden doen. Daer om die prioers ende die daer toe gedeputeert* waeren, eerstmael soeckende het rijcke Gods, hebben sij die capelle met een nieuwe ende licht werck doen lingen* ende breedden; het gelt daer sij die wercklieden mede betaelden, nemende vanden aelmoesenen ende appoirt*. Met den welcken sij oeck cochten alle tgene dat totten wercke van noode was. Sij begonnen te wercken den veerthienden aprille des maendaechs naer beloken* Paesschen <82r>.

HOE DIE HEEREN VAN BRUSSELE HEBBEN MIJNEN HEERE VAN CAMERIJCKE GEBEDEN DAT HEM ZOULDE GELIEVEN TE CONSENTEREN* DAT CLOISTERE ZOULDE GEMAECT WORDEN. DIE CAPELLE TE WIJDEN WORDT VERSOCHT. CAPITTEL 45

Die wijle dat die gedeputeerden* waeren becommert* met die capelle ende nieuwe werck begonst voer die kercke vanden toecomenden religieusen te lingen* ende breedden, ende het werck dagelix in henlieden handen wies*, soe hebben heeren Henrick Magnus, stadthouder vanden prince, Jan van Edinghen, heere van Kestergate, amman* van Brussele, Nicolaes vanden Heetvelde, scepen, Dierick de Mol, borgemeester, Jan de Mol ende Zeger de Mol, rentmeesteren, Jan Cambier ende Godefroj de Bossere, raetslieden, ende meester Adriaen Dullaert, als gedeputeerde* vander stadt van Brussele mijnen eerweerdighen heere Jan van Bourgoenden, biscop van Came<82v>rijcke, ootmoedelicken gebeden dat hij tot dusdanighen stichten van het nieuwe cloister wilde consenteren*. Dwelck hij int jaer 1455 heeft gedaen, op zulcken conditiën datmen tot eeuwigen tijden alle sondaghe in die hoochmesse voer hem ende andere sijne nacomelingen, biscoppen van Camerijcke, ende henlieden voerspoot, int zelve cloistere soude singen een collecte* vanden Heijlighen Gheest.

Naer dat mijn heere van Camerijcke dusdanigen consent* heeft gegeven, heeft die stadt bij hueren gedeputeerden* voerdere neersticheijt* gedaen aen den zelven biscop, op dat hem soude believen die capelle, die alnoch* niet en was gewijdet, ende dat ander werck daer aen hangende, datmen voer die toecomende religieusen dagelix maecte, zoe verre dat van noode was, wilde wijden bij hem zelven, oft bij eenen sufragaen* van eenen anderen bisdom, gemerct dat hij in dien tijden geen en eijgen sufragaen* en hadde, wilde laten wijden <83r>. Tot welcker supplicatiën* ende begeerten hij gratieuselick heeft geconsenteert*.

Ende met eenen brieve heeft hij gebeden heeren Denijs, sufragaen* van Ludick, dat hem believen wilde die behoirte* van hem doen int wijden vander voergenoemder plaetsen. Desen brief was gescreven int zelve jaer 1455 den 25e oegst*. Die stadt van Brussele heeft oeck eenen brief gescreven aenden zelve sufragaen*, hem biddende dat hem zoude believen tot Brussel te comen om die capelle te wijden op Onser-Liever-Vrouwengeboorten-dach*, die sij daer toe tot haerder eeren hadden gecoren.

Mijnen heere den sufragaen* voerscreven, consenteerende* der begeerten van mijnen heere van Camerijcke ende der stadt, heeft te kennen gegeven bij eenen gesworen bode van Brussele aen hem gesonden, dat hij gheerne haerder belieften zal geoirsaem sijn, ende tot Brussele tegen Onser-Liever-Vrouwengeboorten-dach* <83v> comen om die capelle te wijden. Dwelck hoorende hebben sij tzelve die priors te kennen gegeven, om datse op dien dach daer zouden sijn. Ende doer die stadt van Brussele ende andere plaetsen daer omtrent hebben sij dit oeck doen vercundigen, ende alle gereescap* gedaen daer toe dienende, ende betaemelick die capelle verchieren*.

HOE DIE CAPELLE WAS GEWIJDET METTEN CHOOR VANDEN RELIGIEUSEN, DIE CLACHTEN VANDEN DEKEN ENDE CAPITULE VAN ANDERLECHT, ENDE HOE DIE CAPELLE WERDT VANDEN PRIOERS AENVEERDT. CAPITTEL 46A^o

Opden dach van Onser-Liever-Vrouwengeboorte* es een groote menichte van volcke van allen canten gecomen. Mijn heere, den sufragaen* van Ludick, es oeck gecomen met sijnen staet*, ende die prioren der ordene vanden chatroisen met veele notabilen* persoonen vander wet* ende <84r> burgers der stadt van Brussele. Die van Anderlecht, te weten het capittel ende ondersaten* der prochiën aldaer, sijn oeck gecomen met cruijcen ende vanen ende eerlicke* processie om inder wijdinge te sijn. Den welcken ende meer andere van hier ende daer vergadert, ter behoirlicker hueren es die capelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën gewijdt met haeren outaer, opden welcken vanden jaer 1450 tot doen men hadde messe gedaen op eenen gewijden steen.

Ten selven tijde es oeck gewijdt den choir vanden religieusen daer aen gemaect, al was hij niet volmaect, ende oeck een cleijn kerckhof, waer op nu voer het meeste deel es gemaect het cleijn capelleken aen die groote capelle gemaect, ende es die principaele* capelle gewijdet ende gebenedijt* ter eeren Gods ende der glorioser Maghet Maria, sijn Moeder. Welcke sufragaen* alle den ghenen die warachtich berouwen hebben ende <84v> gebiecht sijn, die capelle op den dach haerder wijdinghe besoecken ende eeren, heeft gegeven uijt der macht vanden biscop van Camerijcke veertich dagen aflaet, ende oeck alzo veele uijt zijnder macht.

Als die wijdinghe gedaen was, zoe hebben die deken ende capittel van Anderlecht, achter den outaer, clachtich* gevallen tegen die prioers die commissie* hadden om die capelle te ontfangen om aldaer een nieuwe cloistere vanden chatroissen te maken, seggende dat die capelle was onder haer jurisdictie, ende datse haer recht niet en wilden laten, noch daer af beroeft sijn. Naer veel twistighe woerden, oeck seggende datse inder capellen ende andere gewijde plaetsen ende oeck het cloistere, haer recht wilden hebben, ten laesten gepaijt* sijnde doer middele van discreten persoonen, te weten datmen namaels tracteren* ende accorderen* soude van alle het gene dat haeren rechte <85r> aenginck, sijn sij ende andere blijde ende verhuecht naer huijs gegaen.

Opden dach dat die capelle gewijdt was, was den loop vanden volcken, devotie, offerande ende aelmoesenen alzo groot datter zonder die juweelen in gelde was geoffert omtrent dertich Rijnsche guldenen.

Item des anderen daechs naer Onser-Liever-Vrouwengeboorten-dach*, in presentie vanden prioers van Capellen, Andwerpen ende Ghendt ende anderen, heeft die stadt den

voernoemden sufragaen* van Ludick voer sijnen arbeit ende quellinge*, boven den wijn hem gesconcken, gegeven twintich Rijnsche guldenen, behalven het drinckgelt dat sij sijnen dieneeren noch gaven. Ende ter stont hebben die drij prioers, van wegen der ordenen vanden chatroisen ende tot haren gebruijck, ontfangen die capelle met haerder fundatiën*, om aldaer te maken ende volbringen een nieuwe huijs der ordenen vanden chatroisen, achter<85v>volgende* alle conditiën ende manieren bijder stadt geconditioneert* ende ondersproken.

COPIE VAN MEERDER COMMISSIE* GEGEVEN DEN DRIJ PRIOERS OM HET CLOISTERE TE MAKEN. CAPITTEL 46B°

Brueder Franchoijs, ootmoedich prior van Groot Cartusen, ende andere diffiniteurs* des capittels generael vander ordenen der chatroisen. Onsen beminden in Christo bruederen, prioren van Gendt, Andtwerpen ende Capelle, saluijt, ende doer het goet vander geoirsaemheijt verwerven die eeuwighe vrucht. Want ter relatiën* ons gedaen bijden beminden bruedere onsen prior van Capellen voergenoempt, ende oeck bijden geschrifte des eerwaardighen prioers van Ghendt voerscreven, wij hebben verstaen dat die eerwaardighe regimenteurs* der stadt van Brussel om te vervolgen dat geestelick werck, dwelck sij overlange voer hem hadden genomen <86r>, te weten dat nieuwe cloister bij henlieden stadt, zekere jaerlixsche renten ende erfelicke* tot onderhouden van zekere persoonen onser ordene, met rijpen ende goddienstigen henlieden raet, hebben bewesen. Ende daer naer behoirlicke wooninghen, ten minsten voer het beginsel, met u voergenomen hebben te maken.

Hier om zoe eest dat wij, boven die commissie* die wij u, om te sien ende accepteren die plaetse ende aldaer behoirlicke wooninghen te maken, int laeste capittle hebben over gesonden, nu om alzulcken loffelicken ende heijligen propoest* der voergenoemder heeren te vervolgen ende voirderen*, overvloediger ende meerder commissie* geven.

Bijden welcken ghij moecht uijten huijsen uwer provinciën persoonen onser ordene, zoe wel monicken, als conversen oft donaten, eest van noode, sonder groote scade van dusdanigen huijsen, voer het nieuwe huijs ende cloistere daer toe bequaem kiezen, ende int zelve huijs met onser macht om der vermeerderinge des dienst Gods ende onser ordene stellen <86v>, ende, waert van noode, bevelen eenen rectoer, oeck voer tbeginnel, inder plaetsen van eenen prior ende andere officieren* den nieuwen cloistere bequaem, moecht ordineren*.

Ende op dat ghij den zelve persoonen onser ordene zekere geestelicke beneficiën*, te weeten een eeuwich jaergetijde* gevoecht te worden metten eersten volgende, om dat sij derwerts te vrolicker souden gaen, moecht geven, verleenen wij u bij desen. Neerstelick* u vermanende* dat ghij derwerts devote persoonen, God vreesende, der ordenen lief hebbende°, zult senden, doer den welcken die oedene aldaer mach groijen ende in hueren fluer* blijven, niet alleenlick in hen zelve, maer oeck salige vruchten mogen wercken ende doen in haer nacomelingen.

Gegeven tot Cartusen int jaer 1455 den 18e mej, ten tijde van ons capittel generael, onder den zegele van Cartusen in teeken der waerheijt <87r>.

HOE DIE AELMOESENEN APPOIRTE* ENDE OFFERANDEN OM DIVERSE ZAECKEN* ACHTER BLIJVEN. CAPITTEL 47

Al eest dat inder principaele* ordinantie* van deser materiën werdt gehoept dat inden eersten voer een beginsele vanden appoirt* ende aelmoesenen vanden pelgrims soude mogen gemaect worden, om die religieusen te ontfangen, een cleijn licht werck, als refter

ende cellen metter kercken, etcetera, nochtans naer dat die conclusie* vanden huijse gemaect te worden, es verbreedt, hebben den appoirt* ende aelmoesenen voerts aen meer beginnen te daelen ende minderen dan vermeerderen, eensdeels om die sterfte van desen lande ende oeck om den dieren* tijt, als om die armoede vanden volcke, gebreck van neeringhe* ende oirlogen van Vlaenderen over zommige jaeren geleden. Waer doer, soe wel die <87v> kercke vanden religieusen, als oeck die cellen ende andere edificien* begost totten voerseijden cloistere van noode, niet en costen volbracht zijn ende volmaect.

Ende die stadt van Brussele die ter eeren Gods, der glorioser Maget Maria, ende tot welvaart der selver stadt ende die daer inne woonachtich waeren, dat nieuwe cloostere hadde ingestelt ende geordineert*, hadde groote begheerte ende haecken* totter toecomst vanden religieusen, om dat den dienst Gods, achtervolgende* der ordenen ende manieren vanden chatroisen, aldaer mocht begost, aenveert, vermeerdert ende gedaen worden. Hier op bij vrienden voergenoempt ende gedeputeerde* vander wet* gehadt sprake ende rijpen raet, bevindende oeck dat die menschen totter fabrijcken vanden cloistere niet veele oft lutter wilden geven, doer dien dat die fame* liep tot Brussel achter straten dat die stadt dat <88r> nieuwe cloistere hadde gefundeert*, ende dat die stadt van haeren gemeijnen* gelde tzelve cloistere als sijnen patroon dede maken. Dwelck oeck genoegh scheen waer te sijn ende redene.

Ende ten laesten bij Dierick ende Jan de Mol, borgemeestere vander stadt, ende andere gedeputeerde* uijt der wet* es, doer relaes van meesteren Peeteren de Thimo, in die wet* dusdanigen twijfele gegeven te beraden, te weten oft gemerct der eeren vander stadt soude meer betamen die edificien* begost sijnde, laten ongemaect ende vervallen, tot dat die aelmoesenen ende appoirt* groot genoegh souden sijn om daer mede volmaect te sijn, oft datse gemaect souden worden vanden gemeijnen* gelde der stadt, oft datmen den fabrijkmeesters* vander zelve capellen soude te hulpe comen vander stadt gemeijnen* gelde met vijf hondert Rijsche guldenen.

Ende al wast dat inder propositiën* van desen beraede twee vanden <88v> rentmeester daer bij sittende, met alle haer macht ende herten pijnden* te wederstaen midts zekere redene bij henleiden bijbracht, nochtans alle die vander wet*, behoudelick* luttel die van haer propoest* ende wederstaen vielen, meer der eeren van God ende der heijliger Maecht Maria ende der eeren vander stadt dan der zelve stadt profijt merckende, ende alle dinghen wel overleggende, ten laesten hebben sij eendrachtelick geconsenteert* ende gesloten*, alle te samen, dat vanden gemeijnen* gelde der stadt totten voergenoemden lichten wercke souden moeten gegeven ende betaelt worden vijf hondert Rijsche guldenen. Die wet* aldus geconsenteert* ende geconcludeert hebbende van desen vijfhondert Rijsche guldenen, es dese conclusie* gedragen* ende te kennen gegeven den wijden raet vergadert sijnde notoirlick* van veele personen. Ende heeft den wijden raet doer Willem van Hersele <89r>, vrient vander ordenen, seer eendrachtelick ende vrijdelick* geconsenteert* in deser propositiën*, begeerende die zelve Willem ende versueckende inden name ende van wegen desselvs wijden raets dat vanden zelve gelde gegeven die metselrie* ende werck begrepen, hoe eer hoe liever zouden vervolgt worden ende volmaect, op dat die chatroisen zoe veel te eer ter zelve plaetsen comen, ende aldaer den dienst Gods doen, ende voer die zalicheijt der stadt ende henlieden weldoenders God den Heere ende zijnder glorioser Moeder indachtelick mochten bidden.

HOE DAT BEVONDEN WERDT DAT DIE CONCLUSIE* VAN VIJFHONDERT RIJSCHE GULDENEN TE GEVEN, ES GESCHIED DOER DEN HEIJLIGEN GEEST. CAPITTEL 48

Om datmen zoude weten dat dusdanigen conclusie* es gecomen <89v> doer den Heijligen Geest, moetmen weten datmen dat bevint bij gelijckenissen van tijde, brieven ende acten.

Want opden selven dach dat die conclusie* van vijfhondert Rijnsche guldenen bijden wijden raet was geaccordeert*, soe es den anderen daechs daer naer, te weten den derden dach vanden capittel generael, int zelve jaer ende maent, te weten inden aprille anno 1456, gehouden, bijden zelve capittel generael geordineert* ende gesloten* datmen zekere messen zoude doen in die huijsen vander ordene vanden chatroijsen voer die regimenteurs* der stadt van Brussele ende die weldoenders vanden nieuwen cloistere ende allen den ghenen die daer toe behulpich* waeren. Gelijck hier naer verhaelt sal worden.

Aldus heeft den Heijligen Gheest opden zelve tijden die herten des priors van Cartusen ende andere diffiniteuren* sittende inder plaetsen vanden capittel, verweect* ende ver<90r>licht tot recompensie* ende loon vander voergenoemder giften van vijfhondert Rijnsche guldenen, op eenen tijt in die plaetse meer dan twee hondert mijlen van malcanderen staende.

Ende zonder twijfel het schijnt dat doer dusdanigen teeken men mochte groote verborgentheijt bevroeden*, ten minsten tot dien eijnde* dat dese nieuwe stichtinge des cloisters uijt den wille Gods ende sijnder ordinantiën* ontwijfelick behoirt verstaen te worden gecomen te sijn.

HOE DAT DRIJDERHANDE CONDITIËN VAN MENSCHEN ZIJN GEWEEST INT MAKEN VANDEN CLOISTERE. CAPITTEL 49

In die wet* van Brussele, als eenighe disputatie* es gebuert vanden nieuwen cloistere ende tgene dat daer toe van noode was, sijn geweest menschen van drijderhande conditiën, die neersticheijt* deden om den voertganck vander fundatiën* te beletten ende achter te doen blijven <90v>, maer dusdanigen en waeren niet veele. Een van desen inder weth* sittende, was in deser materiën viant ende benijdende den voertganck vanden convente, zoe wel met hulpe als raede, vanden beginne totten eijnde, die welcke soubijtelick* sonder sijn heijlige Sacramenten sterf.

Die tweede was int beginsele goet ende gunstich totten cloistere, maer naemaels es hij viant ende benijdende geworden. Maer niet lange overlevende, es sieck geworden, ende inden staet der penitentiën ontfangende sijn heijlige Sacramenten, es hij gestorven.

Die derde was int beginsel viant van desen huijse, maer tot hem comende es hij int stichten vanden cloistere geworden vriendt. Ende in tijtelicken eere ende goeden blijven levende, heeft in deser weerelt tegenspoet geleden.

HOE DAT DIE ZACKBRUEDEREN ELDERS WORDEN GESTELT OM DAT DIE CHATROISEN HAER GOEDEN <91r> SOUDEN BESITTEN. EEN ZACKBRUEDER GAET SIJN PREBENDE* AF. CAPITTEL 50

Overmidts een point staende inder ordinantiën*, te weten dat die stadt van Brussele die zeven sackbruederen elders zoude versien* van cost ende cleeren, wiens goeden sij hadde overgegeven totter fundatiën* vanden zeven toecomenden chatroisen, hier om ter ordinantiën* vander weth* ende raet van Brussele hebben die heeren vander zelve wet* anno 1455 den tweeden septembris gedisponeert* die zelve seven sackbruederen, ende tamelick*, eerlick* ende behoirlick versien* van cleeren, herberge, scoenen, mantels ende anderssins van alle tgene dat henlieden van noode was, hen leefdage lanck. Alzoe dat sij van wegen der stadt gepajjt* ende te vreden waeren.

Vanden welcken sij die drij hebben gestelt int gasthuijs van Sinte-Jan ten coste ende laste vanden zelve <91v> gasthuijse. Die andere drij sijn gestelt int begijnhof, ten laste

ende coste vander infirmerijen* ende kisten aldaer, behalven zekere contributiën die tgoïdshuijs van Sinte-Eloijs ende andere geestelicke huijsen in Brussele, alzoelange als die zackbruederen leven souden, den voergenoemden Sint-Jansgasthuijs ende begijnhove jaerlix soude moeten doen ende geven, achtervolgende* der ordinantiën* vander stadt daer op gemaect.

Ende es te weten vanden sesse sackbruederen waert dat ijemand van hen storve, principalick* Merten Zuete, eer hij aldaer ghinck woonen, den welcken die van Sinte-Loijs waeren belast* met twintich peeters* tsjaers, die den zelven Merten comen waeren bij successie* ende doot van eenen, ende alzoelange doer die doot des voerscreven Mertens souden ontlast* worden, ende die 20 peeter* smelten ende sterven. Nochtans die van Sinte-Eloijs, naer die doot desselvs Mertens, souden <92r> die twintich peeters* geven, tot datter noch een vanden vijf zackbruederen aflijvich* worden, ende niet langer.

Vanden zevensten zackbruedere, te weten meester Jan Magerman, es te weten dat bijder zelve stadt was geordineert* ende gesloten* dat die zelve meester Jan, doer dien dat hij ter gratiën vander stadt hadde overgegeven gewillichlick sijn prebende* die hij hadde vanden goeden der zackbruederen, voer sijn eijgen goeden ende renten die hij anderen tijden int gemeijn* hadde geassigneert* ende gegeven, om dusdanige sijne goeden te houden ende buijten hen te blijven. Nochtans alzoelange dat hij jaerlix, alzoelange als hij leeft, zoude hebben twee pont groote Brabants, alf te Kersmesse ende alf Sint-Jans-messe*, welke twee pont groote soude jaerlix betaelen het geesthuijs van Sinter-Goedelen in Brussele. Dit was geordineert* den tweesten sep<92v>tembris int jaer 1455.

HOE DAT MEESTER ADRIAEN DULLAERT ES GEDEFAMEERT* GEWEEST DOER DAT HIJ HET NIEUWE CLOOSTERE VOIRDERDE*. CAPITTEL 51

Aleer die conclusie* vanden vijfhondert Rijsche guldenen voerts ginck, gereest lange*. Ende den besondere promoveerder* van deser saecken, meester Adriaen Dullaert, die hadde om deser materiën zoe veel te lijden van tribulatiën*, achterclap* ende disfamatie* dat hij bijcants den moet verloren gevende, begonste dese zaecke te laten. Maer aenroepende ende begerende die hulpe Gods, ten laesten eest totter begerder conclusiën* gecomen.

Naer dat die wethouderen ende wijden raet, vergadert sijnde in een notabel* getal van zeven ende twintich goede mannen, met ge<93r>meijnen* ende eendrachtigen consent* hebben geconsenteert*, soe hebben sij geordineert* ende belast* den rentmeesteren tot dien tijde dienende, totten volcomen vanden begosten wercke ende beginnen ende volbringen van tgene dat nootsakelick begonst soude worden, ende totten betalen vanden sculden, ter stont vanden goeden der stadt te geven twee hondert Rijsche guldenen. Ende totten lichten wercke datmen voer die toecomende religieusen soude volmaken, die zelve rentmeesteren ten tijde van huerder officiën*, eer sij afgingen, vanden selven goeden der stadt noch souden geven ende betaelen drij hondert Rijsche guldenen oft die weerde daer af eens. Welcke vijf hondert Rijsche guldenen die voergenoemde rentmeesteren souden setten ende inder rekeninghe bringhen inden capitule huerder rekeninghe vanden uijtgeven <93v>.

Item die proviseurs* vander capellen hebben die vijfhondert Rijsche guldenen ontfangen, tot diverse stonden* van diverse persoonen, eer die religieusen quamen. Ende hebbense uijtgegeven totten edificien* daerse toe waeren ontfangen, princepalick* totten choir vanden heeren, refter, coekene* ende cleijn cellen.

Item dat zelve jaer in die oegst* maent boven die voergenoemde vijfhondert Rijsche guldenen gegeven bijder stadt totten lichten wercken, hebben^o die wethouderen noch

gesconcken den toecomenden religieusen, tot gebruijcke vanden coopen van cleederen ende huijsraet, hondert Rijnsche guldenen eens.

DESE CLAUSULE STONT GESCREVEN INDER CHAERTEN VANDEN CAPITTEL GENERAEL VANDEN JAERE 1456.

Voer den regimenteers* ende raet der stadt van Brussele ende <94r> alle vrienden die gunste dragen* ende wercklieden zonder loon werckende, ende alle die behulpich* zijn totter nieuwer fundatiën* bijden regeerders ende raetslieden geconcipieert*, ende die bijder zelve stadt nieuwelick wordt, salmen doen in elck huijs vander ordenen een dertichste vanden Heijligen Geest metter oratiën* in die laeste plaetse op een naer te lesen, pretende in elcke messe vanden dertichste.

COPIE VANDER COMMISSIËN* OM PERSOONEN TE ROEPEN ENDE WEDER OM TE SENDEN, WAERT VAN NOODE. CAPITTEL 52

Brueder Franchois, ootmoedich prior van Groot Cartusen, ende andere diffiniteuren* des capittels generaels der ordenen vanden chatroisen, den eerweerdighen bruederen in Christo der huijsen des Conincx Dal bij Ghendt, Capelle-van-Marie <94v> bij Edinghen ende Andtwerpen, onser ordenen prioers. Bijden tenuer* van desen u ende een ijegelick van u bevelen wij op dat ghij moecht uijtrocpen manierlicke personen uijt den huijsen uwer provinciën van onser ordenen vanden chatroisen, sonder tegenseggen der prioren ende conventen, nochtans metten vrede ende paijs, die ghij sult roepen ter eeren Gods ende der ordenen, om gestelt te worden in die nieuwe fundatie* bijder eelder stadt van Brussele. Ende eest dat ghij ijemanden van hem vindt niet bequaem oft den arbeit niet connende verdraghen, den zelve moecht weder om senden totten huijsen huerder professiën*, ende andere in huer plaetse roepen alzoec dickmael als dat van noode zal sijn.

Gegeven tot Cartusen den acht ende twintichsten dach der maent van aprille, int jaer ons Heeren 1456, ten tijde van onsen capittelle generael, onder den zegele van <95r> Cartusen in getuijgenisse van tgene dat voerscreven staet.

Item tusschen den gedeputeerden* der stadt van Brussele ende den prioers van Andtwerpen ende Ghendt es omtrent desen tijden getracteert*, zonder wete des prioers van Capelle, dat die zelve prior van Capelle soude werden rectoer van deser nieuwer fundatiën*, ende afgeset vander prioerscap des goidshuijs van Capellen. Waer om die prioers van Andtwerpen ende Ghendt, ten versuecke vander stadt, hebben eenen zekeren bode gesonden naer Cartusen aenden prior aldaer met zekeren brieven der zelve stadt ende der prioren, om tzelve te verwerven, dwelck oeck vercregen es. Waer om naer die afcomst van dien specialen bode, te weten in die jaermert van Andtwerpen in september, die prior van Capelle metten brieven des eerweerdich vaders ende huijs van Cartusen macht opt jaer es verlaten vander <95v> prioerscap van Capellen, ende geordineert* tot eenen rectoer van Onser-Vrouwen-van-Gratiën.

COPIE VANDEN BRIEVE DAER MEDE DAT DIE RELIGIEUSEN WAEREN ONTBODEN TOTTEN NIEUWEN CLOISTERE. CAPITTEL 53

Wij, brueders Jacob Aert ende Henrick, des huijsen des Conincx Dal bij Ghendt, Sinter-Katerijnen bij Andtwerpen ende der Capellen-Marie bij Edinghen der ordenen vanden

chatroijsen priors, den prior N. ende convente, saluijt, ende doer die verdienste der geoirsaeemheijt verwerven dat eeuwige leven. Want anderen tijden bijden eerweerdighen vader van Cartusen ende diffiniteurs* des capittel generael wij gedeputeert* sijn ende bij speciale commissie* genoempt expresselick* om die nieuwe fundatie*, te weten dat huijs van Onser-Vrouwen-van-Gratiën bij Brussele, te versien* om aldaer te be<96r>ginnen die religie onser ordene vanden chatroisen, zoe wel van persoonen onser ordene monicken, als oeck conversen ende donaten daer toe bequaem sijnde. Welcke souden bij ons daer toe gecoren ende uijt haeren huijsen geroepen sijn ende daer gesonden, uijt wat huijsen dat sijn soude van onser provinciën, te weten voerste Picardiën, niet tegenstaende het wederseggen vanden prioers oft conventen.

Hier om eest dat wij uwer liefden te kennen geven bij desen dat wij uijt uwen huijse, midts cracht van onser commissiën*, eendrachtelick kiezen ende deputeren* om dat heijlich werck te beginnen, onsen beminden in Christo, Gaspar ende Aert Carman, Cornelium de Tolijs, monick, ende bruederen Jan de Coese, Nicolaes van Haerlem, Peeter de Casleto, monick, ende Simon de Huvettere, donaet, Jan de Blisia, Jan Colaert, convers, professen* van uwen huijsen.

U vermanende* inder liefden, ende uijt het goet der geoirsaeemheijt inder welcker ghij begheert salich te worden, doer die cracht ons <96v> gegeven, wij u eerstelick verzoeken ende bidden dat ghij die persoonen om die eere ende reverentie* vander ordenen ende vermeerderinghe vanden dienst Gods tamelick* ende eerlick* met haer cleederen, boecken ende anderen tot haeren staet dienende, totter nieuwer fundatiën* niet en laet te senden, in* alzulcken vuegen datse den maendaechs voer Onser-Liever-Vrouwengeboerten-dach*, naestcomende metten anderen persoonen der ordenen die totten zelven goddiensteghen wercke sullen oeck geroepen worden, henlieden in die voergenoemde nieuwe fundatie* vinden.

Wij vermanen* u oeck bruederen voerscreven totten voergenoemden wercke gecoren ende doer die verdienste der gewilligher geoirsaeemheijt°, dat ghij, om der eeren Gods ende der ordenen, uwer sielen zalicheijt, ten tijde ende plaetse voergenoempt, tot alzoe heijlich ende godvruchtick werck te beginnen niet en laet te comen. Ende al eest dat wij, achtervolgende* onser commissiën*, in deser zaecken ons geoirloeft es voerts te gaen met <97r> bevel ende riguer* van gebieden, nochtans betrouwende in uwer geoirsaeemheijt, hebben wij liever u vermaent* dan verbonden metten bandt der geoirsaeemheijt, op dat uwe verdienste zoe veel te meer wasse*. Soe uwen wille om geoirsaeem te sijn werdt bereeder bevonden, ende uwe geoirsaeemheijt sij reijnder, ende, beminde brueders, om dat uwe geoirsaeemheijt soude meer geloent sijn ende uwe toecomst huechgelicker, u ende eenen ijegelicken van u derwerts gaende, daer blijvende ende geduerich sijnde. Achtervolgende* der commissiën* ende macht ons gegeven, verleenen wij u een eeuwich jaergetijde* alle der ordenen duere, dwelck zal gescreven worden inden kalendieren der huijsen vander ordenen metten eersten daer naest vallende, dwelck u vanden generaelen capittelen u es gegeven.

Gegeven onder onse segelen anno 1456 die 29e mensis augusti.

HOE DIE PRIOERS MET HAEREN <97v> RELIGIEUSEN SIJN GECOMEN TOTTEN NIEUWEN CLOISTERE OM ALDAER TE BEGINNEN ENDE VERVOLGEN DEN DIENST GODS. CAPITTEL 54

Den sesten septembris, welck was den maendach voer Onser-Liever-Vrouwengeboerten-dach* die alsdoen viel op eenen goensdach*, int jaer 1456 sijn die prioers, achtervolgende* den brief daer sij mede geroepen waeren, gecomen totten nieuwen cloistere met haere religieusen. Die prior van Capellen, meester Henrick van Loen met twee monicken van

sijnen huijse aldaer geprofessijt*, Gaspar vander Stoct van Loven aldaer gepromoveert in die consten, Aert Carman van Steenhuijse bij Geertsberghe, oeck tot Loven gepromoveert in die consten, die prior van Sinte-Mertens-Bossche, heer Jan Hac van Oudenaerden, met eenenijnen monick geprofessijt* inijnen huijse, te weten Peeter de Casleto in Vlaendaeren, ende eenen donaet, Simon de Huvettere van Ghendt <98r>, sijn tsamen tot deser plaetsen comen.

Maer die ander prioers met hueren bruederen bleven dien nacht te Brussele oft daer omtrent, want die plaetse noch niet geheel bereet* en was, zoe wel vander cellen als vanden gastcameren, om alzoe veel gasten met haer dieneeren ende peerden, etcetera te herbergen. Want sij hadden groote patiëntie*, zoe wel vander cellen noch vochtich vanden cleemme*, als van anderen totter cellen van noode. Soe sijn sij gecomen des anderen daechs wel vroeck, die andere prioers met hueren monicken: die prior van Andtwerpen, Aert van Helmont met sijn geprofesten* monick, Niclaes van Haerlem, oeck gepromoveert tot Loven in die consten, die prior van Ludick, heer Jacob van Gruijtroede, met eenenijnen monick geprofessijt*, Jan de Blisia inden lande van Ludick. Maer die prior van Diest, om dat hem andere affeeren* overcomen waeren, te weten heer Cornelis, en cost in* properen <98v> persooone niet gecomen. Daer om heeft hij Cornelis Block, sijnen bruedere geprofessijt* vanijnen huijse, met bruederen Jan Coese, geboren van Diest, donaet desselfs huijs van Diest, gesonden met den prior van Ludick. Die prior van Ghendt, heere Jacob Rubs alsdoen principael* visiteerder deser provinciën, quam met bruederen Jan Coelaert, convers des huijs van Brugge.

Op Onser-Liever-Vrouwengeboerten-avont*, als die prioers ende bruederen den meesten deel vergadert waeren, hebben sij, nae der manieren vander ordenen, begost vander messen vanden Heijligen Geest, welcke sanck die prior van Andtwerpen, wiens diaken was brueder Aert Carman. Ende van dier hueren voerts tot noch toe, metter hulpen Gods ende der selver heijliger Maget, es den dienst Gods hier begost ende achtervolgt* ende, gelijct blijct, menichfuldelick vermeerderd, zoe wel in persooonen als edificien* <99r>. Opden dach van Onser-Liever-Vrouwengeboerte* sanck die messe vanden zelven hoochtijde* heer Henrick van Loon, prior van Capellen ende medevisiteerder deser provinciën. Aldus sijn inden beginne van desen huijse om den dienst Gods te doen, gecomen die sesse voergenoemde monicken met eenen convers ende twee donaten, totten dienst vanden voerscreven monicken ende andere uijtwendighe dinghen te doen.

Ende want^o den bode gesonden naer Cartusen om eenen rectoer te hebben van desen huijse, noch niet en was gecomen. Daer om en hebben dese drij prioers, commissarijzen van desen huijse, inden beginne gheenen rectoer gesedt. Maer vanden sesse monicken hebben sij geordineert* bruederen Aert Carman, profes* van Capellen, tot eenen vicarium van deser nieuwer fundatiën* ende tot eenen procurator bruederen Niclaes van Haerlem, profes* van Andtwerpen, ende bruederen Gaspar van <99v> Capellen, costere bruederen, Cornelis van Zeelem ende bruederen Peeter van Mertens-Bossche, canters*, ende Jan de Blisia uijten huijse van Ludick, zieckmeester. Aldus hadde elck religieus een speciael officie* ende geoirsaemheijt. Vanden leeken hebben sij Jan Coelaert, convers, geordineert* tot eenen cokenmeester*, Jan de Coese tot eenen cock, ende Simon de Huvettere tot eenen portier. Aldus heeft een ijegelick van henlieden gehadt sijn speciael officie* ende geoirsaemheijt.

Als die capelle van Onser-Vrouwen, gelijck voerscreven staet, ende dat ander werck daer aen gemaect voer den religieusen was gewijdet, die commissarijzen vander ordenen merckende dat niet accorderen* en soude dat die religieusen souden sijn onder het volck dat dagelix quam Onser Vrouwen van Gratiën in die capelle besoecken, hebben sij versocht dat die capelle ende nieuwe werck <100r> daer aen gemaect, souden met eenen muer gesceijden sijn, niet om te vervremden dat deel vander capellen vanden cloistere,

maer die geheele timmeringhe* in twee deelen deelende, op dat die religieusen souden gesceijden sijn ende gesloten* vanden gemeijnen* volcke daer comende, ende het rumoer ende geluyt vanden volcke den religieusen niet en soude turberen* oft letten* int singhen ende doen vanden dienst Gods. In* deser vuegen soude die zijde naer Brussele sijn om den inganck ende devotie vanden volcke, mans ende vrouwen, midts dien dat die vrouwen niet en mogen gaen in huijsen van deser ordenen, noch oeck en werdt haer dat niet toegelaten. Dat ander deel vander zelve capellen met sijnen lingsele* soude sijn om die religieusen aldaer den dienst Gods doende, om dien te geruster ende stilder, zonder eenich rumoer oft geluyt vanden volcke, te doen <100v>.

EEN VISIOEN EENDER VROUWEN GEOPENBAERT.

Margareta, die huijsvrouwe van Willem de Mesmakere, heeft des nachts in visioene gesien die chatroisen in haer habijt comen tot der nieuwer fundatiën*. Ende, gelijkmen seet, es tot haer geseet dat die zelve religieusen haer souden vertroosten in haerder siecten ende noot die sij dickwils leet. Hier om, als naemaels die rector oft procurator van desen huijse haer quamen bezoeken, vertrack* sij dat die religieusen die zij hadde gesien in visioen, waeren geheelick van dien habijte. Waer om sij heeft gecregen een wonderlicken ende groote devotie tot deser nieuwer fundatiën* ende religieusen, alzo lange als sij leefde, twintich jaeren lanck diverse giften ende spijse ende dranck, bijcants alle weken, sendende. Die zelve heeft oeck een celle in dit cloostere doen <101r> maken, ende zommige erfelickheijt* gegeven, alzo grooten begheert hadde sij totten convente. Ende heeft metten wercke dat betoent, dat sij werdt genoempt die moeder vanden cloistere.

HOE DIE PRIOR VAN CAPELLEN ES RECTOR GEORDINEERT* VANDEN NIEUWEN CLOISTERE, DIE GOEDEN VANDEN ZACKBRUEDEREN WERDEN GEASSIGNEERT* DEN CLOISTERE, ETCETERA. CAPITTEL 55

Die wijle dat dese commissarijsen ende andere prioers deser provinciën waeren vergadert in die jaermerct van Andtwerpen int convent aldaer ende saten ter tafelen, quam den bode van Cartusen, gesonden vanden zelve commissarijsen ten verzuecke vander stadt van Brussele, ende bracht vanden prior ende huijse van Cartusen die absolutie van heeren Henrick van Loen vander prioerscap des goidshuijs van capellen ende <101v> desselfs institutie* tot eenen rectoer van der nieuwer fundatiën*.

Als die paters hen affeeren* inden jaermert hadden gedaen, sijn sij gecomen totten huijse van Onser-Vrouwen-van-Gratiën ende hebben aldaer bijder macht des prioers van Cartusiën die hij heeft opt jaer, heeren Henrick van Loen gestelt tot eenen rectoer. Van daer sijn sij gegaen tot Capellen°, want dat huijs was sijnen prior quijte. Ende gehoort hebbende die stemmen vanden religieusen, es gecoren tot een prior aldaer heer Aert, profes* desselfs huijs, alsdoen vicarius vanden nieuwen cloostere.

Int zelve jaer den 14e octobris heeft die stadt van Brussele met openen* brieven, gelijk blijkt bij haerder daten*, gegeven, geassigneert* ende overgesedt totten behoef vanden nieuwen cloistere, alle beruerlicke* ende onberuerlicke goeden die in voertijden waeren toebehoirende <102r> den zackbruederen, woonende bijder capellen van Sinter-Mariën-Magdaleenen in Brussele, met zekere privilegiën vander stadt. Den selven nieuwen cloistere heeft die stadt ten zelve tijde overgegeven die capelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën met alle haer toebehoirten, beruerlicken* ende onberuerlicken.

Item den dertichsten dach octobris desselfs jaers es die wet* van Brussele zelve in personen gecomen, besueckende het cloistere ende die nieuwe religieusen. Den welcken voer een blijde toecomst die zelve stadt ende wet* aldaer blijven etende op dier tijt in wijne ende spijsse vander maeltijt, heeft gesconcken drij pont drij ende eenen alven scellingen Brabants.

HOE DIE PRINCE VANDEN LANDE DEN CLOISTERE HOUT ENDE COLEN HEEFT GEGEVEN, DOER VERZUECK ENDE BEDINGHEN* VAN HEEREN <102v> JAN VAN EDINGHEN, HEERE VAN KESTERGATE, AMMAN* VAN BRUSSELE. CAPITTEL 56

Philips die alder edelste prince, hertoge van Bourgondiën, heeft dat zelve jaer op Alder-Heijligen-avont* in die tegenwoerdicheijt van heeren Lodowijck, delphijn*, ende Kaerle, heere van Charloijs, den jongen prince des voerscreven Philips sone, ende meer andere edelen in die voercapelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën dat besurgende* heere Jan van Edingen, heere van Kestergate, amman* van Brussel, in dien tijden die meeste vriendt van desen cloistere, verleent ende onverdiend gegeven den huijse vier hondert ezelajen* houdt ende drij cuijlen colen, jaerlix ende erfelick*. Vanden welcken hij namaels heeft selfs openen* brieven <103r> gegeven. Die zelve gifte heeft heere Karel, sone desselfs Philips, oeck doer besorgen* vanden zelve amman* bij openen* brieven, zonder cost vanden convente, goedertierlick geconfirmeert*. Ende tot meerder zekerheijt es dit geregistreert ende geteekent inder cameran* vander rekeningen van Brabant tot Brussele.

HOE DIE RECTOR HEEFT BEGONNEN DEN APPOIRT* TE ONTFANGEN, ENDE DIE CAPELLE MEESTERS HUER REKENINGE GEDAEN HEBBEN. CAPITTEL 57

Op den jaers avont, bij raet ende dispositie* van vrienden, heeft die rector van desen huijse ierst begonnen te ontfangen het ghene dat vanden volcke werdt gebrocht in Onser-Vrouwencapelle. Ende den zelve dach heeft die zelve rectoer inder presentien van meester <103v> Adriaen Dullaert, secretaris der stadt van Brussel, Jan Cambier ende Gielis van Dielbeke, regeerders vander capellen, ende oeck henlieden wille, belieften ende consent*, ende oeck inder presentien des procuratoers, Nicolaes Buijs ende Herman van Anderlecht, coster vander capellen, 7 pont, sesse scellingen groote Brabants ontfangen°. Ende van daer voerts hebben die rectoer ende prioers volgende den appoirt* tot henwerts getrocken.

Omtrent half meerte int zelve jaer hebben Jan Cambier ende Gielis van Dielbeke gedaen huer rekeninge van alle tgene dat sij hadden ontfangen ende uijtgegeven aender capellen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ten tijde van henlieden officie* ende regimenteurschap*. Ende vanden appoerte*, aelmoesenen ende andere bij hen gerekent, betaelt ende uijtgegeven es der capellen over comen in ontfange thien Rijnsche guldenen, die den rectoer heeft ontfangen bij sijnen procurator <104r>. Ende van dien tijden voerts hebben sij ontslegen* geweest van henlieden officie*, regimente* der capellen ende appoerte*. Maer Herman Anderlecht die bleef costere vander capellen ende tgene dat daer toe behoirt ende den appoerte*, inder zelve manieren ende loon als voeren, te weten allen maenden van vier weken hebbende negen scellingen groote Brabants, maect tsjaers 26 peeters*.

HOE DAT CLEIJN CAPELLEKEN WAS GEMAECT. CAPITTEL 58

In het jaer 1457 inden april es begonnen te maken die cleijn capelle aen die voercapelle van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ende es int zelve jaer van buijten werck volmaect, te

weten van muere ende dake. Het jaer daer naer es die zelve capelle binnen bereijdt* <104v>.

Int jaer 1459 es die zelve capelle op Sinte-Cosmas-ende-Damiaen-dach* bijden eerwaardighen heere, mijnen heere den sufragaen* van Camerijcke, geboren uijt Gelderlant, der ordenen vanden carmelijten gebenedijdt* ende gewijdet met haeren outaer, inder eeren vander Heijliger Drijvuldicheijt ende allen apostolen.

Opden zelven dach heeft die zelve sufragaen* gewijdet den hoogen outaer inden choor vanden religieusen aldaer, ter eeren der heijliger maechden sinte Katerine ende Barbare, ende noch twee outaeren buijten ende voer dien choor staende, den eenen opde rechte sijde ter eeren van Maria die Moeder Gods, den anderen op die slincke sijde ter eeren van sinte Jan Baptiste, verleenende op elcken outaer den ghenen die warachtich berou hebben ende gebiecht sijn, veertich dagen aflaet vander macht des biscops van Camerijcke, ende alzoe veele van sijnder macht <105r>.

Item int jaer van tsestich daer naer heeft Niclaes Vits, van wegen mijns heeren van Cernij, gemaect inder capellen voergenoempt het houten welfsel*. Anno 1469 daer naer volgende, es voer heeren Kaerle, hertoghe van Brabant, gemaect ende volmaect aen dese capelle een oratorie*.

HOE DAT NIEUWE CLOISTERE DER ORDENEN ES GEÏNCORPOREERT* ENDE BIJDEN PAUS GECONFIRMEERT*, DIE GIFTE DES HERTOGINNEN VAN BRABANT OM CELLEN TE MAKEN.
CAPITTEL 59

Den iersten mej ende anderen dagen daer naer volgende, ten tijden vanden capitule generael, es het nieuwe cloistere der ordenen vanden chatroisen geïncorporeert*, gelijk inder charten van dien jaere blijct ende staet gescreven aldus <105v>:

Die nieuwe fundatie* bij Brussele midts zekere ende eerlicke* redenen ende faveur* vanden zelven, incorporeren* wij der ordenen, willende datse genoempt sal worden het-Huijs-van-Onser-Vrouwen-van-Gratiën. Inden naem des Vaders ende Soens ende des Heijligen Gheests. Ende wij stellen tot eenen prior heer Henrick, rectoer desselfs.

Item in het jaer 1458 den negensten dach januarij, het eerste jaer des paus Pij, die tweede van die name, heeft die zelve paus het convent van Onser-Vrouwen-van-Gratiën bij Brussele der ordenen vanden chatroisen geconfirmeert* met verbredinghe van alle der privilegiën alle huijsen vander ordenen verleent, gelijct blijct inden bullen* daer af sijnde.

Die alder edelste hertoginne van Bourgoenden, Isabelle, dochter des conincks van Portegaele, uijt haeren vrijen wille, niet versocht, heeft <106r> gegeven om die vier eerste cellen te maken sesse hondert croonen elck van 24 stuvers.

Item int jaer 1467 den tweesten Sinxen*-dach heeft die zelve hertoginne voer die vijfte celle desen vier voerscreven volgende, die welck Kaerle, heere van Cherloijs, haer sone, moeste doen maken, gesonden van haeren eijgen gelde voer haeren sone hondert vijftich croonen, elck van 24 stuvers. Ende meer andere giften in gelde ende ornamenten heeft die zelve Isabelle gegeven desen goidshuijse ende der capellen van Onser-Liever-Vrouwen-van-Gratiën. Den eersten steen vander vijfter cellen leijde heer Kaerle voerseijt.

HOE DAT EEN RELIGIEUS NAER DAT HIJ GEREET WAS OM TE BEGRAVEN, NOCH EENS SUCHTE, ETCETERA. CAPITTEL 60

Heere Jan Hac, priestere ende <106v> religieus van desen cloistere, naer dat hij lange sieck hadde geweest, willende van grooter crancte eens uijt den bedde gaen, es gestorven. Die hem bewaerden, siende dat zijn lichaem begonste stijf te worden ende cout, hebben naer behoirlicker manieren sijn lichaem gewasschen ende in die cleeren genaeijt, gelijk die maniere vander ordenen es. Als hij nu bicants teenmael was in die cleeren genaeijt, daer die dieneeren bij stonden, heeft hij gesucht, alzoe dat sijnen aesem ende suchten werdt gehoirt vanden ghenen die daer waeren. Ende heeft sijn beenen oft geheel lichaem uijtgerect omtrent eenen alven voet lanck, waerom hij moeste wederom hernaeijt sijn. Men mach dit wel onthouden, op datmen die lichaemen vanden ouden lieden niet lichtelick en inwinde oft kiste, hoe veel te min die lichamen van jonghe <107r> lieden, die zomwijlen weder levendich worden.

HOE DAT GEBRECK VAN GELDE ES GEWEEST INT CLOESTERE, ENDE AELMOESENEN DAER NAER GEGEVEN. CAPITTEL 61

Omtrent den vasten int jaer 1463 was int cloistere gebreck van gelde. Waerom die prior sandt bruederen Jan Coese, convers, ter merct om een pitantie* te coopen voer die religieusen. Ende want hij gheen gelt en hadde, soe sandt hij hem aen Niclaes Buijs, rentmeester vanden cloistere, die oeck niet en hadde voer het convent. Ten laesten es brueder Jan gecomen opde vischmerct om opden burch* een pitantie* te coopen. Dwelck doende ende dinghende die pitantie*, quam eenen man achter hem die hij niet en kende, seggende: ‘Neemt een pitantie* voer <107v> die bruederen, ic salt betaelen.’ Die zelve gaf oeck penninghen om wijn.

Inden zelve vasten ghinck een vanden bruederen om zijn wijdinghe, ende die prior met hem, tot Capellen, daer hij gelt ontleende, dwelck hij den zelve bruedere ende sijnen medegeselle gaf tot teergelt*^o. Maer binnen corten tijden heeft die Heere sijn vrienden vertroost. Want ten zelve tijde ghinck brueder Jan de Bruijne, procurator, totten huijse van mijnen heere van Rabbaijs, ende bracht van daer dwelck hem gaf Henrick van Hersele die vanden huijssgesin was desselfs heeren van Rabbaijs, die somme van sesse ende twintich Ingelsche nobilen* ende dertich Vlaemsche nobilen*. Ende naemaels den tweeden augusti vanden zelve Henrick (wiens ziele God wille gedincken) noch twee ende veertich saluijten* <108r>.

Item naedemael den elleften septembris, doer middel des prioers van Monickhuijsen in Gelderlandt, sijn den convente gecomen van wegen Herman Jans vander Weijden twee hondert Rijsche guldenen. Ende aldus heeft God die Heere sijn dieneeren overvloedelicken besocht ende vertroost.

Hertoge Philips heeft int jaer 1463 den convente gegeven die fonteijne* die hij hadde gemaect te Pippenzijpe int velt van meester Ingelbert Spul, secretaris der stadt van Brussele, sonder gront. Maer die zelve Ingelbert, ter verzuecke ende middele van vrienden, heeft den cloistere tot een aelmoesen gegeven den gront vander fonteijnen* ende die fonteijne* ende een deel vanden lande, 12 voeten uijt streckende vander mueren desselfs fonteijnen* rontsom die drij zijden. Want dat vierde deel oft zijde comt aen die goeden Willems de <108v> Mesmakere te Brussels weerts.

HOE DIE NIEUWE KERCKE WERDT BEGONNEN ENDE TGROOT KERCHOF GEWIJDT. CAPITTEL 62

Ghereescap* vanden fondeer steenen totten fundamente vanden nieuwer kercken werdt gedaen inden jaere 1468. Ende dat zelve jaer begost het convent te doen met Steven Borre

ende Herman Anderlecht inden Steenpoel Tinxem uijt den lande Jans de Smet, daer veel steenen den huijse af comen sijn. Den selven jaere heeft Laureijs, de steenhouwere, dese steenen begost te bereijden*. Het jaer daer naer omtrent Paesschen heeft heere Adolf van Cleven inden naem van heeren Karel, hertoge van Brabant, geleijt den eersten steen. Enden den 27e aprille heeft Daneel Menijs, met<109r>sere*, die nieuwe kercke gefundeert* ende volmaect totter eerster listen*, met gelde dat bij consente* vanden convente daer toe ontleent was. Van deser kercken zal hier naer meer gescreven staen.

Die eerweerdighe heere Godefroj uijten lande van Gelre, der ordenen vanden carmeliten, sufragaen* van Camerijcke, heeft het groot kerchhof gewijdt inden pandt voer die twee eerste cellen, achtervolgende* die teekenen aldaer gestelt, totter dueren daermen doer ter kercken gaet, voer den cleijnen pandt.

Opden elleften dach daer naer van october als in septembri 1471 het kerckhof was gewijdt, quam de procurator van tsHertogen-Bossche met sijnen donaet, beijde sieck van het root melizoen*, int cloistere. Maer die procurator genas ende Godefroj, sijnen donaet, die sterf van dier siecten op Sinte-Lucas-avont* ende, was die eerste begraven op dat <109v> groot kerchhof binnen den pandt. Brueder Jan Pepercoren, donaet, die sloech dese twee ziecken gade. Ende want die siecte smettelick es, zoe heeft hij die zelve siecte gecregen. Daer mede bevaen sijnde een ende twintich dage oft daer omtrent, es den negensten novembris gestorven.

Item op Sinte-Jacobs-avont* bij consente* des prioers van Monickhusen, principael* visiteerders*, heer Gheeraert van Haerlem heeft die eerweerdighe heere, heere Godefroj, sufragaen* van Camerijcke der ordenen vanden carmeliten, om niet gewijdet tot eenen kerchove den geheelen grooten pandt ende den hof daer in midden liggende°. Aldus eest geheel gewijdet int jaer 1483. Dwelck maer eensdeels en was gewijdet int jaer van 1471, gelijk hier voer in dit zelve capittel staet.

HOE DAT PAIJS WAS GEMAECT <110r> TUSSCHEN DIE CONINCK VAN VRANCKERIJCKE ENDE DESE LANDEN ENDE ANDERE OERLOGE ENDE TWIST. CAPITTEL 63

Binnen der octaven* van Kersmisse int jaer 1482 es te Brussele den peijs uijtgeroepen, gemaect tusschen den coninck van Vranckerijcke ende dese landen, tusschen den welcken omtrent 15 jaeren hadt oirloge geweest, ende zomwijlen bestandt. Opden derthien dach was den zelven paijs* traectaet tot Brussele bij articulen uijtgelesen, groot van 24 blaederen pampiers. Ende uijt blijscap sandt die stadt den convente 14 gelten Rijnschen wijn.

Heer Lodowijck van Borbon, biscop van Ludick, was van die Lukeneers omtrent der chatroisen cloistere tot Ludick doot geslagen, in deijnde vander oegst* maent. Waer om nademael es grooten twist gebuert inden lande van Ludick tusschen <110v> die Lukenneers ende Brabanters. Want des donderdaechs oft vrijdaechs, binnen der octaven* van Derthien-messe*, es omtrent der stadt van Ludick geschiet een groote oirloge tusschen die vanden lande van Ludick ende Brabant. In welcker oerloghen men seet datter omtrent thien oft elfve duijsent menschen waeren verslagen. Den meesten deel waeren Lukeneers ende den minsten hoop vanden Brabanters, die welcke de boven hant hielden ende het velt houden, jagende die van Ludick totter poerten vander stadt, die welcke sij uijt vreesen toesloten, gelijkmen seijde, huer eijgen volck uijtsluitende. Nademael seijdemmen datter alzoe veel volcks niet verslagen en was.

Van dien dagen tot naer der octaven* van Paesschen werdt groote verderfennisse gedaen inden lande van Ludick, ende verbrandinghe van steden, dorpen ende casteelen

<111r>. Omtrent beloken* Paesschen werdt peijs gemaect tusschen die van Ludick ende Brabant.

Maximiliaen, de prince, dede int jaer van 1483, des dijsendaechs* in die Cruijcken* weke, zommighe van Brussele, Loven ende Andtwerpen tot Mechelen vangen. Vanden welcken hij zommighe tot Vilvoirden opt slot onthalsde*, die zommighe bande hij uijt den lande. Waer om was tusschen den prince, die steden ende Vlaminghen groote vreesse van oerloge ende oeck grooten anxt onder het volck. Ende te hadde geweest dat God versien* hadde van sijnder gratiën, daer hadde groote commotie ende oeloop mogen comen tusschen die heeren ende gemeijnte, maer het cesseerde* eensdeels. Die turbatie* tusschen den prince ende die van Ghendt metten anderen van Vlaenderen en cesseerde* niet, maer bleef noch lange duerende <111v>.

HOE DIE VAN VLAENDEREN OMTRENT BRUSSELE SIJN GECOMEN ENDE DIE SOMMIGE IN HET CONVENT. CAPITTEL 64

Omtrent Kersmesse es eenen hoop Vlaminghen omtrent onsent geweest, te weten tot Leeuwe ende Wemmele. Maer sij sijn weder om gekeert, desen lande gheen groote scade doende dan bij* avontueren die plaetsen daer sij rusten ende voerbij passeerden, alleenlick duerwandelende diverse dorpen. Wantmen hoepte peijs tusschen den hertoge Maximiliaen ende sijnen jonghen sone Philips, wiens saecke vervolghden die van Vlaenderen ende principalick* die van Ghendt.

Opden Lichtmesse-dach* onder die gelesen messen sijn zommighe gewapende ruijters int convent gebroken, uijt Vlaenderen, principalick* van Aelst, ende quamen totter poerten vander stadt. Die zommighe deden grooten roof van beesten ende <112r> peerden, ende vingen veele mensschen van onser gebuerten ende elders.

Den derden dach daer naer sijn sij weder gecomen omtrent der zelve hueren, ende stonden omtrent een huere voer die capelle, hondert oft daer omtrent int gesajde lant, ende deden in diverse plaetsen grooten roof int wederom gaen. Maer omtrent onsent noch ons en deden sij gheen arch*.

Item te alf vasten sijn sij weder om gecomen tot voer ons poerte, luttel etende ende drinckende, maer ons gheen quaet doende, ende seijden den procurator dat sij gheen quaet doen en souden.

HOE DIE PRIOERS HEN HEBBEN ONDERWONDEN* OM DEN PEIJS TE MAKEN, ENDE HOE SIJ GEVANGEN WAEREN TE GHENDT ENDE DIVERSE TEGENSPOET BIJ HEN GELEDEN. CAPITTEL 65

Herman van Anderlecht, coster van der capellen van Onser-Liever-<112v>Vrouwen-van-Gratiën, heeft geseet omtrent Onser-Liever-Vrouwenboetscap-dach* dat hem gedocht hadde, dat Ons Vrouwe hem hadde in sijnder herten geseet dat metten Vlaminghen gheenen peijs en soude gemaect sijn, voer dat die chatroisen hen des onderwonden*. Ende aldus heeft hij dat den cancelier van Brabant vertrocken*. Die welcke opden Palm-sondach* tot hem heeft geroepen den prior van Onser-Vrouwen-van-Gratiën, ende hem geraden dat hij hem offeren soude totten dienst vanden prince, om te spreken metten prioren van Andtwerpen ende Diest, met die van Vlaenderen, ende haer bidden datse hen wilden stellen om peijs te maken, totten welcken die prince Maximiliaen altijt seijde dat hij geneijcht hadde geweest. Aldus informatie hebbende vanden cancelier van Brabant, meester Kaerle de Groote, die eenen brueder hadde inden convente <113r>, eerst binnen der octaven* van Paeschen, die prioers van desen convente Capelle, Antwerpen ende Diest

met den procurator van desen huijse vergadert sijnde, hebben sij tot Loven bij hem gegaen, ende huer gepresenteert om te trecken naer Vlaenderen, ende aldaer vermanen* ende spreken vanden paijs. Maer want die informatie alsdoen noch niet gescreven en was, soe es eenen ijegelijk naer huijs gegaen, om te comen als sij souden vermaent* sijn.

Omtrent alf aprille die prior van desen convente ontfinck vanden cancelier van Brabant die informatie om den paijs te maken. Ende doen ontboedt hij die voergenoemde prioers, die quamen tot desen huijse, behalven die prior van Andtwerpen, die niet thuijs en was, als den bode daer quam. In* deser vuegen sijn dese drij priors ende den procurator van desen huijse den twintichsten aprille metten <113v> wagen des convents getrocken naer Ghendt. Ende den zelven avont als sij op een mijle naer Ghendt waeren, zoe quamen Vlaemsche ruijters, ende principalick* vanden dorpen die haer aenveerden*, leijdende vanden gemeijnen* wech tot in een boeren huijs, ende daer namen sij haer gelt brieven ende informatie, om der welcker sij huer alle den nacht doer bespotten ende disfameerden*, bij der poerten van Ghendt ende tsmorgens inder stadt seggende datse verraders waeren.

Aldus tsmorgens omtrent den acht hueren leijden sij haer inder stadt met eenen dieneere vander weth*, ende die ruijteren gingen rontsom hen, ende veel duijssentich menschen siende, ende die sommige begekende* met woerden ende wercken, tot int scepenen huijs voer die weth* die haer brieven bij haer hadden. Uijt den welcken niet veele en waeren oft scheenen den peijs belettende, om huer profijt, gewin ende dominatie* <114r> te onderhouden.

Willem Rijm ende zommighe andere seijden dat sij schuldich waeren een groot mesdaet. Alzoe dede die weth* huer leijden int scepenen huijs in een camer, daer sij seven weken lanck nauwe* waeren bewaert. Ten laesten doer vermanen* ende bidden vanden prior vanden chatroijsen aldaer, waeren sij uijtgelaten om in sijn huijs te gaen.

Opden zelven dach dat sij uijt gelaten waeren, es tegen die wet* vander gemeijnten eenen oploop gebuert. Vanden welcken die sommige waeren gevangen ende alleenlick twee, te weten Willem Rijm ende Daneel Omrene, voerscepenen, naedemael, binnen veerthien dage de wijle dat die prioers bleven int convent vanden chatroisen, waeren onthalt*. Die andere gevangen waeren los gelaten.

Ende daer werdt een nieuwe wet* ende dekens gemaect die metten anderen begheerden paijs, den welcken mijn heere van Santraj <114v>, capiteijn van Denremonde, met brieven heeft vercregen. Ende aldus omtrent alf junij waeren sij bijder nieuwer wet* teenemael vrij ende los gelaten om naer huijs te gaen. Maer sij moesten die costen betaelen, ende naemen den wagen, twee goede peerden ende eenen muijl*, ende den wagenman staken sij inden carkere*. Voer wijens lossinge costen ende huer costen, metter weerden vanden peerden ende andere die sij verloren, hadden sij scade wel van vijftich pont groote Vlaems, dat es 300 Rijnsche guldenen.

Maer den paijs gedaen sijn, ter stondt naer dat sij thuijs comen waeren, hebben sij vervolgt aenden voergenoemden cancelier om haer scade te verhalen aen die van Vlaenderen, ende principalick* van Ghendt. Ende ten laesten, naer dat sij langhe haer zaecken hadden vervolgt voer die weth* van Ghendt met grooten costen, omtrent den beginsel vander meerten anno 1486 <115r> hebben die scepenen van Ghendt uijtgesproken met sententie*, dat sij gheen oprechte zaecke en hadden om clachtich* te vallen tegen den scepenen die huer gevangen hadden gehouden, ende hebben huer geabsolveert* van hueren eijsch, seggende dat een ijegelijk van hem sijn selfs costen dragen soude, principalick* om den tractaet* van peijse, die alle quaet ende scade quijtscelet. Aldus en waeren huer clachten niet ontfanckbaer*.

Maer huer was geseet ende geraden van wijsen dat sij souden restitutie* van alle scaden ende costen verzuecken vanden prince Maximiliaen, alsdoen Roemsch Coninck,

om wiens zaecke ende doer wiens vermaen* ende oeck des canceliers sij hadden die scade geleden, ende huer niet versien* inden tractaet* vanden paijs. Nochtans wasser een die hadde geseijt tot eenen convers vanden convente dat den peijs <115v> nemmermeer en soude gesloten* sijn, voer dat sij geheelick totten hueren comen waeren, maer sij waeren versuempt. Ten laesten bij middele van joncker Jan Fax, die de cleeren vanden coninck Maximiliaen bewaerden, hebben sij huer reparatie vervolgt aen den zelve coninck.

Omtrent Lichtmesse* waeren omtrent den convente Vlaemsche ruijters, die veel menschen vinghen ende grooten roof met hen leijden. Ende van dien tijden voerts heeft die oorloge in Brabant begonnen te vermeerderen. Waer om die prior met anderen hebben den zilveren Kaerle het zilver afgedaen, ende^o dat met andere juweelen ende goeden vanden convente tot Brussele gesonden, ten huijse van Jans van Elzelaer, zommige oeck inder herbergen. Ende bij raede Jans van Elzelaer ende Franchoijs Stock heeft die prior eenen houten Karel doen maken, ende die scilderen <116r> ten minsten coste dat hij mochte.

Maximiliaen, Roomsche Coninck gecoren, quam tot Brussele in julio, die zeer eerlick* aldaer werdt ontfangen. Frederick, Roomsche Keijser, vader van Maximiliaen, quam omtrent Sinter-Mariën-Magdaleenen-dach* tot Brussel. Ende des maendaechs inder nacht wasser groote turbatie* inder stadt, die de Duijtschen den borgers aen deden, want daer was groot perikel* van die stadt te pilleren*. Maer God die bewaerde die borghers alzoe, datter sommige Duijtschen waeren verslagen ende verdroncken, maer lutter vander stadt.

Item anno 1487, des anderen daechs naer Ascensioensdach*, heeft begonnen die jaermert van Brussel, jaerlix duerende acht dagen werckende tot Sinxen*. Dier gelijcke jaermert in october es den zelve tijt daer naer begonnen.

HOE DIE VAN BRUSSELE IN VREESSEN <116v> WAEREN. DEN PAIJS GESLOTEN* ENDE WEDER GEBROKEN. CAPITTEL 66

Inden jaere 1487 waeren die van Brussele in grooter vreesen ende sorghe, want die fame* liep dat Maximiliaen, de coninck, met sijnen volcke die stadt wilde inne nemen ende pilleren*. Maer God, doer sijn goedertierenheijt, heeftse bewaert. Waer om van dien tijde voerts hebben die borgers die poerten vander stadt bewaert, ende oeck die straten.

Naemaels scheent dat die zelve coninck tzelve wilde te Brugge doen, ende derwaerts treckende, es aldaer gevangen ende gehouden, alzoe dat hij omtrent vier maenden was bewaert.

Ten laesten wordt in Vlaenderen gehouden een vergaderinge van allen landen ende zommige edelen, waer gesloten* wordt eenen paijs ende generael eendrachticheijt van alle desen <117r> landen. Ende die coninck beloefde dat hij die injurie* hem aengedaen, nemmermeer en zoude wreken. Maer naemaels quam Frederick, die keijser, vader van Maximiliaen, in desen landen, ende ter stont brack hij den peijs, ende compact beleggende die stadt van Ghendt, ende verdervende ende verbrandende die contreije daer ront om gelegen.

HOE PHILIPS VAN RAVESTEIJN TE BRUSSELE WORDT ONTFANGEN, ENDE VAN TWEEDRACHTICHEIJT TUSSEN DEN CONINCK ENDE LANDEN. CAPITTEL 67

Die van Brussele omtrent Sinte-Matheüs-dach* hebben ontfangen Philips van Ravesteijn, sone van Adolf van Ravesteijn, die ter stont aldaer dede roepen paijs, concordie* ende eendrachticheijt tusschen den coninck ende den landen, gedaen inder stadt van Ghendt. Desgelijcx heeft hij den zelve paijs doen <117v> uijtroepen tot Loven inder stadt.

Alzoe* saen als den peijs was uijt geroepen, es gebuert een notabel* tweedrachticheijt ende openbaer oerloge tusschen den coninck ende voerscreven steden van Brabant, in* alzulcker vuegen dat die Duijtschen ende ruijters in Mechelen, Vilvoerden, Halle ende andere plaetsen van wegen des Roomsche Conincks gesedt, alle den ghenen die hen aen den peijs hielden, hebben begonnen te vangen, ende peerden, coijen, scapen ende andere beesten wechleijden.

Ten laesten es den coninck in persoonen gecomen met omtrent twelf duijsent peert volck, den 12e octobris op Sinte-Goedelenkermesse-dach, voer die stadt van Brussele ende andere vrijde plaetsen daer sij hem berchden. Lutter van desen peert volcke metten coninck sijnde comen, hebben begonnen die scapen weijdende omtrent der stadt, wech te leijden. Dwelck vernemende <118r>, die van Brussele die scapen willende wederom leijden, onversiens* ende geheelick ongewapent, hebben gevolcht den ruijteren, die scheenen te vlieden, tot datse die van Brussele verre vander stadt hadden getrocken. Dat gedaen sijnde, die verborghen lagen, sijn ten voerschijn comen, ende den Brusseleers beleggende van achter, hebben veel van huer dootgeslagen. Die andere de doot willende vlien, hebben gepeijnt doer die Zenne te swemmen, waer af veele die niet en costen swemmen, sijn verdroncken, alzoe datter bevonden waeren omtrent hondert doot gebleven. Die coninck met zijnen ruijters vinck oeck omtrent twee hondert Brusseleers, die hij ewech leijde. Aldus wert den dach vander kermessen ende blijscap verkeert in weemoedicheijt ende droefenesse.

Dit gedaen sijnde, die voergenoemde Philips van Ravesteijn willende dusdanigen periculen* te gemoete gaen <118v> ende het landt van alzulcken ruijters verlossen, heeft begonnen te versuecken hulpe aenden Franchoisien, Vlamingen ende die vanden lande van Ludick. Die welcke geroepen sijnde, ter stont, naer alzulcken nederslach* den zevensten dage, es heere Robeert van Arenberch metten twee sonen, Willems, zijns broeders, ende andere groote menichte van peertvolcke gecomen inder stadt van Brussele. Des saterdaechs inder naestcomende weke sijn die Vlamingen oeck gecomen ter hulpen van Philips van Ravesteijn, om den peijs te houden. Nochtans niet lange hier naer midts zekere redenen daer toe hebbende, sijn die zelve Vlamingen weder naer huijs getrocken.

Binnen desen tijden, die procurator vanden convente naer dat hij lange gebeijt* hadde om die ruijters inden wech liggende, ten laesten es hij tot Andwerpen getrocken <119r> ter jaermerct, om nootzaeckelicke provisie* te doen. Die welcke hebbende gecocht, betrouwende inden raet van vrienden, heeft hij die zelve provisie* tot Mechelen brocht. Maer wel wetende datter ruijters te Vilvoerden lagen, die den coninck noch capitainen, midts datse niet betaelt en worden, en wilden geoirsaem sijn, noch naer hen en vraechden, vreesende oeck dat hij sijn provisie* soude verliesen, es weder naeder huijs gecomen, die provisie* latende tot vrienden huijse. Cort hier naer bij raede van vrienden es hij weder naer Mechelen getrocken, ende nemende geleijde* vanden coninck, heeft die provisie* te scepe gesonden naer Denremonde. Ende es weder naer huijs gecomen om den wagen ende peerden, nemende wederom geleijde* vanden capiteijn van Denremonde ende heere Philips van Ravesteijn.

Dit gedaen sijnde, ter stont metten <119v> wagen ende vier peerden es hij getrocken naer Denremonde, om die provisie*. Die welcke metten wagen ende peerden opden wech sijnde tusschen Assche ende Denremonde, sijn hem aencomen drij ruijters, Adriaens, heere van Liedekercke. Die welcke haer rapieren* uijttreckende, die stringen* in stucken sneden, ende den procurator, sijnen knecht ende wagenman nae volgende, hebben die peerden geleijt opt casteel van Liedekercke.

Die procurator siende dat onrecht ende geweld dat hem gedaen wordt, heeft ter stont sijnen knecht naer huijs gesonden, begeerende^o van Philips van Ravesteijn brieven aen Adriaen van Liedekercke, om die peerden wederom te hebben. Dwelck hoorende, die prior

es in persoonen Philips van Ravesteijn aengegaen, ende bij middele van eenen vriendt heeft hij hem te kennen gegeven <120r> die violentie*, onrecht ende scade hem gedaen. Philips van Ravesteijn dat hoorende, heeft ter stont aen Adriaen gesonden eenen brief, om dat hij die peerden los ende vrij laten soude.

Maer die procurator siende die obstinatie* ende verhertheijt* van Adriaen, ende vreesende dat die peerden vercocht zouden worden, gevoelende oeck dat hem audiëntie* was geweijgert, verslegen* sijnde eer den brief quam aen Adriaen, daer toe bedwongen sijnde, heeft voer dlossen vanden peerden moeten beloven tweelf mudden evenen* ende zommige drooghen vischen. Ende ter stont es hij naer huijs gecomen^o, mestroostich sijnde dat hij hadde moeten alzo veel beloven den ghenen die hij niet sculdich en was. Ende een peert te* pande latende, die andere drije heeft hij ter stont thuijs brocht. Daer naer bij middele van eenen religieus der ordenen vanden <120v> proremonstreijten, prochiaen van Liedekercke, heeft die procurator Adriaen voldaan vanden twelf mudden even* hem beloeft.

Aldus es hij weder tot Denremonde getrocken al Aelst ende voer zekerheijt heeft hij alomme geleijde* begeert. Ende sijnen dieneere heeft hij wederom gesonden om den wagen, die oeck twelf stuyvers heeft begeert om te coopen zeelen* ende havere ende andere tgene dat vanden ruijters genomen was. Oeck begeerde hij andere gelt voer zijn costen onder wege. Alzo es hij wederom metten wagen naer Denremonde gegaen. Ende den derden dage es de procurator met sijnen dieneere, provisiën* ende andere gesont ende vrij thuijs gecomen.

Binnen desen middelen tijde es inder stadt van Brussele grooten dieren* tijt geweest, om die ruijters die rontsom der stadt lagen opde casteelen, die stadt beleggende, ende belettende datter gheen provande <121r> aen comen en zoude.

Hier om werdt brueder Laureijs, donaet des goidshuijs, gesonden naer Edinghen om eijeren te coopen. Die welcke, om dat hij niet en quam opden mert dach, es vanden prior van Capellen ijdel* weder gesonden, sonder eijeren. Den welcken die ruijters van Kestergate opden wech vindende, hebben geleijt met hen opt slot, ende genomen eenen Andries gulden, die hij hadde met hem gedragen* om ijeren te coopen, ende hebben hem eenen nacht int gevangnisse gesteken, veel hem valschelick opleggende*. Des anderen daechs, doer bidden van eenen prochiaen, heeft den capiteijn hem los ende vrij laten gaen.

HOE DAT HET CONVENT GROOTE QUELLINGE* ENDE SCADE HEEFT GELEDEN DOER DIE OERLOGE. CAPITTEL 68

Hier naer dese tweedrachticheijt inden lande duerende, heeft het <121v> convent groote quellinge* geleden voer die poerte, princepalick* des anderen daechs naer Sinte-Vincentdach* omtrent den vier hueren des morgens naer die mettenen. Want alsdoen zijn int convent gecomen doer den bogaert* ende coellochtinck* meer dan tseventich ruijters, die met die van Brussele waeren. Ende al wast datse niet met geweld en namen, nochtans verdeden* ende verteerden* des convents cost ende provisie* die sij vonden, ende smeten* bruederen Jan, convers vanden convente. Ende met geweld braken sij sommighe dueren open, anders hen hebben oeck zeer onmanierlick.

Omtrent den zelve tijde es den prior vanden convente gegaen te peerde totten prior van Capellen om raet voer het convent, ende om tgroot water heeft hij daer moeten eenen tijt blijven. Naemaels het weder verandert sijnde ende gevrosen*, es die prior midts perikel* vanden wech te voete thuijs gecomen, het peert <122r> daer latende.

Naer vijftien dagen ter vermanighen des prioers van Capellen hebben die vanden goidshuijs aldaer het peert weder gesonden met bruederen Jan, hueren donaet. Den

welcken die ruijters van Gaesbeke vindende opden wech, deden afsitten* met geweld, het peert hem nemende ende leijdende met huer. Brueder Jan van Loven, desen convente in dien tijde dienende inder cokenen*, comende van Edinghen daer hij eijeren gehaelt hadde voer het convent, heeft bruederen Jan van Capelle dien het peert was genomen, gelaten die eijeren, ende es die ruijteren gevolcht tot opt slot van Gaesbeke, ende gaf den bailiu van Gaesbeke te kennen waer om hij daer gecomen was. Die heeft ter stont onder die ruijters die zaecke ondersocht, ende bevonden hebbende die het peert genomen hadde, heeftse stuerlick* genoeg overgaen*, doer dien datse tegen het geleijde* hadden geweld gedaen. Ende die bailiu heeft beloeft dat hij het peert soude weder <122v> om doen hebben, zoe verre dat niet vercocht en waere. Oft dat hij het gelt daer af soude doen hebben, waert dat vercocht waere. Dwelck alzoe gedaen es. Want den procurator aenden bailliu gaende om het peert te hebben, heeft hij hem daer voere gegeven twee Andries guldenen, die deden vijf gemeijn* guldenen elcken van 20 stuvers.

HOE DAT DIE GOEDEN BIJDEN PROCURATOR GECOCHT WAEREN GEARRESTEERT. CAPITTEL 69

Naer Derthien-messe* dit zelve jaer, doer gebreck van boter ende andere provisie* es die procurator weder naer Andwerpen getrocken. Die welke aen vrienden aldaer gelt ontleenende, heeft behoirlicke provisie* gecocht, ende int scip naer Denremonde treckende, bescict. Dit gedaen sijnde, waeren die goeden van wegen des bor<123r>genmeesters ter stont gearresteert. Ende want die goeden onder in het scip lagen onder andere goeden, ende sonder lange beijden* oft moijte ende zwaricheijt en consten uijt den scepe gedaen worden. Wilde de borgenmeester, ende beval den scipper dat, als hij die ander goeden tot Denremonde hadde gevoert, des convents goeden weder naer Andwerpen bringen soude. Die procurator dat hoorende, es ter stont gegaen^o in het cloester vanden chatroisen bujten Andwerpen, ende want die prior alsdoen niet thuijs en was, heeft hij den procurator verhaelt sijn fortune*, die ter stont es gegaen aen vrienden ende, haer verbiddende*, heeft alzoe veele aen den borgenmeester ende andere gedaen, dat sij die provisie* ende goeden vrijlick* den procurator hebben laten volgen.

HOE DAT RUIJTERS INT CONVENT GECOMEN SIJN OPDEN DACH VAN EENDER PROFESSIËN* ENDE NOCH <123v> OP ANDEREN TIJDEN. CAPITTEL 70

Op Sinte-Aechten-dach* int zelve jaer dede sijn professie* in dit convent Henrick Orij, die het jaer te voeren gecleet was. Op desen zelve dach maecten hen die ruijters van Brussel gereet om tot Liedekercke te gaen om victaille*, alzoe die fame* ginck. Ende als sij omtrent den cloistere quamen, begost alzoe seere te rechenen, dat sij bijcants alle te samen moesten int convent comen, alzoe wel doer die poert als doer die capelle van Onser-Liever-Vrouwen ende bogaert*. Die haer ten tijde vander hoochmessen, als die jonge sijn professie* soude doen, haer onmanierlick ende brootdroncken genoeg hadden, zoe wel voer die kercke doere als oeck in ander plaetsen, alzoe dat het convent ten tijde vander professiën* zeer geturbeert* was. Oeck braken sij sommige dueren open met geweld <124r>, ende anders waeren sij noch quellicken genoeg, den convente ende andere vanden convente verdoende* veel victaille* in broot, visch, case ende dier gelijcke. Sommigen vanden Brusseleers droegen noch met huer carpers ende andere vischen met noch cleijne dinghen, vanden welcken die Duitschen haer straffen ende berispten. Desen dage om die brootdronckenheijt vanden ruijters, want die spijs niet en cost gereet gemaect

worden, wast zeer spade eer het convent cost zijn maeltijt gedoen, in* zulcker vuegen dat gheen recreatie* en cost gehebben.

Omtrent dien zelven daghe op eenen nacht sijn sommige Franchoisen van Ghendt gecomen ter hulpen van die van Brusselse. Vanden welcken een deel omtrent twintich die poerte vanden convente met geweld hebben open gedaen, ende pijnden* hen twee cellen bijder poerten met geweld open te breken. Alzoe dat die religieusen inder middernacht onder die wakinghen* <124v>, hoorende een ongewoenlick rumoer, meijnende dat die vianden gecomen waeren om tconvent te berooven, waren seer vervaert* ende verslegen*. Maer gelijk namaels verstaen es, sij begheerden alleenlick dien nacht herberge ende luttel te etene hebben.

Item cort daer naer op eenen avont quamen sommige Waelen, alzoe wel doer die poerte achter die nieuwe kercke, als oeck doer den bogaert*, die welcke haer ander geselschap dat naer Ghendt ginck om victaellie* lieten gaen. Dese begheerden oeck dien nacht°, cost ende herbergen, gracelicken* hen hebbende.

In desen tijde leedt het convent groote quellinghe* ende last vanden ruijters, zoe wel int convent als voer die poerte.

HOE DAT DIE VANDEN CONVENTE GROOTEN ARBEIJT DEDEN OM AEN GRAEN TE GERAECKEN. CAPITTEL 71

Dat zelve jaer die procurator <125r> ende oeck leeckebruederen hebben grooten aerbeijt gedaen om coren te hebben, datmen hen was sculdich van diverse persoonen. Want die procurator ghinck bijcants aen alle die capitainen om geleijde* voer het convent ende persoonen desselfs te hebben, die welcke alle te samen blijdelicken ende gracieuselick* hem hebben gehoir gegeven ende sijnder begeerten voldaan. Dit gedaen sijnde, sijn die leeckebrueders gegaen tot Wesenbeke om graen aldaer te dorsschen ende havere, die welcke men het convent van wegen der thienden* aldaer sculdich was. Ende een deel gedorsschen sijnde, sijn die ruijters van Sterrebeke gecomen, gesonden van hueren capitain, ende hebben meer dan twee mudden havere genomen, niet tegenstaende der saulvegarde* die hij verleent hadde den convente. Als die procurator dat vernam, heeft hij tot Brussel gecocht twee peerden van cleijnen <125v> prijs, om dat hij versch het gedorschen graen zoude doen tot huijs voeren, die welcke cortelinge* daer naer vanden ruijters van Vilvoerden genomen sijn opden wech, geladen naer het convent comende.

Des anderen daechs es die procurator met bruederen Amandt dien die peerden genomen waeren, tot Vilvoerden gegaen om die peerden weder te hebben, maer sij en deden gheen profijt, midts dien datse die ruijters niet en vonden die de peerden hadden genomen. Nochtans heere Cornelis van Bergen, capitain, tot meerder bewaernessen* hadde hem geleijde* verleent.

Cort daer naer heeft die procurator weder gesonden een wit peert met eenen quaden* beene, dwelck die biscop van Camerijcke den convente hadde gegeven om die thiende* te hebben, dwelck oeck des nachts, die wijle dat die knechten sliepen, vanden ruijters van Vilvoerden <126r> es genomen. Dwelck gewaer werdende, sijn sij die ruijters gevolcht tot Vilvoerden voer die poerte, ende die ruijteren metten peerde daer vindende, hebben gethoent huer saulvegaerde*, ende ootmoedelick gebeden om het peert weder te hebben. Die welcke gesien, hebben het peert weder gegeven. Dwelck hebbende ende° tot Wesenbeke gecomen sijnde, hebben ter stont tpeert geladen met omtrent een mudde roch vander thienden*. Ende opden wech sijnde metten peerde ende graen, sijn hem te gemoete comen peertknechten° van Vilvoerden, het peert geladen ende andere cleijn dinghen met

gewelt nemende. Ende dat peert en hebben sij noijt weder gehad, maer sijn naer huijs gecomen, beclagende huer ongeluck.

Naedemael heeft die procurator vrouwen gehuert, die tzelve graen gedragen* hebben tot Brussele, zoe wel van Wesenbeke als van andere plaetsen <126v>.

HOE DIE HERTOGE VAN SASSEN GEBRANTSTICHT HEEFT IN DESE LANDEN. CAPITTEL 72

Philips van Ravesteijn es den achsten dach meerte opden grooten vastenavont doer Ghendt uijt Vranckerijcke comen, ende te Brussel binnen comen met eenen grooten hoop Franchoijsen. Opden zelve dach heeft die hertoge van Sassen met sijnen volcke van wegen des Roomsche Conincks gedestruert* ende verbrandt IJssche metter kercken ende veel menschen, vrouwen ende kinderen.

Des anderen daechs es die zelve hertoge met een groote menichte van peertvolck ende voetvolck gecomen voer die stadt van Brussele, veel hoven ende huijsen verbrandende. Den welcken heere Philips van Ravesteijn niet en cost verwinnen* noch verjaegen, om dat hij zoe sterck was <127r>. Item des goensdaechs* daer naer heeft die zelve hertoge met sijnen volcke gedestruert* ende verbrandt Assche metter kercken, inder welcker veel mans, vrouwen ende kinderen waeren verbrandt.

HOE DIE VAN HENEGOUWE HEM HEBBEN GEREET GEMAECT OM DEN ROOMSCH CONINCK TE HULPEN. CAPITTEL 73

Inden zelve jaere omtrent Onser-Vrouwen* alf meerte hebben die Henuwiers* gemaect eenen grooten hoop peertvolck ende voetvolck te Halle, om den Roomschen Coninck te hulpe te comen, die op Onser-Liever-Vrouwen-avont* quamen voer die stadt van Brussele, ende verbranden daer twee molens ende zommige ander huijsen. Vanden welcken sommighe Henuwiersche* ruijteren, gheen capiteijn hebbende, sijn met <127v> gewelt gecomen voer die poerte vanden convente. Ende drij peerden vanden convente int lant errijende*, hebben sij geweldich* ewech geleijt, daer den procurator ende bijcants alle die wercklieden vanden convente bij waren, den welcken zij gheerne gevangen hadden, maer doer die hulpe Gods sijn die wercklieden uijt huer handen gevloten, behalven Peeter, den sceepere* des goidshuijs, den welcken sij sloegen ende quetsten*, sijn rock hem nemende ende met huer dragende*.

Die procurator es die ruijteren naer gevolcht om sijn peerden weder te hebben. Meijnende huer te Halle vinden, es aldaer den capiteijn aengegaen, ende heeft te kennen gegeven waer om dat hij daer comen was. Die capiteijn dede oeck neersticheijt* bijden anderen capiteijnen om die peerden te vinden, maer bevindende dat die peerden daer niet en waeren, ende dat die ruijters waeren onder die heerscapie van Anthonis van Masteijn, ter stont heeft hij vercregen eenen brief van Anthonis van <128r> Masteijn aenden bailiu van Lessene, doer dien dat die ruijters van Lessene waeren, om dat hij die peerden soude doen weder geven oft het gelt daer af. Anders dat hij die ruijter int gevangnisse setten zoude.

Die bailliu, ondersoekinghe gedaen hebbende, heeft bevonden datse waeren tot Aet in Henegouwe, ende heeft den procurator gegeven eenen brief aen den capiteijn der zelve stadt, begeerende dat hij den procurator soude bijstaen, op dat hij mocht sijn peerden weder hebben. Ter stont die procurator es gegaen metten brieve naer die stadt, alomme naer sijn peerden vernemende. Ten laesten heeft hij vonden den ghenen die de peerden

hadde genomen met een vanden peerden, te weten het joncxste, in die stadt van Aet sijnde. Die ander peerden waeren vercocht eenen van Valenchijn.

Ter stont es hij den balliu aengegaen, begeerdende dat hem zijn peerden souden worden gerestitueert*. Die andere bracht veel futselinghe* bij, seggende dat hij te <128v> recht die peerden hadde genomen, waerom die procurator daer gheen recht toe en hadde. Ten laesten heeft den procurator getoent die geleijde* vanden Roomschen Coninck ende andere capiteijnen met hem sijnde. Die bailliu, die gelesen hebbende, heeft ter stont int gevangenisse gesloten*, tot hij den procurator te volle contenteren* soude van sijnen peerden. Den ruijter dat siende, heeft ter stont den procurator gebeden dat hij hem wilde uijter gevangenissen laeten gaen, om te achterhaelen die peerden bij hem vercocht. Ende die procurator heeft hem verhoirt, een zekere somme van penninghen te* pande latende. Aldus den derden dach daer naer heeft hij die peerden weder gegeven.

HOE DAT RUIJTERS DES HEEREN VAN ARENBERGE BIJ NACHTEN SIJN INT CONVENT GECOMEN, HUER ZELVEN QUETSENDE* METTEN BUSSE POER*. HOE DEN PEIJS ES GEMAECT, ENDE <129r> VANDER STERFTEN TE BRUSSELE. CAPITTEL 74

Sesse ruijters mijns heeren van Arenberghe sijn op eenen nacht in het eijnde vander meerten al heijmelick int convent comen, over den muer omtrent der poerten achter die nieuwe kercke. Die welcke zoe* gheringe als sij inne waeren, sijn sij gecomen aender doeren daermen int convent gaet, ende wantse gesloten* was, hebben sij bussen poer* genomen metten welcken sij meijnden die duere open te doen. Ende ter stont onversiens* heeft vier dat poer* geraect, ende heeft die vijfve van^o haer alzo verbrandt, datse van* pijnen scheenen rasende, principalick* den eenen die het poer* bij hem hadde.

Dat gedaen sijnde, hebben sij die duere met geweld open gedaen, ende met grooten roepen vander pijnen hebben sij die wercklieden ende dieneeren <129v> wacker gemaect. Die verstaen hebbende waer om datse comen waeren, ende huer ongeluck siende, hebben huer geholpen ten besten datsij costen.

In die oegstmaent* naer dat Thienen was gepilleert*, hebben die van Brussel ende Loven met hueren medeplegeren* raet gehouden. Ende gecoren veel vanden besten ende daer meeste discretie* inne was, die welcke sij gesonden hebben met eerlicke* geselschap aenden hertoge van Sassen, ende belast* datse niet weder keeren en souden, voer datse, waert mogelick, den peijs bringhen souden.

Die welcke ewech getrocken sijnde, alzo veel hebben gedaen aenden hertoge van Sassen ende andere heeren van dier zijden, datse belovende een somme van penninghen, den peijs vercregen ende brocht hebben.

Binnen der stadt van Brussele es dat jaer 1489 zoe grooten sterfte geweest, datter eenen langen tijt dagelix twee oft drij hondert <130r> menschen storven. Want alzoemen seijde dat jaer storven onder mans, vrouwen ende kinderen meer dan vijf ende twintich duijsent menschen.

Overmidts groote sculden hebben, die vanden convente moeten dat jaer vercoopen diverse juweelen, principaelick* om van geleenden gelde te voldoen eenen genoempt Gielis de Pretere. Aldus waeren vercocht drij kelcken, twee zilveren scalen ende eenen cleijnen silveren pot, voer den welcken waeren ontfangen hondert ende acht ende tachtich gemeijne* Rijnsche guldenen.

Op Sinte-Thomas-dach* was inder stadt van Brussele uijtgeroepen eenen generaelen peijs tusschen die coningen ende dese landen hier omtrent. Den derden dach daer naer was die munte ende gelt afgesedt*, alzo dat eenen gouden gulden doende drij gemeijne* Rijnsche guldenen ende tsestich stuvers, om die oerloge werdt gesedt <130v> 20 stuvers.

Desgelijcx eenen Philippus stuyvers dier drij dede, werdt weder gesedt op eenen, ende alzoelcke munte naer* advenant.

Des anderen daechs naer Sinte-Benedictus-dach* waeren zome colen inden kelder gedaen, die binnen twee huere daer naer geheel waeren ontsteken. Ten hadde geweest dat die coster gewaer hadde geworden, tgeheel huijs hadde in perikel* geweest, maer God versacht*.

HOE DIE CARDINAEL VANDEN HEIJLIGEN-CRUCHE INT CLOISTERE ES GECOMEN. CAPITTEL 75

Des anderen daechs naer Sinte-Annen-dach* int jaer 1508 es int convent gecomen die cardinael vanden Heijligen-Cruce. Den welcken het convent tegen es gegaen metten cruce ende wijwater, tot eenen boom van buecken die tot dien tijden stont opden wech omtrent der ca<131r>pellen van Onser-Liever-Vrouwen. Die jongers gingen voeren, te weten die novitius, dragende een cruijs. Daer naer volgden die donaten ende conversen met huer pelsen, ende daer naer het convent. Die prior droech voer sijn borste een tafereel vanden Heijligen Crujce, ende die clocke luijde. Aldus gaende metten cruce, heeft hij hem gekeert ende hem volgende, keerde het convent weder. Die prior begost Te Deum laudamus, ende het convent sanck voerts, tot dat hem belast* was opte houden, om dat den capellen die messe aensloech*. Hier waeren present die eerweerdighe heeren, heere Jacob de Croij, biscop van Camerijcke, ende heere Niclaes de Rutere, biscop van Atrecht.

Ende die messe gedaen sijnde, trocken sij tsamen opt sloth van mijnen heere van Camerijcke te Dielbeke. Die cardinael tot desen tijde gaf ten eeuwigen dagen tweewerven int jaer aflact <131v>, 7 jaeren, te weten opden dach dat Heijlich Crujce vonden was, dats den derden meije, ende opden dach dat het Heijlich Cruijs verheven werdt, dat es den 15e septembris, ende alle religiosen gebaert* ende ongebaert, alzoelcke die cardinael zelve die woerden sprack, vergeffnisse van allen sonden, zoe wel vander pijnen als vander scult.

HOE HEERE JACOB DE CROIJ, BISCOP VAN CAMERIJCKE, DIE ORDENE HEEFT BEMINDT. CAPITTELE 76

Die edele ende eerweerdighe heere, heere Jacob de Croij, die eerste hertoghe van Camerijcke in sijnen tijde biscop van Camerijcke, heeft desen convente groote duechden gedaen. Want hij heeft gegeven totter fundatiën* ende dotatiën* van eender cellen met diverse pajmenten* 1140 Rijnsche guldenen, sonder andere weldaden die hij noch gedaen heeft, als vanden religieusen wijn ende anders <132r> te senden. Wanneer die prior oft procurator hem besochten, dwelck dickmael te doen was, altijt heeft hij huer een blijde aensicht gethoent. Ende al hadde hij groote meesters aen sijn tafele, die prior ende procurator moesten altijt neffens* sijnder zijden sitten. Oeck heeft dese biscop die ordene vanden chatroisen in grooter eeren gehouden, ende in sijne jonge daghen frequenteerde* hij het goidshuijs vanden chatroijzen tot Herne. Ende metten vicarius aldaer genoempt brueder Laureijs van Muschezele (die welcke, zoe die sommighe seggen, in sijnen leven heeft gebleken* met miraculen) hadde hij groote gemeijnschap ende hoorde hem dickwils.

Op eenen dach dese heere Jacob de Croij, in dien tijden sijnde prothonotarius*, heeft den vicarius gevraecht oft hij hem raeden soude dat hij chatrois worde. Die vicarius heeft hem geandtwoerd, seggende dat hij des anderen daech hem daer op <132v> soude andtwoerden. Des anderen daechs heeft hij hem geseet dat hij hem niet en raedde te aenveerden die ordene vanden chatroisen om sijn teericheijt. Maer hem was veropenbaert dat hij in toecomenden tijden souden worden een van die meeste prelaten van desen

landen, ende alsdan dat hij sijn zalicheijt waer nemen soude. Ende hij zoude hem te kennen geven den dach zijnder doot.

Lange hier naer, te weten eenen termijn van 36 jaeren, den zelve heere Jacob de Croij in een groot geselschap sittende ter avontmaeltijt, heeft ijemant hem gegeven eene slach in sijnen rugge. Die welcke verslegen* daer doer, heeft om gesien, ende niemant gesien hebbende, es grootelick verwondert. Ten laesten opstaende vander tafelen ende in sijn camere gaende, heeft groote berouwen gehad. Daer naer overleggende wat dat wilde sijn oft <133r> wat teeken, heeft begonnen te dincken om die woerden hem tanderen tijden geseet vanden vicarius voerscreven, ende dat hij hem te kennen zoude geven sijn doot, heeft bevonden namaels dat dien vicarius op dien dach was gestorven. Ende aldus heeft hij die ordene vanden chatroijzen in grooter eeren gehad, namaels gecoren sijnde tot biscop van Camerijcke. Ende opden zelve dach dat hij gewijdt was biscop, heeft hij dit vertrocken* tot Loven int chatroisen cloistere, ende op anderen tijden heeft hij tzelve dickmael verzekert waer te sijn. Int jaer 1516 op Onser-Liever-Vrouwenhemelvaert-dach* es desen biscop tot Dielbeke op sijn slot gestorven.

HOE DAT GROOTE ONWEDER VAN WINDE ENDE HAGEL ES GEWEEST. CAPITTEL 77

Een groot wonder es geschiet int jaer 1513 opden <133v> Heijligen-Sacraments-dach*, op welcken dach Philips Vilain was ontfangen om religieus te worden. Ende naer noene, die wijle dat het convent recreatie* hadde int spaciament omtrent den drij hueren, es alzulcken tempeeste* opgestaen van winde ende hagel, dat het quartier* hier omtrent werdt bedorven van vruchten, houdt, graen ende ander vruchten der eerden. Die zommige wilden seggen dat dese tempeeste* haer extendeerde* wel thien mijlen verre, alzoer dat alle dinck bedorven wordt. Die hagel steenen vielen in groote menichte ende grootheijt. Veel gelasen vensters worden bedorven, ende principalick* vander kercken van Onser-Liever-Vrouwen-opden-Zavele, die nauwelix met twee duijsent guldenen mochten gerepareert sijn. Een maent daer naer sijn noch gevonden hagel steenen die doen vielen. Veel pachter sijn geheel bedorven ende bijstier* worden. Dat zelve jaer hadde het convent grooten druck <134r> ende tribulatie* met sijn pachters, want die sommige en betaelden niet, die sommige gaven nauwelix den twintichsten penninck.

HOE DAT JAN MICAULT DEN CONVENTE HEEFT BESORCHT* EEN DEEL VAN GELASEN VENSTEREN. CAPITTEL 78

Inden jaere 1515 als den pandt was volmaect bijden eerweerdeghen heere Mathijs Prior, es een int convent gecomen spaceren* die eerweerdighe man Jan Micault, raedt des conincks van Spaengnen ende ontfanger generael van desen landen. Doer het ingeven van God, alsoemen hoep, heeft hij gewilt datter gelasen vensteren soude gemaect worden, ende den meesten deel heeft hij besorcht* ende doen maken.

Die eerste es des keijzers Maximiliaens.

Die tweede Philips, conincks van <134v> Castelle, etcetera, sone van Maximiliaen.

Die derde coninck Kaerle, namaels Roomsche Keijser, sone van Philips.

Die vierde des hertoginnen van Savojien, vrouwe Margareta, dochtere Maximiliaens ende Philips sustere.

Die 5e Ferdinandi, sone van Philips ende bruedere van Kaerle, nu sijnde Roomsche Keijser.

Die 6e Helenore, dochtere Philips, naemaels coninghinne van Vranckerijcke.

- Die 7e mijns heeren van Chievre.
 Die 8e mijns heeren van Hoochstrate.
 Die 9e meesteren Jans Ruffault, trezoriër* van desen landen.
 Die 10e mijns vrouwen van Cruijbeke ende haerder sustere.
 Die venstere boven die duere vanden kerckhove heeft gegeven Jan Cuerens, vleeschouwere*.
 Die 11e Karel de Clerck, trezoriër* van Napels <135r>.
 Die 12e Jan Micault, ontfanger generael van desen landen, doer wijen bicants alle dese voergaende vensteren gegeven zijn, ende noch andere hier naer volgende.
 Die 13e Peeter Bosot, heere ende meester vander rekenkamer van Brabant.
 Die 14e meester Jeronimus vander Noot, cancelier van Brabant.
 Die 15e heeren Anthonis van Masteijn, voer die celle die heere Jacob van Masteijn sijn vader heeft doen maken ende gedoteert*.
 Die 16e heere Eraert de Marka, biscop van Ludick ende cardinael.
 Die 17e mijnen heere van Bueren.
 Die 18e heere Maximiliaen, heere van Zevenberghe.
 Die 19e heere Anthonis van Assche.
 Die 20e heere Philips Contereau, die hij dede maken tot memorie zijnder moeder, daer begraven.
 Die 21e heere Jacob Grinet, trezoriër* vander oerlogen, heere van Wencourt <135v>.
 Die 22e meester Joos de Leeneere, chirurgijn des coninx van Spaengnen ende canonick van Sinter-Goedelen in Brussele.

DESE VENSTERS STAEN OP DEEN ZIJDE VANDEN PANDT.

- Item op dander zijde die eerste venster heeft doen maken Elizabeth van Frasene, moeder Firmijns Torment, religieus ende priester van desen convente voer die celle S.
 Die 24e Jan van Zuene, religieus van dese convente voer die celle R.
 Die 25e de prince van Peemont, Emanuel Philibertus, nu hertoge van Savojien.
 Die 26e ende 27e die executueren heeren Jacobs de Croij, biscop van Camerijcke.
 Die 28e heere Jacob vander Meeren, abt van Sinte-Beernaerts.
 Die 29e die prior van Ludick.
 Die 30e mijn heere van Lassau <136r>, camerlinck Caroli des Keijzers.
 Die 31e Marcurinus de Gattinaria.
 Die 32e Anthonis, vicecancelier des coninx van Arragon.
 Die 33e die prior van Ghendt.
 Die 34e mijn heere van Bevere.
 Die 35e die prior van Amstredam.
 Die 36e die prior bij tsHertogenbosche.
 Die 37e die prior van Utrecht.
 Die 38e die prior van Hollant.
 Die 39e die postmeester te Brussele.
 Die 40e die trezoriër* van Spaengnen.
 Die 41e mijn heere van Mingeval.
 Die 42e den abdt van Villeers.
 Die 43e mijn heere van Fieenes.
 Die 44e heere Karel uijt Ingelant, dit es die venster aen des procurators celle.

HOE DAT MARCURINUS ES GEKOMEN INT CONVENT ENDE ANDERE VAN SIJNEN FORTUIJNEN*.
CAPITTEL 79

Totten convente es gecomen inden <136v> jaere 1517 den 26e augusti heere Marcurinus de Gattinaria, doctor in beijden rechten, riddere, president van den parlamente des graefscap van Bourgoenden. Dese Marcurinus hadde te voren gedaen een belofte ten heijligen lande te gaen, ende Ons Heeren graf bezoeken. Maer midts sijn ouderdom ende andere zaecken*, bij consente* vanden paus, heeft hij die beloefde verandert dat hij zoude penitentie doen in een cloistere oft afgesceijden plaetse, een alf jaer lanck, ende zoude noch bezoeken die sepulture* Ons Heeren omtrent Melanen. Dwelck hij gedaen heeft, ende bleef in dit convent totten beginsel vanden mejj.

Binnen desen tijde becommerde* hem dese heere met studeren ende bidden, ende was seer exemplaer* in woerden ende wercken, ende geheel ootmoedich. Siende dat den pandt was imperfect, heeft daer toe gegeven voer die <137r> eerste reijse* 200 Rijnsche guldenen, ende cort daer naer noch 200 Rijnsche guldenen, metten welcken die helft vanden pandt es volmaect. Dese zelve heere gaf alle maenden voer sijn ende sijne twee dieneeren cost 30 Rijnsche guldenen, behalven den wijn die hij hem zelve besorchde*. Ende hadde voer hem witte habijten gemaect, als oft hij religieus hadde geweest.

Binnen desen tijden (doer den viant) heeft hij veel te lijden gehadt. Want hij verloes een proces van eenen casteel in Bourgoenden, ende zyn zilveren werck werdt openbaer tot sijnder scanden bijden president van Mechelen vercocht, maer in allen was hij altijd verduldich*.

Nademael hebben sijn vianden gesolliciteert* aen mijn vrouwe van Savoijen dat hij tot sijnen dienst soude comen, maer hij en heeft dat in egheender manieren gedaen, willende sijn penitentie ende termijn <137v> vanden alven jaere voldoen, al wast nochtans dat die zelve vrouwe hem dickwil screef datse voer hem soude verandt woerden. Nochtans en heeft hij egheensins gehoir gegeven, maer willen sijn propoest* ende meijninghe* volbringen, kiesende liever quellinge* te lijden om Christo, dan uijt vreesse van tijtelicke scade oft eere beroeft te sijn van eenighe officie* oft dienst.

Mijn vrouwe van Savoijen heeft namaels aen hem gesonden den deken van Poligni ende haeren aelmoesener, om dat hij in haer handen soude resigneeren* sijn presidentscap, ende sij soude hem geven vijf duijsent Rijnsche guldenen. Maer hij heeft die begheerte geweijgert, niet willende verlaten sijn vander officiën* die hem den keijser ende niet mijn vrouwe hadde gegeven. Oeck en hadde hij niet verdient verlaten te worden vander officiën*, want sonder oprechte oirsaecke en <138r> wilde hij verlaten worden. Nochtans midts sijn vianden die aen mijn vrouwe solliciteerden* om sijnder absolutiën, es hij ten laesten vander presidentscap verlaten. Altijt blijvende verduldich*, heeft hij zyn belofte voldoen

Als nu sijn belofte volcomen was, es hij getrocken tot Mechelen aen mijn vrouwe, die hem goedertierlick heeft ontfangen, maer sij en heeft hem tot sijnder presidentscap niet gelaten, noch en heeft oeck gheenen anderen president gestelt. Waer om den raet van Bourgoenden heeft gescreven aen mijn vrouwe, datse qualick hadde gedaen hem verlatende vander officiën*.

Ten laesten heeft hij oerloef* genomen aen mijn vrouwe. Ende inden jaere 1518 naer Paeschen es hij naer het convent gecomen des dijsendaechs* in die Sinxen*-dagen <138v>, treckende naer Sinte-Adriaens tot Gheertsberghe. Ende des anderen daechs daer naer es hij getrocken naer den keijser Maximiliaen met zeven peerden, ende bij hem comende heeft hem feestelick ontfangen, ende geordineert* tot sijnen oratuer* ende raet, gegageert met duijsent gouden guldenen tjaers. Daer naer es dese zelve Marcurinus

vanden keijser gesonden aen den hertoge van Savojien, vanden welcken hij oeck grootelick es ontfangen.

Alzoe dat God belieft heeft, es vander weerelt gescheijden heere Jan Sauvaige, cancelier des conincks van Spaingnen. Die welcke overleden sijnde, heeft die zelve coninck drij boden aen Marcurinus gesonden, om dat hij tot hem comen soude, ende met eeren aenveerden den staet vander cancelierscap. Nochtans en hadde hij dien niet begeert, noch ijemanden gemoijt* oft versocht <139r> oft geïnformeert voer hem te bidden oft spreken, maer alleen doer den wille Gods ende gratie der glorioser Maget Maria ende bidden vanden religieusen heeft hij gehoept dat hem die officie* es toecomen. Die welcke, niet ondanckbaer vander officiën*, heeft uijt sijnder goetwillicheijt geordineert* twee duijsent Rijnsche guldenen, om dat daer mede soude gemaect worden die kercke vanden religieusen, die over vijftich jaeren hadde begost geweest, ende midts aermoede des convents en cost egheensins gemaect geworden, dan doer hulpe van goede vrienden.

Ten tijde dat desen heere int convent was, dede hij den religieusen veel gratiën* van vissche ende wijn. Ende als hij ewech ghinck, gaf hij tot solaes* vanden religieusen twelf stucken goudts. Ende daerenboven gaf hij sijnen witten habijt° <139v> den prior, die pelsen desselfs den vicarius en procurator alf ende alf. Hier uijt machmen dincken ende die nacomelinghen moghen weten, hoe godvruchtich ende goedertieren dese zelve heere int convent es geweest.

Heere Jan van Meerhout, prior van desen convente, heeft ontfangen die twee duijsent guldenen, geordineert* bij Marcurinus, elcken van twintich stuvers. Ende heeft die zelve heeren Marcurinus beloeft ende gegeven alle jaere twee hondert Rijnsche guldenen, vijf jaer lanck duerende, welcke hij betaelde eer hij naer Spaengnen track. Mijn vrouwe van Savojien heeft die andere duijsent Rijnsche guldenen betaelt. Alzoe dat tot volder betaelinghen heere Jan Meerhout, prior inden jaere 1524, naer Paesschen tot Mechelen vanden trezoriër* mijnder vrouwen heeft ontfangen twee hondert Rijnsche guldenen <140r>. Ende aldus zijn die twee duijsent Rijnsche guldenen te volle betaelt, ende die belofte van Marcurinus volbracht.

HOE DIE CONINCK VAN VRANCKERIJCKE GEVANGEN WORDT. CAPITTEL 80

Omtrent desen tijde ende voergaende jaeren es geweest een zeere groote oerloge tusschen den keijser Kaerle ende Franciscum, den coninck van Vranckerijcke, nu in desen landen, nu in Spaengnen, nu in Italiën. Die coninck van Vranckerijcke die hadde met bedroch ingenomen dat coninckrijcke van Navarren. Ende onsen prince hielde dat hertoechdom van Melanen.

Ten laesten als die coninck van Vranckerijcke was beleggende die stadt van Papiën, daer hij vijf maenden lanck voer gelegen hadde, sterck sijnde, alzomen seijde, tsestich duijsent gewapende mannen, es die zelve coninck bijden hertoge <140v> van Bourboen, die om zekere redenen hem was afgevallen, ende den viceconinck van Apuliën, te weten Mingeval, op Sinte-Mathijs-dach* inden daghenraet es opgeheven, ende die coninck van Vranckerijcke gevangen ende in Spaengnen geleydt, daer hij een geheel jaer was. In desen slach zijn dootgeslagen ende verdroncken acht duijsent menschen. Ende den geheelen edeldom van Vranckerijcke esser bijnaest al bleven. In het jaer daer naer, te weten 1526, heeft die coninck in Astagiën den keijser gesonden beijde sijn sonen, te weten den dolphijn*, den oudtsten, ende sijnen tweesten geboren sone, om dat hij vanden tractaten* den keijsere voldoen soude.

HOE DIE KEIJSER DEN CONVENTE HEEFT GEGEVEN DRIJ DUSENT DUCATEN, METTEN WELCKEN ENDE ANDERE PENNINGHEN DIE NIEUWE <141r> KERCKE ES GEMAECT. CAPITTEL 81

Die alder edelste Roomsche Coninck van Arragon, Castelle, beijde den Ceciliën, etcetera, coninck, hertoge van Bourgoenden, Brabant etcetera, grave van Vlaenderen, Bourgoenden, etcetera, gecoren keijser, heeft inden jaere 1524 desen convente gegeven drij duijssent gouden ducaten om die kercke te volmaken, ende die doer middele van Marcurinus de Gattinaria. Nochtans op zekere lasten, te weten datmen eeuwelick alle dage soude doen een messe ter belieften vanden priestere, maer die laeste collecte* op een naer zoude sijn voer den keijser. Welcke messe moet dagelix gedaen sijn inder capellen van Onser-Vrouwen-van-Gratiën. Naer die doot desselvs keijzers zoudemen die laeste op een collecte* voer den zelve dooden lesen <141v>. Item dat het convent voer den zelve soude besorghen* vanden capitule generael een volle monachaet, dat es van elcken religieus geprofessijt* sesse messen oft daer voere twee souters*, etcetera.

HOE DAT EENEN SPAENSCHEN HEREMIJT ES COMEN INT CONVENT. CAPITTEL 82

In november anno 1522 es totten convente gecomen een religieus van Spaengnen der ordenen van Sinte-Jeronimus, genoempt brueder Peeter onder tRuijs, edel altoemen seijde, hebbende brieven vanden keijser dat het convent hem soude ontfangen ten coste vanden keijser, maer daer en es niet af comen. Hij hadde eenen priester tot eenen capellaen ende eenen goeden convers sijnder ordene. Desen religieus was devoet, maer veel van sprake.

Als die keijser tot Brussel comen <142r> was, werdt hij besocht van groote meesters uijt Spaengnen ende andere gemeijne* Spaingnaerts, die hij goede vermaninghen gaf. Somwijlen ghinck hij bijden keijser, die hem audiëntie* gaf altemet een huere oft twee. Hij vermeet* hem veel te doen voer het convent, maer hij dede lutter oft niet. Veele giften ontfinck hij principalick* vanden vrouwen, want van mijn vrouwe van Emmeries ontfinck hij eenen schoonen kelck ende diverse mantels, van anderen oeck sijden, laken ende diverse giften. In* zulcker vueghen dat als hij ewech track vanden convente, hadde drij malen* die hij te Brussel cochte vol diverse dinghen, ende hadt altemael met hem gedragen* om naer Spaengnen te senden.

Die coninginne van Arragon die besocht hem ende, gelijk die somige seijde, gaf hem een gouden casufle*, die welcke het convent meijnde te hebben voer die capelle <142v> van Onser-Liever-Vrouwen, maer het wordt bedrogen. Ende opde zelve huere dat brueder Peeter uijt den convente ginck, seijde hij dat dese casufle* die zelve hueren totten convente comen zoude, maer sij es noch te comen, oft hij die met hem gedregen heeft, dat es den cloistere onbekendt. Desen brueder Peeter bleef int convent totten mej int jaer 1523.

Bruederen Joos de Smet es van desen bruederen Peeteren alzo bedrogen dat hij, niet tegenstaende dat hij procurator was, sonder consent* met hem es gegaen, den prior daer af niet te kennen gevende. Ende als brueder Peeter metten procurator, bruederen Joos de Smet, tot Ghendt quamen op eenen vrijdach, hebben sij vanden keijser andtwoerde gehad, alzulcke dat sij des zaterdaechs hebben gehuert eenen wagen, metten welcken sij trocken naer Duijtschlant. Maer <143r> als sij quamen tot Wormen, eenen ruijter die met hem was comen uijt Spaengnen ende sijnen knecht ende bruederen Peeters, convers, genoempt brueder Jan, die sijn ewech gegaen met alle zijnen dinghen, te weten die drij malen* vol goedts. Ende aldus hebben sij hem verlaten, geheel arm, niemant bij hem blijvende dan den procurator ende sijnen capellaen, die oeck binnen corten tijden van hem schiet. Ende alzo van duere* te duere biddende, sijn sij getrocken naer Roome ende sijn comen in een cleijn cloistere op een mijle naer Roome. Daer sijnde heeft brueder Peeter den procurator

gesonden naer Napels aen den viceconinck van Napels, mijne heere Mingeval, begeerende van hem dat hij hem zoude willen versien* van eenige plaetse, daer hij hem mocht oefenen met bedinghen* ende contemplatiën*. Aldus es brueder Joos over die zee getrocken naer <143v> Napel aenden viceconinck, ende onder wegen heeft hij veel spijt* ende° smadelicheijt geleden vanden valschen bruederen ende Turcken.

Ten laesten es hij comen bijden viceconinck, die, hem gehoirt hebbende, heeft met hem gesonden een van sijnen dieneeren, maer als sij int cloistere quamen, vonden sij Peeteren doot. Aldus es den dieneere weder getrocken naer den viceconinck, die bootschap dragende* dat hij doot was. Waer om brueder Joos was zeere verwondert ende mestroostich, ende es getrocken totten chatroisen convente van Apuleën, want die prior aldaer van dier provinsiën was visiteerder*, die hem der ordenen reconcilieerde*. Namaels bijden oerlove* vanden eerweerdighen vader van Cartusen track desen brueder Joos tot Roomen in het cloistere vanden chatroijzen aldaer. Desen brueder Joos screef naemaels aen den prior <144r> van desen convente dat brueder Peeter hem subtijlicken* hadde verleijt. Maer het en es gheen costume* dat heijlige mannen ijemant zullen bedrieghen oft subtijlick* verleijden. Want hij heeft anderen tijden gescreven dat desen brueder Peeter met miraculen es gebleken*.

HOE DIE NIEUWE KERCKE WAS GEWIJDT ENDE DIE OUTAERS. CAPITTEL 83

Opden 18e julij int jaer ons Heeren 1531 heeft heere Adriaen, sufragaen* mijns heeren van Camerijcke, gewijdet die nieuwe kercke met haeren hoogen outaer inder eeren vander Heijliger Drivuldicheijt, sinte Jan Baptiste ende sinte Bruno. In deser wijdinghen waeren present heeren Peeter Vassoir, prior van Ghendt, principael* visiteerder <144v>, die prior van Utrecht, mede visiteerder*, die prior van Capellen bij Edinghen tot Herne, die prior van Sint-Jan-Baptisten bij Diest, die prior van Sinte-Mertens-Bossche bij Gheertsberghe, die prior van Sinte-Catherijnen bij Andtwerpen, die prior van Sinte-Mariën-Magdaleene in Loven ende den vicarius van Sinte-Annen bij Brugge, die overvloedelick haere gratiën* deden, ende meer andere geestelicke ende weerlicke* persoonen, die abdten van Grunberghen ende Dieleghem ende die vanden capitulen van Sinter-Goedelen ende Anderlecht. In welcken tijde die vrouwen twee daghen mochten int cloestere gaen.

Des anderen daechs worden gewijdet die twee outaers onder het oxael*, den eersten inder eeren van Onser Liever Vrouwen ende der heijligher maechden sinte Caterijne ende Barbare <145r>, den anderen ter eeren van God almachtich ende der heijligen sinte Annen, Mariën-Magdaleenen ende sinte Ceciliën.

HOE DIE GELASEN VENSTERS VANDER KERCKEN GEGEVEN SIJN. CAPITTEL 84

Dat eerste gelas heeft gegeven Anthonis, heere van Simpie, staende boven het oxael*.

Dat tweede heere Philips van Cleven, heere van Ravesteijn.

Dat derde heere Eraert de Marka, cardinael biscop van Ludick.

Dat vierde mijn heere den biscop van Palermen, dit es het derde.

Dat vijfte vrouwe Marie, coninginne van Hongerijen.

Dat seste es gemaect inden naem van Kaerle, die vijfte Roomsche Keijser <145v>.

Dat zevenste es oeck desselfs keijzers, achter den hoogen outaer.

Dat achste vrouwe Margareta, hertoginne van Savoijen.

Dat negenste heeren Jacobs de Croij, hertoge van Aerschot.

Dat thiende es gemaect ter memoriën van Marcurinus de Gattinaria, vriendt vanden convente.

Dat ellefte des archidiaken van Atrecht.

Dat twelfte heeren Willems de Bruxella, abt van Sinte-Amandt.

Dat derthiende der stad van Brussele <146r>.

HOE VEELE PRIORS SIJN GEWEEST INT DIT CONVENT TOTTEN JAERE 1562. CAPITTEL 85

Inden beginne van desen convente es heere Henrick van Loen, prior van Capellen tot Heerne, anno 1456 in september bij brieven des priors van Cartusen verlaten vander voerseijder priorscap, ende gesedt inder nieuwer fundatiën* tot eenen rectoer. In het capittel generael eerst hier naer gehouden, es die zelve heere Henrick gestelt ende geconfirmeert* tot eenen prior van desen huijse. Aldus es hij geweest die eerste prior inder officiën* totten jaere 1475 blijvende, het goidshuijs zeere vorderende*. Ende het zelve jaer midts sijn ouderdom heeft hij vanden capittel generael vercregen sijn absolutie, ende es weder getrocken naer Capellen, daer hij vicarius sterf anno 1480 den <146v> derden dach van februario. Dese heere Henrick heeft den convente veel duecht gedaen, want hij heeft besorcht* datter sommige cellen zijn gemaect, etcetera.

Naer die absolutie van desen heere Henrick es gecoren prior heere Marcellus Voet, profes* van desen convente, geboren tot Steenberghe, tot Loven promoet van grooter geleertheit, die int jaer 1462 op Sinte-Jeronimus-dach* wordt gecleedt. Anno 1470 daer naer wordt hij vicarius ende den derden junij 1475 prior. Desen prior vorderde* oeck zeere het convent, ende bediende die priorscap totten jaer 1487 daer naer, op welck hij sterf prior den 29e julij. Aldus sterf hij in dat 12e jaer vander priorscap.

Als desen heere Marcellus was overleden, den derthienden dach daer naer werdt gecoren prior heere Mathijs Middelborch, geboren van Brussele, die int jaer <147r> 1470 den vijftien dach in die oegstmaent* oudt omtrent 20 jaeren het habijt aenveerde. Int jaer 1483 omtrent Sinte-Bartolomeüs-dach* werdt hij coster gemaect. Ende int jaer 1487 alsdoen oudt omtrent 36 jaeren werdt hij prior gecoren ende geconfirmeert*. Welcke officie* hij bediende 29 jaeren ende sesse maenden, totten jaere 1516 den thienden aprille opden Goeden Vrijdach, want doen sterf hij. Dese prior heeft den goidshuijse zeere gevoirdert* in geestelicke ende weerlicke* dinghen. Ende ten tijde van hem es het convent zeere grootelick geprosperiert* in conqusteren* vanden goeden tot Pede, Alsingen ende Beijsberge, etcetera.

Desen heere aflijvich* sijnde, es gecoren prior heere Jan Meerhout, profes* vanden convente, geboren tot Meerhout inden Kempen. Die inden jaere 1507, geweest sijnde te <147v> voeren scoelmeester tot Nazareth binnen Brussele, op Sinte-Valentijns-dach* werdt gecleedt. Nademael coster gemaect ende inden jaere 1514 den 16e novembris procurator. Ende inden aprille daer naer den 18e dach, welck was het jaer 1517, werdt hij prior gecoren ende geconfirmeert*, in welke officie* hij wordt convisiteerder ende principael* visiteerder levende ende die officie* eerlick* bedienende grootelick. In het eijnde van sijnen leven werdt hij zeere gequelt vanden steen*, die welke hem die doot dede int jaer 1550 den thienden octobris tot Brussel inder herbergen vanden convente. Want van Loven comende om hem te doen helpen, wordt alzo bestaen dat hij tot Brussele moeste blijven. Naer sijn doot wordt hij gesneden ende hem uijtgedaen <148r> eenen steen* grooter van een hoenderen eij. Dese heere heeft oeck den convente zeere gevordert*, want binnen sijnen tijde volmaecte hij die nieuwe kercke, etcetera.

Inder zelve maent omtrent Sinte-Lucas-dage* wordt tot eenen prior gecoren heere Peeter Mertens, geboren van Beijsberghe, profes* vanden convente, procurator wesende ende te voeren in die officie* geweest tusschen zeven ende acht jaeren. In die priorscap leefde hij totten jaere 1459 in december den 14e dach. Ende binnen sijnen tijden heeft hij

doen schilderen den hooghen outaer. Ende meer andere reparatiën dede hij ten tijde zijnder officiën*.

Omtrent Derthien-messe* hier naer den 9e januarij werdt geconfirmeert* prior heere Franchois de Caucneere, profes* van desen convente, die te voeren den 17e <148v> septembris was procurator van desen convente geïnstitueert*, die noch leeft.

Aldus en hebben in dit convent vanden jaere 1456 tot desen jaere 1562 niet meer dan sesse priors geleeft, vanden welcken die seste noch levende en es, maer in sijn derde jaer vander officiën* ende omtrent 34 jaeren van ouderdom.

HOE VEELE VICARIUS DAT IN DAT CONVENT SIJN GEWEEST. CAPITTEL 86

Als ierstmael die religieusen in dit convent quamen om die ordene daer te onderhouden, zoe hebben die commissarijsen tot eenen vicarium gestelt heeren Aert Carman, van Steenhuijse geboren, gepromoveert tot Loven, profes* des goidshuijs van Herne. Die <149r> welcke es gecoren naer dat heere Henrick was verlaten vander prioorscap van Heerne tot eenen prior van Heerne.

Naer desen hebben die visiteerders* gesedt tot eenen vicarium in die plaetse van heeren Aert eenen anderen religieus, oeck geprofessijt* int goidshuijs van Herne, genoemd heere Jan Balen. Die welcke int jaere 1459 wordt gecoren prior van Diest.

Inder plaetsen van desen es hier gesonden vanden visiteerders* heere Jacob Russche, profes* van Hollant. Ende naer dat hij een wijle tijt hier es geweest, wordt hij vicarius inder plaetsen van heere Jan Balen, welcke officie* hij bediende twee jaeren. Ende weder naer Hollant gaende, es aldaer prior geworden ende inder officiën* gestorven omtrent het hoochtijt* vander visitatiën* van Onser-Vrouwen, anno 1472 <149v>.

Item naer desen vicarius es vicarius geworden Gaspar vander Stoct, die eerste coster van desen convente ende tweede procurator, van Loven geboren, aldaer gepromoveert, geprofessijt* tot Capellen. Die welcke int jaer 1470 wordt gesonden totter nieuwer fundatiën* bij Delft.

Item heere Jan de Bruijne geweest sijnde procurator van desen convente vier ende een alf jaer, heeft begheert verlaten te sijn. Ende es inder visitatiën* geordineert* vicarius inder plaetsen Gaspars vander Stoct.

Item inden jae 1470 es Jan de Bruijne voer die tweede reijse* geworden procurator, ende verlaten vander vicariscap. Ende Marcellius Voet, profes* van desen huijse, es vicarius geworden. Welcke officie* hij heeft bedient vier ende een alf jaeren, ende es gecoren prior <150r>.

Item als Marcellius voer prior was geconfirmeert*, werdt heere Jan Biest, profes* van desen convente, vicarius. Die welcke 12 jaer onder Marcellius ende 17 jaer onder Mathijs Tsergoossens, tsamen 29 jaeren, die officie* neerstelick* heeft bedient, grooten arbeit doende in scrijven, want hij veele schoon boecken heeft gescreven.

Item Joos de Smet (alzoec ick mejne), profes* van desen huijse, es naer desen gecomen, ende inden jaere 1512 was hij verlaten. Wie hem volghde dat en weet ick niet.

Item anno 1516 was Jan de Groote procurator geabsolveert*, ende vicarius gemaect. Wie voer hem was en vinde ick niet.

Item Gielis de Cuesel es oeck vicarius geweest ende naer hem Henrick Orij, die sterf int jaer 1530 den thienden februarij. Naer hem quam Simon Vilain, promoet tot Loven, doen die <150v> oudtste vanden convente.

Naer desen quam Jan Zuene, die inden jaere 1525 sijn professie* dede. Die welcke werdt gesedt tot Andtwerpen procurator.

Item desen volghde Peeter Weijtens, die inden jaere 1511 ter ordenen quam. Ende bleef dese officie* bedienende totten jaere 1549, want hij wert stijf* hoorende. Hij seijde dat hij 11 oft 13 jaeren die officie* bedient hadde, als hij wordt daer af verlaten ende wordt costere gemaect. Welcke officie* hij bediende tot omtrent Alder-Heijlegen-messen* daer naer. Doen ghinck hij woonen als capellaen in Sinte-Annencloistere buijten Brugge, daer hij int jaer 1560 omtrent Sint-Jans-messe* sijn jubilee sanck. Noch leeft hij desen 12e septembris 1562.

Item naer desen wordt geordineert* <151r> Everaert Velthoven, bedienende die officie* totten jaere 1550 in novembri, want doen wordt hij voer die tweede reijse* procurator van desen huijse.

Item naer desen quam Jaspar van Winghe. Ende naer hem Jan Roelant, die welcke naer Duijtschlant track, ende es nu prior bij Memminghen. In wijens plaetse weder quam Jaspar van Winghe, die sterf inder zelver officiën*, anno 1559 den 25e augusti.

Item naer desen quam Jan Tourneur, die meer dan 6 jaeren procurator hadde geweest, ende bediende deser officiën* vanden 17e septembris 1559 totten 14e januarij. Doen werdt hij weder procurator.

Alle dese voergaende sijn geweest professen* van desen convente, behalven die viere inden beginne vander <151v> cloestere, want alsdoen en waeren noch gheen professen* om die officiën* te bedienen.

Item naer desen es bijden principaelen* visiteerder geordineert* tot eenen vicarium Hubrecht Cnobbout, geboeren te Brusselle, tot Loven geprofessijt*, daer hij te voeren hadde rectoer ende prior geweest, ende van daer costere tot Liere, nademael vicarius tot tsHertogen-Bossche, ende oeck anderen tijden procurator tot Amstredam. In die charte vanden jaere 1562 es hij geordineert* rector van Baselen. Ende want die stadt hem niet en wilde admitteren* es hij getrocken dat jaer metten prior van Ziericzee, daer hij bedient die vicariscap.

Item naer desen es geordineert* tot eenen vicarius, geprofessijt* tot Brugge, die vicarius anderen tijden es geweest aldaer ende rectoer ende oeck vicarius tot Ziericzee. Dit es den staet vanden vicarijsen totten jaere 1562 in septembri <152r>.

HOE VEEL PROCURATORS DAT SIJN GEWEEST IN DESEN CONVENTE. CAPITTEL 87

Niclaes van Haerlem was inden beginne van desen cloistere hier gestelt tot den eersten procurator, die was geprofessijt* inden convente van Andtwerpen. Inde jaere 1458 werdt hij gecoren prior van Utrecht, daer naer procurator vanden goeden van Cartusen ende namaels prior van Andtwerpen. Die welcke den convente veel gratie* ende aelmoesenen dede, want hij dede alhier een celle maken, etcetera. Naer desen wordt procurator Gaspar vander Stoct, profes* van Capellen, eerste coster van desen convente.

Item dese voergaende Gaspar wordt vicarius, ende naer hem wordt procurator gemaect Jan de Bruijne, die eerste geprofest* van desen convente, die weerlick* priester sijnde <152v>, inden jaere 1458 quam ter ordenen. Ende eenen tijt procurator geweest sijnde, werdt tot sijnder begeerten afgeset ende vicarius gemaect. Naer hem quam weder aen Gaspar vander Stoct, die welcke wordt gesonden totter nieuwer fundatiën* te Delft.

Item Jan de Bruijne werdt weder procurator, ende bediende die officie* ten twee reijsen* omtrent 27 jaeren. Vander welcken hij ten laesten doer grooten verzuecke werdt verlaten, neerstelick* bedienende daer naer omtrent twee jaeren die costerie. Grooten arbeit dede desen Jan de Bruijne ten tijde dat hij diende. Ende inden jaere 1499 den 8e mej sterf hij, geboren tot Ghendt.

Item Jan de Bruijne inden jaere 1496 ontslegen* sijnde, werdt procurator gemaect Jan de Groote <153r>, sone meester Jans de Groote, in sijnen tijde cancelier van Brabant ende segeleere* van Brabant. Desen Jan de Groote quam inden jaere 1469 ter ordenen, den 8e aprille werdt hij gecleedt. Die sieckmeesterije hadde hij 23 jaeren lanck bediendt, ende bediende die procuratie* 19 jaeren ende vijf maenden. Inden jaere 1516 den 16e novembris werdt hij verlaten ende vicarius gemaect.

Opden zelven dach dat Jan de Groote werdt verlaten, wordt Jan van Meerhoudt procurator gemaect, alsdoen coster sijnde. Ende inden aprille daer naer werdt hij prior. Naer hem quam Joos de Smet, die inden jaere 1523 inden mej metten Spaenschen heremijt track.

Item Henrick Orij werdt procurator inder plaetsen van Joos de Smet, van welcker officiën* hij wordt verlaten ende vicarius gemaect <153v>. Inder zelve officiën* stervende anno 1530 den 10e februarij.

Item naer hem wordt Gielis de Cuesel procurator gemaect. Van welcker officiën* naemaels wordt hij geabsolveert* ende sterf cellist*. Dese Gielis Cuesel was ter ordenen comen met Jan Meerhoudt, want sij hadden tsamen tot Nazareth in Brussele scoelmeesters geweest.

Item inden jaere 1535 was Anthonis van Vleesenbeke procurator geordineert*, die welcke op Sinte-Peters-ende-Pauwels-avent* anno 1541, sonder voergaende siecte, tsmorgens op sijn bedde was doot gevonden. Dit es die eerste procurator gestorven inder officiën* in desen convente.

Item naer desen es procurator geworden Everaert van Velthoven, die weerlick* priester was, eer hij ter ordenen quam. Ende <154r> wordt prior van Loven gecoren. Vander welcker officiën* hij wordt verlaten, ende quam weder naer het convent zijnder professiën*.

Item naer desen es procurator gemaect Peeter Mertens, welcke officie* hij bediende totten jaere 1550, want doen wordt hij prior gecoren.

Item hij maect Everaert Velthoven wederom procurator den 16e novembris daer naer. Ende inden jaere 1553 inden mej werdt Everaert met eenen brief vanden visiteerders* geabsolveert*. Ende inden zelve brief stont Jan Roelants (procurator van Hollant, profes* van desen convente, die zelve den brief brocht) procurator geordineert* van desen huijse. Maer die prior wederstont dier ordinantie* dat hij niet en diende. Maer inder visitatiën* daer naer irriteerden die zelve visiteerders* huer ordinantie* ende absolveerden* hem vander officiën*, die hij hier noijt bedient en hadde <154v>.

Item vander absolutiën Everaerts totten 29e julij daer naer was het convent sonder procurator. Maer op desen dach werdt Jan Tourneur (alsdoen coster) procurator gemaect, ende bediende die officie* totten 17e septembris anno 1559, want doen wordt hij vicarius. Op desen zelven dach wordt procurator gemaect Franchoijs de Caveneere, die diende tot in januario als hij prior werdt geconfirmeert*.

Item alsdoen wordt weder om procurator Jan Tourneur, die te voeren meer dan 6 jaeren die procuratie* hadde bedient. Ende dese reijse* diende hij inder zelve officiën* omtrent twee ende een alf jaeren. Want doer langhe instantie* heeft hij verwerft moghen te gaen tot Liere. Aldaer hij noch woent desen 12e septembris 1562°. Alle dese voergaende procura<155r>tors sijn geprofessijt* geweest van desen convente, behalven die twee inden beginne vanden convente.

Item binnen der octaven* van Onser-Liever-Vrouwensitatie* (want Jan Tourneur track naer Liere den derden julij 1562) es die prior van desen convente getrocken naer tsHertogen-Bossche om den principaelen* visiteerder te spreken van eenen anderen procurator. Ende die visiteerder* heeft hem toegevoecht een van sijnen religieusen genoempt°. Den welcken die prior van desen convente met hem brocht heeft, ende dient

hem inder officiën* vander procuratiën*. Dit es die eerste procurator die van bujten comen es, zindert* dat het convent gestaen heeft. Aldus es tot desen daghe die zelve procurator noch levende anno 1562 12 septembris <155v>.

HOE VEEL COSTERS ZIJN GEWEEST IN DIT CONVENT. CAPITTEL 88

Gaspar vander Stoct es int beginsele hier gestelt die eerste costere. Ende werdende procurator, es in sijn plaetse gecomen Cornelis, geprofessijt* tot Diest. Naer hem es gemaect coster Herman van Lochem, die eerst was geprofessijt* Sinte-Mertens-Bossche, ende die tweede professie* dede hij hier professie*.

Item naer hem es coster worden Joos, die eerst was geprofessijt* in een huijs der provinciën van Picardiën, nochtans sorterende* onder Vranckerijcke genoempt Montis-Deï. Die tweede reijse* dede hij int het huijs van Andtwerpen. Ende die derde hier es nochtans weder bij het capittel generael gemaect, geprofessijt* Montis-Deï, daer hij moeste weder gaen metter charten <156r> vanden capitel generael anno 1470, ende aldaer gehouden sijn voer profes*.

Item Jan van Merchtene quam naer desen Joos ende werdt namaels gesonden tot Delft om aldaer die ordene te beginnen. Naer hem quam Jan de Colonia die te voeren hadde frater geweest tot Nazareth te Brussele.

Item naer desen quam Aert de Calck die 14 jaeren lanck die officie* bediende, ende wordt ontslegen* daer af, int spaciament naer dat die visiteerders* die visitatie* gesloten* hadden. Hier naer wordt Mathijs Tsergoossens coster gemaect, ende bediende die tot dat hij prior gecoren wordt.

Item Henrick de Roije wordt hier naer coster gemaect. Item Jan de Bruijne heeft die costerie bedient omtrent twee jaeren, maer ick en weet niet oft naer desen <156v>.

Item Peeter Ciceram es oeck costere geweest, ende sterf inder officiën* anno 1509 den 11e meerte. Naer desen quam Jan Meerhoudt, ende bediende die officie* totten jaere 1516 dat hij procurator wordt. Item Philips vander Noot quam hier naer, maer twee maenden daer inne blijvende. Item Anthonius van Vlesenbeke wordt den eersten sondach inden vasten daer naer costere. Naer desen quam Philips Vilain die bediende 17 jaeren oft daer omtrent deser officiën*, tot dat hij sterf anno 1545 den eersten Septembris. Item Everaert van Velthoven wordt hier naer geordineert* coster totten jaere 1549 dat hij vicarius wordt.

Item hier naer opden zelven dach wordt coster Peeter Weijtens, die vicarius geweest hadde 11 jaeren <157r>. Item desen Peeter ghinck Sinte-Annen bujten Brugge wonen omtrent Alder-Heijligen-messe*, als hij drij oft vier maenden gedient hadde. Ende in sijn plaetse quam Jacob van Dordrecht die bediende tot beloken* Sinxen daer naer die officie* ende track naer Duijtschlant.

Opden zelven dach anno 1550 werdt aen die costerie gesedt Jan Tourneur, die daer inne diende totten jaere 1553 den 29e julij, als hij procurator wordt. Item op den zelven dach wordt coster gemaect Jan Roelants ende bediende die officie*, tot dat hij vicarius wordt twee oft vier jaeren.

Item naer hem wordt costere gemaect Hubrecht a Francia, ende diende daer inne totten jaere 1559 in martio, als hij naer Bourgoenden track. Hier naer quam Peeter van Loven, die niet langhe en diende <157v>. Daer naer Joos Abts, die oeck niet lange en diende. Ende weder om Peeter van Loven, oeck weder niet langhe. Alle dese voergaende sijn geweest professen* vanden huijse, behalven die twee inden beginne.

Item anno 1560 es coster geordineert* Dierick, profes* van Hollant. Dese heeft die sluetels van zelve overgegeven, eer hij lange hadde gedient. Item int zelve jaer inden vasten es coster gemaect Jacob Rogge, geprofessijt* van Brugge, die naer dit convent

quam van Heerne, daer hij gewoent hadde, ende daer te voeren tot Utrecht. Aldus zijn in dit convent nu ter tijt die drij officieren* gasten, ende noch twee andere gasten, daer toe tsamen vijfve anno 1562 den 12e septembris <158r>.

HOE DAT DIE CELLEN GEMAECT SIJN ENDE HAER FUNDATUERS*. CAPITTEL 89

Die alder edelste hertoghinne van Bourgoendiën ende Brabant, huijsvrouwe van Philips de hertoge, dochtere des conincks van Poirtegael, uijt haeren eijgen vrijen wille van selfs daer toe niet versocht, gebeden noch gemoijt*, heeft inden jaere 1458 oft ter stont naer dat die religieusen comen waeren, gegeven om die vier eerste cellen geteekent met A. B. C. D. te maken sesse hondert croonen, elck van 24 stuvers, metten welcken die drije waeren geheel volmaect.

Item die zelve hertoghinne Isabelle voer die vijfte celle, die haer sone, heere Kaerle de Cherloijs, soude hebben doen maken, heeft gesonden inden jaere 1467 opden tweesten Sinxen*-dach van haeren eijgen <158v> gelde hondert vijftich croonen, elck van 24 stuvers. Van welcker cellen die voerscreven heere Kaerle den eersten steen leijde. Dese celle es noch te maken, maer daer es een plaetse toe gelaten die eensdeels es den hof vander voergaender cellen, geteekent metter letteren E.

Item inden jaere 1472 heeft die hertoginne van Bourgoenden ende Brabant, Margareta, sustere des conincks van Ingelant, huijsvrouwe van hertoge Kaerle, geleijt den 14e october den eersten steen van twee cellen, geteekent metter letteren G. H. Die welcke sij geheelick heeft doen maken, daer toe gevende negentich pont groote Brabants, dats 360 Rijsche guldenen. Maer dese cellen en heeft sij niet gedoteert* van jaerlixschen provenen* <159r>.

Item inden jaere 1472 den eersten decembris die eerweerdighe heere ende meester Jan Ottonis, proest van Nijvele, uijt sijnen vrijen wille heeft geordineert* dat in dit convent soude gemaect worden een celle. Voer welcke hij in zijnen testamente heeft gemaect 150 Rijsche guldenen oft croonen, elcke van 24 stuvers. Welcke sijn gehangen aen die celle geteekent metter letteren J, gelijct blijkt bijder waepenen desselfs inden muer aen der cellen gemaect.

Item Margareta uijten Berghe, die eerste huijsvrouwe van Willem de Mesmaker, secretaris der stadt van Brusselse, heeft oeck doen maken een celle geteekent metter letteren K, die welcke inden jaere 1477 inden zomer werdt volmaect. Dese Margareta dede den convente inden beginne zoe veel duecht, datse wordt genoempt moeder vanden convent, gelijk voere staet gescreven <159v>. Ende heeft voer dese celle gegeven hondert ende negentich Rijsche guldenen, waer mede die celle anno 1476 wordt gemaect.

Item Marie vander Borch heeft inden jaere 1476 geordineert* dat een celle soude gemaect worden. Waer voere sij tzelve jaer omtrent den 17e septembris heeft gegeven inden jaere 1478 150 croonen, elck van 24 stuvers. Ende es de celle geteekent metter letteren L, voer haer gemaect.

Item dese Marie inden jaere 1474 hadde tot behoef vander prebenden* van eenen religieus gecocht die vijvers tot Offenhem gelegen, daer voere sij gegeven hadde 450 Rijsche guldenen, die scickende voer 24 Rijsche guldenen. Dese penninghen daer sij dese vijvers mede hadde gecocht waeren haer onversiens* ende als bij miraculen aen comen. Want haer moije* hadde zekere lijftocht* gecocht tot haeren lijve ende den <160r> van deser joncfrouwen Mariën vander Borch. Welcke lijftocht* omtrent acht dagen oft daer omtrent nae der doot van haerder moijen* worden gequeten*, waer af die hooftpenninghen quamen deser joncfrouwen Mariën. Ende hadde die lijftocht* gequeten* geweest inden leven van haerder moijen*, soe en zoude sij die penningen niet hebben

gehadt dan bij* avontueren haer deel metten anderen erfgenamen. Dese gratie bekinnde, heeft sij die geheele penninghen God geoffert totter prebenden* van eenen religieus.

Item de 12e celle, geteekent metter letteren M, es gemaect van wegen des convents van Andwerpen. Totter welcker heere Niclaes van Haerlem, prior desselfs convents ende eerste procurator van desen convente, heeft hondert Rijnsche guldenen, item heere Jan vanden Berghe, sijnen <160v> nacomelinc, oeck gegeven hondert peeters* ende eenen cleijnen kelck, op conditiën dat metten zelven 100 Rijnsche guldenen ende 100 peeters* ende weerde vanden kelck soude gemaect worden een celle. Desen heere Jan vanden Berghe heeft noch veel andere dueghden den convente gedaen.

Item inden jaere 1488 naer Paschen was die celle van heeren Henrick van Bergen, biscop van Camerijcke, volmaect, ende es dese celle geteekent metter letteren N. Ick en vinde niet hoe veele dat hij daer toe gegeven heeft. Maer die zelve heere hadde geordineert* om het groot hujs daer die kerckers onder staen, te volmaken 600 Rijnsche guldenen. Ende en hadde heere Henrick Alexandri, promotuer*, daer niet tegen geweest, hij soude 1200 Rijnsche guldenen hebben geordineert*. Van die 600 Rijnsche guldenen en zijn maer betaelt 520 Rijnsche guldenen.

Item omtrent den jaere 1489 <161r> heeft die eerweerdighe heere, heere Fancoijs Busleijden, eertsbiscop van Bisanten, gegeven voer der fundatiën* ende dotatiën* van eender cellen 600 Rijnsche guldenen. Welcke celle werdt ter stondt volmaect, geteekent metter letteren O.

Item inden jaere 1526 heeft die edele Gielis Daveluij, hoefmeester vanden keijser, voer der fundatiën* ende dotatiën* van eender cellen ende pandt daer voere met andere haere toebehoirten ende sijnen jaergetijde* gegeven twelf hondert Rijnsche guldenen. Ende es dese celle geteekent metter letteren P. Noch heeft hij doen maken inden cleijnen pandt drij gelasen vensters.

Item inden jaere 1511 die alder edelste ende eerweerdichste heere, heere Jacob de Croij, biscop ende eerste hertoge van Camerijcke, heeft geordineert* om een celle te maken ende doteren* metten pandt <161v> ende haeren toebehoirten, waer voere hij heeft gegeven 1000 Rijnsche guldenen ende naemaels 140 Rijnsche guldenen daerenboven. Ende es dese celle geteekent metten letteren Q. Item sijn executueren hebben noch voer die celle doen maken twee gelasen vensteren.

Item inden jaere 1478 die eerweerdighe heere ende meester Henrick Wouters (oft Wouter Henricks), scholaster van Sinter-Goedelen, namaels prost* van Mabuzen, heeft geordineert* ende gedoteert* een celle, geteekent metter letteren R. Waer voer hij heeft gecocht totten behoefte vanden convente eenen bosch, geheeten Dalvenblock. Dese heere heeft noch diverse andere duechden den convente gedaen.

Item heere Andries Goswini, prochiaen van Viane, heeft inden jaere 1477 om een celle te hebben, gegeven 107 Rijnsche guldenen. Ende es dese celle <162r> geteekent metter letteren S. Desen zelven heere Andries inden jaere 1474 omtrent alf december hadde den convente in aelmoesenen gegeven, doer middele heeren Aerts, priors van Capellen, die somme van 293 Rijnsche guldenen, elcken van 20 stuvers, om daer mede gecocht te worden den penninck 16, achtiën Rijnsche guldenen tsaers tot onderhouden van eenen religieus.

Item inden jaere 1484 den 8e februarij die weerdighe heere ende meester Karel de Groote, cancellier van Brabant, brueder van Jan de Groote, religieus van desen convente, heeft geordineert* voer sijn doot dat gemaect zoude worden een celle metter costelicker galileën* van witten steenen. Welcke celle es die eerste geweest gedect met scaliën*. Ende heeft dese heere gegeven tot deser cellen metten pandt vijfhondert Rijnsche guldenen, voer welcke hij anno 1485 den 7e <162v> februarij wordt begraven. Ende es

dese celle geteekent metter letteren T. Veele andere duechden dede zelve Kaerle in sijnen tijden den convente.

Item anno 1479 heeft heere Jacob van Masteijn gesonden een obligatie*, waer mede hij hem verbandt den convente te geven 80 groote Vlaems, waer af die 60 ponden soudén sijn om renten te coopen tot behoef vanden onderhouden van eenen religieus, die andere 20 ponden totter fundatiën* van eender cellen. Ende es voer deser cellen hem geassigneert*, die celle geteekent metter letteren U.

Item anno 1477 omtrent Sinte-Jans-messe* es gestorven Leonarde, secretarijse des hertoginnen Margarete, die den convente in haer testament maecte 400 Rijnsche guldenen, om daer mede gecocht te worden twintich Rijnsche guldenen tsjaers erfelicken* voer het <163r> onderhouden van eenen religieus. Totten welcken die zelve hertoginne heeft gegeven 200 Rijnsche guldenen, om daer mede een celle gemaect te worden. Maer ten laesten heeft zij den convente wille gegeven te doen metten 200 Rijnsche guldenen een celle te maken oft renten te coopen. Dese gifte met meer andere soude die prior van Capellen wel gehad hebben voer sijn huijs. Maer hij hadde dit convent in zulcker gratiën, dat hij daer voere sulcke aelmoesenen besorchde*.

Item inden jaere 1522 omtrent Sint-Jans-messe* heeft Jan van Zuene, religieus van desen convente, totter prebenden* van eenen religieus gemaect in sijn testament voer sijnder professiën* sesse ende twintich Rijnsche guldenen tsjaers. Item noch andere sesse Rijnsche guldenen totter pitantiën* gegeven te worden opden dach sijnder professiën* <163v>, die was op Sint-Jans-Baptistengeboerten-dach*. Item noch sijn van wegen desselfs Jans van Zuene naer der doot sijns moeders den convente comen 12 Rijnsche guldenen tsjaers te quijten* den penninck 18, gelijk die voerscreven 32 Rijnsche guldenen. Noch heeft desen Jan Zuene groote reparatiën gedaen aender cellen, daer hij woonachtich inne was, te weten geteekent metter letteren X.

Bijlage A

ANNOTATIES

De woordbetekenissen zijn afkomstig uit het *MNW*, het *WNT* en uit Van Dale 1992. De data zijn overgenomen uit Glopper-Zuiderland 1999, pp. 77-88.

A

absolveren: vrijspreken, ontheffen
achterclap: roddel
achterlaten: nalaten, buiten beschouwing laten
achtervolgen: volhouden
achtervolgende: volgens, overeenkomstig
adherent: volgeling
admitteren: toelaten
adverteren: inlichten
aenhanck: bijgebouw
aenslaen: beginnen
aenvaerden: aanvallen
affeere: zaak
aflijvich: overleden
aflijvige: dode (z.nw.)
afsetten: in waarde verminderen
afsitten: afstijgen
accoirde: overeenkomst
accorderen: overeenkomen, gepast zijn
Alder-Heijligen-avond: 31 oktober
Alder-Heijligen-messe: 1 november
alnoch niet: nog steeds niet
alzo saen: zodra
amman: ambtenaar, schout
ammanie: rechtsgebied van de schout
apparentie: begin
appoirt: offerande
approberen: goedkeuren, erkennen
arbeijt: barensood
arch: kwaad
argueren: betwisten
Ascensioensdach: Hemelvaartsdag
assigneren: betalen, ontvangen
audiëntie: gehoor

B

baccularis: kandidaat, bachelor
bedinghe: gebed, verzoek
begecken: bespotten
behoirte: beurt, wat gepast/opgelegd is
behoudelick: mits, behalve
behulpich: behulpzaam
beiden: wachten
bekeren: uitkeren, aanwenden
becommeren: zich bezighouden met
becommeringhe: bezigheid
belast: opdracht
belasten: iemand iets opdragen, iemand iets schuldig zijn
beloken Paesschen: zondag na Pasen
beloken Sinxen: zondag na Pinksteren
benedijen: zegenen
beneficie: inkomsten uit kerkelijke goederen
bereet: klaar, bereid
bereiden: gereed maken
berringe: brandstof
berueren: opwekken, aanzetten tot
beruerlicke ende onberuerlicke goeden: roerende en onroerende goederen
bescreijdinghe: droefheid
besorgen: zorgen voor, verschaffen
besweren: iemand door een eed binden
bevroeden: begrijpen, weten
bewaernesse: bescherming
bewisen: toewijzen
bij avontueren: bij toeval
bijstier: berooid
bliken: voor de dag komen
bogaert: boomgaard
bul: oorkonde, verordening

burch: stad, burcht

C

celebreren: de mis bedienen
cellist: als cellebroeder, lid van
 kloosterorde
cesseren: ophouden
circumstantie: omstandigheid

D

danckelick: gaarne
date: dagtekening
defameren: onteren
decreet: wet
deliberatie: beraadslaging
delphijn: kroonprins
deputeren: afvaardigen
Derthien-messe: 6 januari
destrueren: verwoesten
dieren tijd: dure tijd, hongersnood
diffineren: besluiten
diffinituer: lid van het definitorium
dijsendaechs: dinsdag
disfamatie: ontering
disfameren: onteren
discordie: onenigheid
discretie: onderscheidingsvermogen,
 zachtmoedigheid
disponeren: besluiten, gebruiken
dispositie: besluit
disputatie: samenspraak, redetwist
dominatie: bestuur, macht
dotatie: schenking van goederen of
 gelden aan de kerk
doteren: schenken
dragen: brengen, nemen
duere te duere: voortdurend

E

edificie: gebouw
eeghde: eg
eerlick: heilig, fatsoenlijk, eervol
eeuwelick ende erfelick: eeuwig
eijnde: doel, bestemming
erfelicke: in betrekking staande tot de
 onroerende eigendommen, wettig
erfelicke goede: grondbezit, onroerend goed
erfelickheijt: grondbezit, onroerend goed
errijen: rijdend inhalen
evene: zwarte haver

excellent: uitstekend
executie: uitvoering
exemplaer: voorbeeldig
expresselick: nadrukkelijk
extenderen: uitstrekken
ezelaijen: houtmaat (16 stuks)

F

fabrijcken vander kercken: kerkbestuur
fabrijck meester: opzichter
failgeren: achteruitgaan
fame: gerucht
faulte lijden: mislukken
faveur: gunst, welwillendheid
fluer: bloei, welvaart
fonteyne: bron
formeren: benoemen
fortune: lotgeval
frequenteren: vaak bezoeken
fundateur: oprichter
fundatie: stichting
funderen: stichten
futselinghe: onzin

G

galilee: voorhal
gebaert ende ongebaert: mannen en
 vrouwen
gedeputeerde: afgevaardigde
gehuijchen: herinneren
gecruiste: kruisvaarder
geleijde: bescherming, vrijgeleide
gemeijn: algemeen, openbaar, gewoon
gemeijnlick: in het algemeen
genaem: aangenaam
gereescap: voorbereidingen
gereck: benodigdheden
geweldich: met geweld
goensdach: woensdag
gracelicken: vriendelijk
gratie doen: danken
graveele: gal- of niersteen
gronde van erve: roerend goed, stuk grond
grosseren: in het net schrijven

H

haecken: verlangen (zww)
Heijlige-Cruijsdagen: dagen rond
 Hemelvaartsdag

Heiligen-Sacraments-dach: tweede
donderdag na Pinksteren
Hennuwier: Henegouwer
honichvloijende: heerlijke
hoochtijt: (kerkelijk) feest

I

ijdel: met lege handen, leeg
in alzulcker/deser vuegen: op die manier
infirmelij: ziekenzaal
ingelsche groete: Ave Maria
injurie: belediging
incorporeren: inlijven
in propren persoone: in eigen persoon
instantie: het aandringen
institueren: benoemen
institutie: intrede. instelling

J

jaergetijde: jaarlijkse mis voor een
overledene

K

camere vander rekeningen: kasboek
cammaert: herberg
canter: zanger
carkere: kerker
casufle: kazuifel, priesterkleed
clachtick vallen: een aanklacht indienen
cleemme: leem, klei
coekene: keuken
coellochtinck: koelcel
cokenmeester: opperkok
collatie: bespreking
collecte: gebed
comenscape: handel
commenderen: aanbevelen
commissie: opdracht, machtiging, gezag
commiteren: bevelen
compassie: medelijden
concipiëren: bedenken
conditioneren: bedingen
confirmatie: bevestiging
confirmeren: bevestigen
conclusie: besluit
concordie: overeenstemming
conquesteren: aanwinnen
consent: toestemming, goedkeuring
consenteren: goedkeuren
consolatie: vertroosting

constant: standvastig
constantie: standvastigheid
constructie: opbouw
contemplatie: overpeinzing
contenteren: tevreden stellen
contrarie: tegen
conversatie: handel en wandel
cortelinghe: kort, binnenkort
costume: gewoonte
couter: akker, veld
Cruijcen weke: dagen rond
Hemelvaartsdag

L

lanc gerisen: lang duren
last: verplichting
letsel: belemmering, letsel
letten: hinderen
licentiaet: academische graad
Lichtmesse-dach: 2 februari
lijftocht: lijfrente
lingen ende breedden: uitbreiden
lingsele: linkerkant
list: lijst, rand
loosheijt: listen
lustich: lieflijk
lusticheijt: lieflijkheid

M

maerscape: gemeenschap
male: tas
matighe: verkoeling
medepleger: medestander
meersch: weiland
meije: bloeiende tak
meijninge: genegenheid, bedoeling
melizoen: diarree
mendicant: bedelmonnik
metselrie: metselwerk
metsere: metselaar
met solenniteijten: plechtig
mijt: kleine koperen munt, 1/3 penning
modereren: wijzigen
moije: tante, stiefmoeder
moijen: lastig vallen
molest: lastig
momboir: ambtenaar
momborie: toezicht
moveren: bewegen
muijl: muilezel

muijldere: molenaar

N

naer advenant: evenredig

nauw: streng

nederlach: slachting, doodslag

neeringhe: handel, broodwinning, voedsel

neerstelick: ijverig, zorgvuldig

neersticheijt: ijver

neersticheijt doen: beijveren, zich inzetten voor

neffens: naast

negligentie: veronachtzaming

nobile: gouden munt

noeminghen: het spreken

notabel: voornaam, bijzonder, aanzienlijk

notoirlick: in het openbaar

O

obligatie: verplichting

obstinatie: koppigheid

oegst(maent): oogstmaand, augustus

oerloef: toestemming

oerloef nemen: afscheid nemen

oerloesch: oorlogs-

officie: ambt

officier: ambtenaar, iemand met een bepaald ambt

octave: de achtste en laatste dag van de kerkelijke viering van een feestdag

onbevlect: ongeschonden

ondersate: burger

onderwinden: proberen

ongehoept: onverwacht

onmittelick: rechtstreeks

Onser-Liever-Vrouwen-avont: 14 augustus

Onser-Liever-Vrouwenboetscap-dach: 25 maart

Onser-Liever-Vrouwengeboerten-avont: 7 september

Onser-Liever-Vrouwengeboirten-dach: 8 september

Onser-Liever-Vrouwenhemelvaert-dach: 15 augustus

Onser-Liever-Vrouwensitatie: 2 juli

Onser-Vrouwen alf meerte: 25 maart

ontfanckbaer: ontvankelijk

onthalsen: onthoofden

ontlasten: ontheffen

ontslaen: ontheffen, ontslaan

ontspringen: wakker worden

onversiens: onvoorbereid, onverwachts

opene brieve: openbare brief

opleggen: ten laste leggen

oratie: gebed

oratore: bedehuis

oratuier: hofprediker

ordinantie: verordening, bepaling

ordineren: bepalen, benoemen

overgaen: iemand aanpakken

oversien: aandachtig bekijken

oxael: oksaal, galerij in de kerk

P

pael: grens

paijen: tevreden stellen

paijment: betaling

paijs tractaet: vredesverdrag

palm sondach: zondag voor Pasen

patiëntie: geduld

pavloen: tent

pedagogie: college, studiehuis

peeter: munt met afbeelding van de apostel Petrus

peijsen: denken

perikel: gevaar, risico, moeite

periculoes: heftig

pijnen: proberen

pilleren: plunderen

pitantie: portie eten voor monniken

poer: buskruit

porren: aansporen

prebende: vergoeding, rente, ambt of goed waaraan deze inkomsten verbonden zijn

principael: belangrijk, voornaam

principaelick: vooral

principael visiteerder: hoofdinspecteur

proeven: proberen

profes: iemand die een kloostergelofte heeft afgelegd

professie: het afleggen van een kloostergelofte

professiën: kloostergelofte afleggen

procuratie: het procuratorschap, geldzaken

promotuer: bevorderaar

promoveerder: bevorderaar

properheijt: eigendom

propoest: voornemen, voorstel

proponeren: voorstellen

propositie: voorstel
prospereren: groeien
prost: overste
prothonotarius: notaris van de pauselijke kanselarij
provene: zie *prebende*
provisieur: plaatsvervangend bisschop, geestelijk verzorger
provisie: voorraad, voorziening

Q

quaden been: ongelukkig, mank been
quartier: district, gebied
quellinge: overlast, lijden, moeite
quetsen: pijnigen, beschadigen
quijten: betalen, inlossen

R

rapiere: lange degen
regent: hoogleraar
regiment: bestuur
regimenteur: leider, bestuurder
regimenteurschap: leiderschap
reijse: keer
recommenderen: aanbevelen
recompensie: beloning
reconciliëren: verzoenen
recreatie: ontspanning
relatie: verslag
renunciëren: afstand doen van
resigneren: afstaan
restitueren: vergoeden
restitutie: vergoeding
reverentie: verering
riguer: strengheid, hardheid
roede: stang, staaf

S

saluigt: gouden munt
saulvegarde: vrijgeleide
schiet spel: schuttersfeest
scholierlick: academisch
scientie: wetenschap
segeleere: iemand die ambtelijke stukken van een zegel voorziet
sententie: vonnis
sepulture: graf
Sinte-Aechten-dach: 5 februari
Sinte-Annen-dach: 26 juli
Sinte-Bartolomeeüs-dach: 24 augustus

Sinte-Benedictus-dach: 21 maart
Sinte-Hubrechts-dach: 3 november
Sinte-Jacobs-avond: 24 juli
Sinte-Jangeboerten-avond: 23 juni
Sinte-Jeronimus-dach: 30 september
Sinte-Cosmas-ende-Damiaen-dach: 27 september
Sinte-Lucas-avond: 17 oktober
Sinte-Lucas-dage: 18 oktober
Sinte-Matheüs-dach: 21 september
Sinte-Mathijs-dach: 21 september
Sinte-Peeters-avond in februario: 22 februari
Sinte-Peeters-ende-Pauwels-avond: 29 juni
Sinter-Laureijs-dach: 10 augustus
Sinter-Mariën-Magdaleenen-dach: 22 juli
Sinte-Thomas-dach: 21 december
Sinte-Valentijns-dach: 14 februari
Sinte-Vincent-dach: 22 januari
Sint-Jans-Bapistengeboerten-dach: 24 juni
Sint-Jans-messe: 24 juni
Sinxen: Pinksteren
scabelle: bankje
scalie: leien dakpan
scandaliseren: te schande maken
scandalizatie: ergernis
sceepere: schaapherder
scueren: verwonden, verminken
scurshaeck: gesp
slecht: eenvoudig
slot: besluit
sluijten: sluiten, opsluiten, besluiten, overeenkomen
smiten: slaan, schoppen
solaes: vermaak, vreugde
solaes nemen: genieten
sollicitatie: kwelling
solliciteren: iemand lastig vallen
sorteren onder: vallen onder
soubijtelick: plotseling
souter: psalm
spaceren: wandelen
spijt: hoon
staet: gevolg
steen: galsteen, niersteen
stijf hoorende: hardhorend
stonde: tijdstip
string: touw
stuerlick: met geweld

subtjlick: listig
sufragaen: als bisschop gewijd priester
 zonder eigen bisdom
successie: erfrecht
sunderling: bijzonder
supplicatie: verzoekschrift
swelgen: inslikken

T

tafele: register
tamelick: fatsoenlijk
te badt: des te beter
teergelt: reisgeld
temmeraedse: gebouwen
tempeeste: noodweer
ten appoorte sitten: offerande in ontvangst nemen
tenuer: inhoud van een brief
te pande laten: verliezen
ter effectiën bringen: tot uitvoering brengen
thiende: het tiende deel voor de kerk
tichel: (bak)steen
timmeringhe: bouwwerk
toescicken: toevoegen, toedelen
tot hem zelven comen: bij bewustzijn komen
tractaet: verhandeling, verdrag
tractaet vanden paijs: vredesverdrag
tracteren: bespreken
trezoriër: kanselier, schatbewaarder
tribulatie: druk, kwelling
tronck: boomstam
turbatie: hinder, onlusten
turberen: hinderen
turre: toren

V

van pijnen rasende: gek van pijn
varen: gaan
veradverteren: inlichten
verbidden: smeken
verchieren: versieren
verdoen: gebruiken
verdonckeren: onduidelijk worden
verdrotich: moeilijk, vervelend
verduldich: geduldig
verheffenisse: versterking
verhertheijt: verharding
verhueveren: overhouden

verlast: zwaar belast
vermaen: bevel
vermaenen: ontbieden, oproepen, aansporen
vermaecen: ontspannen, verkwikken
vermiden: nalaten
versien: voorzien van/in, beletten, zorgen voor
versmacht: dood, verstikt
verswinen: verdwijnen
verteren: opeten, gebruiken
vertrecken: vertellen
vervaert: bevreesd
verwecken: opwekken
verwinnen: overwinnen, overtreffen
veste: muur
victaille: levensmiddelen
violentie: geweld
visitatie: bezoek, onderzoek
visitatiën van Onser-Vrouwen: 2 juli
visiteerder: geestelijke die belast is met de jaarlijkse kloostervisitatie
visiteren: bezoeken, onderzoeken
vleeschouwere: slager
voersien: overleg
voirdere: begunstiger
voirderen: begunstigen, bevorderen
vriesen: vriezen, koud zijn
vrijheijt der stadt: grondgebied van een stad buiten de stadsmuur
vrij(de)lick: ongehinderd, zeker

W

wakinghe: nachtwake
wassen: groeien, toenemen
weerlick: wereldlijk, niet geestelijk
weerlick priester: lekenpriester
weert: waard, herbergier
welfsel: zoldering
wet: raad, stadsbestuur

Z

zaeck: oorzaak
zeele: touw
zindert: sinds
zoe gheringe als: zodra
zunderlingh: bijzonder

Bijlage B

EMENDATIES

- 4r 'hadde' weggelaten.
6r *patronesse* i.p.v. 'patronerssen'.
6v *verheven* i.p.v. 'veheven'.
37v eenmaal 'mensen' weggelaten.
64v eenmaal 'van' weggelaten.
66v *gecomen* toegevoegd.
69v *die* i.p.v. 'dit'.
70v *institutiën* i.p.v. 'instutiën'
74r *gequetst* i.p.v. 'gequest'
83v *Capittel 46a* i.p.v. 'Capittel 46'
85v *Capittel 46b* i.p.v. 'Capittel 46'
86v *hebbende* i.p.v. 'hebben'.
93v *hebben* i.p.v. 'heebben'.
96v 'vermanen' weggelaten.
99r eenmaal 'want' weggelaten.
101v *Capellen* i.p.v. 'capelpen'.
103v *ontfangen* toegevoegd.
107v *teergelt* i.p.v. 'teergel'.
109v *liggende* i.p.v. 'liggen'.
115v *ende* i.p.v. 'et'.
119v *begeerende* i.p.v. 'begeeren'.
120r *gecomen* i.p.v. 'gecomende'.
123r *gegaen* i.p.v. 'gedaen'.
124v *nacht* i.p.v. 'nast'.
126r *ende* i.p.v. 'et'.
126r *peertknechten* i.p.v. 'peerknechten'.
129r *van* i.p.v. 'vaer'.
139r *habijt* toegevoegd.
143v *ende* i.p.v. 'end'.
154v *1562* i.p.v. '1560'.
155r Hier ontbreekt een naam.

BIBLIOGRAFIE

LITERATUUR

Berghe, G. van den:

Anderlecht door de eeuwen heen. Brussel, 1938.

BNdB:

Biographie Nationale de Belgique. 44 dln. Brussel, 1866-1986.

Cronyk van Sint Aagten Convent, Een oude kloosterkroniek uit de 15-17e eeuw. Ingel. en van aant. voorzien door F. Boerwinkel. Amersfoort, [z.j.].

Dale, [J. H.] van:

Groot woordenboek der Nederlandse taal. 12e, herz. dr. door G. Geerts, H. Heestermans [e.a.]. 3 dln. Utrecht [enz.], 1992.

Duerloo, L. en M. Wingens:

Scherpenheuvel, Het Jeruzalem van de Lage Landen. Leuven, 2002.

Glopper-Zuijderland, C.C.:

In tijd gemeten, Inleiding tot de chronologie. Den Haag, 1999.

Gumbert, J.P.:

De kartuizers en hun Delftse kloosters. Delft, 1975.

Habets, J.:

‘Drie chronijkjes van Ste-Agnetenklooster der orde van den H. Augustinus te Maeseyck, 1430-1589’. In: *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg* 6 (1869), pp. 383-440.

Harline, C.:

De wonderen van Jezus-Eik, Mirakelverhalen uit de zeventiende eeuw. Amsterdam, 2003.

Hendrickx, F.:

De kartuizers en hun klooster te Zelem, Tentoonstelling ter gelegenheid van het negende eeuwfeest van de Orde 1084-1984. Diest, 1984. (Dietsche Cronycke 7).

Jongen, L.:

‘Reliquiae sanctae Coletae, About two early sixteenth-century manuscripts from the monastery Bethlehem of the Poor Clares at Ghent (Belgium)’. In: *Collectanea Franciscana* 73 (2003), pp. 75-92.

Kronenburg I:

Kronenburg, J.A.F.: *Maria's heerlijkheid in Nederland, Geschiedkundige schets van de vereering der H. Maagd in ons vaderland van de eerste tijden tot op onze dagen*. Dl. 3: *De Middeleeuwen, de vereering der H. Maagd door onze kloosterlingen*. Amsterdam, 1905.

Kronenburg II:

Kronenburg, J.A.F.: *Maria's heerlijkheid in Nederland, Geschiedkundige schets van de vereering der H. Maagd in ons vaderland van de eerste tijden tot op onze dagen*. Dl. 6: *De Middeleeuwen, Maria's genadeoorden en miraculeuze beelden*. Amsterdam, 1909.

Kwakkel, E.:

Die Dietsche boeken die ons toebehoeren, De kartuizers van Herne en de productie van Middelnederlandse handschriften in de regio Brussel (1350-1400). Leuven, 2002. (Diss. Leiden).

Kruijf, U. de, J. Kummer, F. Pereboom:

Een klooster ontsloten, De kroniek van Sint-Agnietenberg bij Zwolle door Thomas van Kempen. In vertaling en met commentaar. Kampen, 2000.

Laenen, J.:

Kerkelijk en godsdienstig Brabant vanaf het begin der IVe tot in de XVIe eeuw. Dl. 2 ('s Hertogenbosch, 1936).

Levèfre, Pl.F. en O. Praem:

L'Organisation ecclésiastique de la Ville de Bruxelles au Moyen Age. Louvain, 1942.

Loomis, C.G.:

White magic, An introduction to the Folklore of Christian Legend. Cambridge, 1948.

Mirakelen van Onze Lieve Vrouw te 's-Hertogenbosch 1381-1603. Met transcriptie, annotaties en inleiding van H. Hens, H. van Bavel, G.C.M. van Dijck [e.a.]. Tilburg, 1978. (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland 42).

MNW:

E. Verwijs, J. Verdam [e.a.]: *Middelnederlandsch woordenboek*. 11 dln. 's-Gravenhage, 1885-1952. Dl. 9 voltooid door F.A. Stoett [met inl. van J.W. Muller]. Dl. 10: W. de Vreese: *Tekstcritiek van J. Verdam en Bouwstoffen eerste gedeelte (A-F)*, G.I. Lieftinck: *Bouwstoffen tweede gedeelte (G-Z)*. Dl. 11: A.A. Beekman: *Aanvullingen en verbeteringen op het gebied van dijk- en waterschapsrecht, bodem en water, aardrijkskunde enz.*

NNBW:

Nieuw Nederlandsch Biografisch woordenboek. Onder red. van P.C. Molhuysen, P.J. Blok, L. Knappert [e.a.]. 10 dln. Leiden, 1911-1937.

Quicke, Dr.Fr.:

Geschiedenis van Vlaanderen. Dl. 4 (Amsterdam, 1939).

Sanders, J.G.M.:

Waterland als woestijn, Geschiedenis van het kartuizerklooster 'Het Hollandse Huis' bij Geertruidenberg 1336-1595. Hilversum, 1990. (Hollandse Studiën 25).

Servaaslegende. Vert. door L. Jongen en C. Schotel. Maastricht, 1993.

Stengers, J., J. Baerten, J. Bartier:

Brussel, groei van een hoofdstad. Antwerpen, 1979.

Vanhemelryck, F., J. Baerten, J. Peeters [e.a.]:

Momenten uit de geschiedenis van Brussel. Brussel, 1998.

Vooyo, C.G.N. de:

Middel nederlandse legenden en exempelen, Bijdrage tot de kennis van de prozaliteratuur en het volksgeloof der Middeleeuwen. Herz. en verm. uitgave. Groningen [enz.], 1974.

Ward, B.:

Miracles and the medieval mind, Theory, record and event 1000-1215. Philadelphia, 1982.

WNT:

Woordenboek der Nederlandsche taal. Bew. door M. de Vries, L.A. te Winkel, A. Kluyver [e.a.]. 29 dln. 's-Gravenhage [enz.], 1882-1998.

Zadnikar, M. en A. Wienand:

Die Kartäuser, Der Orden der schweigenden Mönche. Köln, 1983.

WEBSITES

Meertensinstituut: *Bede vaartplaatsen in Nederland*, 15 juni 2004,

<<http://www.meertens.knaw.nl/bol/verwerk.php>>

Scheut Vlaanderen-Nederland, 23 juni 2004,

<www.scheut.be/scheut_vnl/scheut_vnl.htm>

Wingens, M.: *Bede vaartplaatsen in Nederland*, 15 juni 2004,

<<http://www.meertens.knaw.nl/bol/verwerk.php?typ=verering&id=772>>

Vervolg Anderlecht 11612quater

f° 177r

viiij - Octava fenestra est in qua dominus de cruce deponitur et in sui matris sum collocatur Deditque eam illustrissima domina Margarita relicta Ducis Sabaudie filia Maximiliani Imperatoris.

ix - In alio vitro quod istud sequitur descendit dominus ad inferos inde clamantes (advenisse desiderabilis quem expectabamus in morte captivi ut educeret hac nocte vinculatos de claustris) eripitus factaque est et donata ab ingenuo domino Duce de arschot.

x - In sinistri chori muro videri licet adquo una genestra fatis sumptuose atque egregie elaborata ad laudem et perpetua memoriam colendissimi benefactoris unde Domini Merquelini Illustrissimu Caroli Imperatoris huius nominis quinta adhuc in humanis existentis cancellarij dignissimi posteaque romane sedis Cardinalis presbiteri Qui non solum summam in principio huius operis memoratam atque ab imperatoe datam nobis multis hortaminibus atque deprecationibus impetravit in edificationem nostre ecclesie . Verum et de proprio large et benigne nobissuccurriti daperens etenim ærarium suum exhibuit quantum desiderabat perfectionem nostri monasterij dando multam pecunnam videlicet duo milia florenorum unde constructa est magna pars ambitus ut istius domini insignia demonstrant <178r> Nec hoc suffecit quin in regionem longinquam perigrinatus atque profectus destinavit nobis literas multa familiaritatem charitatem, atque favorem spirantes continentisque hec verba aut similia D. Joanni prior domus nostre domine de Garatie eiusdemque loci conventualibus salutem in domino sempiternam ...., Et infra Ego non solum desudabo in consumationem ecclesie vestre sed et in totius monasterij vestri rcx multam redolent verba ista charitatem. Sed morte preoccupatus viam unverse carnis ingressus est in illis partibus ut credo Italie nihil ergo preter prehabitam summam ob accelerationem debiti humani accepimus nihilominus assiduis tenemur omnipotenri deo huius benefactoris animam commendare precibus qui quantum potuit pro nobis laboravit. Huius post mortem historia est quomodo Jesus Christus post mortem temporatem dorminientibus et custodientibus militibus sepulcum signatoque lapide redivimus surrepit.

xi - Prosequendo historia et vergendo versus portam chori cert cernitur in eodem latere aliud quoque vitram ubi dominus post mortem gloriosissime genitrici sue apparet. Et licet hic proprius datur discerni non potest contulit istud Dominus Claudius D. Episcopi Atrabatensis archidiaconus ponunturque insignia Domine Margarete relicti domini Ducis de Sabaudia quod ideo fecit dictus Dominus Claudius quia ipsa fuit causa et erigo omnium beneficiirum que habebat <178v> sique in gratiam actione tam dicte dominæ Margarete quam sibi ascripsit hanc fenestrau soliutque ex integro nedum vitrum sed et sacramenta Orratum est in hec vitro nam continetur ascensio domini et non apparitio qua manifestavit se matri sue

xii - Insuper et fenestra huius vicinior rememorat historiam factam in die pentecostes quando dominus post ascensionem suam in dispalos filios adoptionis spiritum sanctum misit fecit hanc fieri dominus Guilielmus de Bruxella abbas monasterii Sancti Amandi huius domus benefactor

xiii - Super portam anterioris ecclesie eminet non münime magnitudinis vitrum sed ceteris modo memoratis maius longius et latius in quo extremum depictum contuetur iudicium quod in finemundi venturum credimus tam vivis quam mortuis electis equidem a dextris

dei, at reprobatis a sinistris constitutis. Illis auditoris Venite bebedicti patris mei accipite regnum quod vobis constitutum est ab initio mundi. Istis discæditæ a me operarij iniquitatis in ignem eternum qui paratus est diabolo et angelis .... et ibunt hij in supplicium eternum: iussi autem in vitam eternam. Donavit istud vitrum civitas Bruxellensis que est fundatrix huius monasterij. <179r>

De vitris capituli

Reverendissimus dominus Episcopus Tornacensis Abbas monasterij dicti Afflighem atque aiorum quorundam cenobiorum dedit unum vitrum in capitulo nostro et est illud in quo pingitur angelus missus a deo in civitatem galilee cui nomen nazaretque ad virginem desponsatam viro cui nomen merat Joseph de domo david et nomen virginis Maria.

Secundum vitrum continet descriptionem Jerusalem civitatis sancte et hoc ideo quod dominus huius vitri largitor teeam illam frequentarit et alia diversa loca ut intuenti vitrum istud innotescit Voratumque est nomen eius D. de Marbais qui in peregrinatione sua obiit. Multum ut aliquando mihi narratum est assertabat in terra in qua dominus salutem operatus est vivere et mori quod et fratrem est: nam postquam inde esset reversus non tulit quin denuo visitaret eam.

In sacristia seu vestiario unicum dumtaxat est vitrum nullis magnibus decoratum solum modo de albo vitro. Varat et alia fenestra obstructa terra et stramine donec alicui placebit dimonere ista atque ibidem sua benignitate dari vitrum quicumque in sit facturus multam a sacristia obscuritatem est ablaturus. <179v>

Sequitur nunc de vasibus ecclesie in auratis et argenteis

Producto sermone de altaribus necnon et vitris Ecclesie precedendum duxi ad alia ut agnoscas humanissime pater quibus vasibus ecclesia pollet decoratur atque gaudet.

Primo itaque incipiendo a digniori est capsula non argentata sed argetea in qua includitur modica alia capsula similiter argentea, habens duas consecratas hostias que iuxta statutum cartusiense bis in mense renovantur capitulo primo terti compilationis, pargrapho 62.

Vasculum quoddam argenteum in s. quo servatur oleum infimorum singulis annis renovandum vetere combusto ut vult statutum caitulo 2 tertia compilationis pargrapho 5

Hierotica parvula etiam argentea habens particulam salutiferi ligni in quo seculo pretium pependit mortemquegustando mortis autorem triumphavit ab alia part sunt ale reliquie.

De calicibus

v - Calix quo in solemnitatibus utimur ad summam missam artificiose elaboratus est etiam magnus atque altus habens patenam eiusdem materie que est argentum desuper inauratum roclear quoque dumtaxat argenteum;

vi - Secundus calix qui appellatur dominicalis est eiusdem magnitudinis cum predictus tamesti non <180> eiusdem pretiositatis est tamen et inauratus consimilem habens patenam et coclear argenteum contulit illm domicella Margareta mater confratris nostri domni Philippi Vilain huius domus quondam sacrsite, contulit inquam anno 1550 celebrataque fuit in eo prima missa eiusdem anni dominica ante nativitatem Sancti Joannis Baptiste.

vii – Est et alius calix non eiusdem magnitudinis cum memoratis qui et primi altaris vocitatur quia scilicet eo dumtaxat ultimo in missis qui celebrantur in summo altari est inauratus patenem habens conformam sed coclear argenteum.

Sunt adhuc quinque calices quonam alius maior, alius minor secundie voluntatem donantium dignoscitur, singuli inaurati cum patens, sed coclearibus argenteis.

De Thuribulis

Thurubulum etiam argenteum habemus pro solemnitatibus atque æneum pro dominicis diebus alijsque festis quibus incensu adoletur.

De ampullis

Argentee ampulle sunt duos stannee vero pro aqua septem, pro vino cotos sicque sunt dispares unde eneniat ignoro.

De paribus

Tres sunt pares argentee, una habens crucifixus cum Beata Mariæ et Sancto Joanne evangelista de argento inaurato pretiosa milla alijs duabus melior <180v> relique due quanque sint itidem argentee, minoris tamen sunt pretij. Sunt et adhuc due pares quas dicimus quotidianas seu dominicales et imagines sunt fusiles representantes quod Dominus Jesus Christus de cruce deponitur habent et vitra ne osculando maculentus fudit eas Jacobus de Dordraco sacrsita huius domus deditque quinquagesimo antequam ad Alemannan pergeret.

Stanneus quoque calix unus est, et patera similiter una stanneo.
Alius quoque calix est tornatilis quo communicantes sumunt ablutionem.

Patera stamita unica est.

Scutelle que tenentur sub sacerdotum manibus quum in missa lavant manus sunt numero vij estque alia nova pro solemnitatibus empta anno li.
Capsule stannee in quibus iuxta altaria referantur hostie sunt sex.

Candelabra magna quorum candelæ accenduntur in elevatione Eucharistiæ habentur ad vinum quodque altare V. Ad primum altare unum, ad secundum unum, ad tertium unum, ad quartum unum, ad quintum unum. In capitulo unum, alia quoque duo quibus in solemnitatibus utuntur fabrebacta sunt ductilia atque magni valoris constituunturque in vestiario quando non sunt aliquæ solemnitates Domum altare habet duo magna candelabra quotidie stantia in altari qui cum caudele ad conventualia sacra acceduntur <181> adduntur istit et duo maiora in solemnitatibus. Pro privatis missis sunt quotidie duo parva in altari cum candelis. Piscina duo etiam parva habens candelabra pro matutinis solemnitatibus et omnia sunt erea demptis duobus ex illis que sunt post altare quo sunt ferree.

Secundum altare habet duo candelabra.

Tertium quoque duo.

Similiter et quartum duo.

Quinto itidem duo sunt propria.

~~Septimum non discrepat ab alijs quin et duo habet.~~

Capitulum preterea gaudet duobus.

Sacristia quasi unum cum alijs duo candelabra sibi vendicat.

Reliquia candelabra pro candelis de seuo exigui et quasi nullius sunt estimationis nam unum solum modo est integrum alia omnia vel sunt fracta vel quibusdam partibus carent et sunt simul quinque pro candelis cereis omnibus connumeratis sunt viginti quatuor, addendo illa quorum candele succenduntur ad elevationem dominici corporis tam in solemnitatibus quam quotidiani fiunt triginta duo.

Lampades sunt tres. Prima in choro valde pulchra. Secunda in anteriori ecclesia longe distans ab ista. Tertia in capitulo et est stannea nec ea utimur nisi hijernali tempore que fiunt confessiones ante missam tam prima quam secunda habet ferreum eniunctorum. In altari primo sunt duo ferrea eniunctoria. In secundo similiter reliquia altaria carent <#81v> luteri duo enei in sacristia.

De casulis

Universorum colorum casulis nostra ecclesia dotata est quas omnes et singulas pro posse describam nodum principalem sed et stolas manipulos.

i - Optima igitur (quam et merito primam dixerim) casula est de puro auro intexte rubro fluetos cuius crux opere plumario diversas habet imagines mira pulchritudine splendentes. Stola huius casule manipulo atque pictata licet sint aurea non tamen, de eodem panno habet et albam amictum et cingulum propria cum panno qui innoluitur.

ij – Post istam est alia aurea casula de viridi panno et habet crucem auream non tamen eiusdem coloris cuius fluetum petia stola manipulus concordant cum casula. demum amictum albam, et cingulum propria sibi vendicat lineamentum etiam cui involvitur.

iiij – Hunc similis est et alia per omnia excepta cruce que est de puro auro nullis coloribus adnuptus albam amictum et cingulum proprijs pollet, petijs stolo atque manipulo consimilibus principali panno deditque tam secundam quam tertiam casulam illustrissimus Bohemie atque Hungarie dominus Ferdinandus frater <182> Karoli quinti imperatoris romanorum, quorum et idem Ferdinandus rex dicitur habet et pannum quo custoditur.

iiij – Casula de argenteo panno unica est et licet pannus seu ipsa casula dicatur argentea nupta tamen est rubro flueto, eiusdem panni sunt petia stola atque manipulus Porro crux acupictoria arte elaborata est non minimi pretij, nec est recta sed ascendit super humeros habetque imagines diversas, albam, amictum et cingulum propria habet, lineamentum quoque in quo plicatur.

v – Adhec est alia casula de rubro flueto, petia stolam et manipulum habet consimilia, crucem vero plumario opere factam super nigramfluetam cui superponitur lineam panno que plicatur albam amictum et cingulum propria habet.

vj – Sequitur casula de nigro flueto cuius crux est de magne estimationis panno et hoc aureo, petia stola manipulusque sunt aurea quamque non eiusdem coloris cuius est crux implicatur quoque huic casule lineamentum propter auream crucem habet sua albam amictum atque cingulum.

vij – Est et parvula quedam casula de nigro flueto cum cruce aurea petia vero stola manipulusque sunt etiam de flueto griseo valde antiquo exiquique valorisi plicatur tamen in ea lineamentum ob cruce custodiendam albam amictum et stolam non communia sed propria habet. <182v>

viiij - Quidam casula est rubea cuius pannu feciens est tritoque sermoni appellatur damast stola manipulus atque petia sunt casule equalia Crux vero nest facta opere plumario plena imaginibus ante et retro transversales partes non sunt rechte sed super humeros ascendunt alba amictus atque cingulum huic casule sunt propria habet involutum linteamen.

ix – Post hanc est alia quedam ex albo serico quod materno nostro idiomate nominatur damast petia stolz manipulus nihil differunt ab hac casula crux tamen est de aureo panno non mediocris pretij cui et superponitur linteum quatenus melius reservetur albam habet amictum atque cind-gulum.

x – Unica est casula duorum colorum puta de flueto atque sateno habens cruce acupictoria arte factam petia stola atque manipulus sunt de rubeo damast albam amictum atque cingulum propria habet denique veluti ab aijs hausit hanc dedit regina hispaniarum noverca genitricis imperatoris nostri Karoli quinti tunc quidem nupta alij viro.

xj – Est preterea quedam casula cerulei coloris precipuus pannus delatus est a Jerusalem civitate Sancta a somino Philippo Coutereau huius domus fautore crux autem est de flueto similiter et petia at stola atque manipulus de eiusdem coloris cameleato. Habet suam albam manipulum <183> insuper et cingulum.

xij – Alia quidam de serica substantia grisea cuius crux petia stola et manipulus sunt de rubeo damast. Nec caret stola amictu manipuloque.

xiiij – Narrare espedit et alias casulas, videlicet unam de rubro saito apupictoria arte habentem crucem super nigrum saietum, stolam manipulum petia quoque de rubro saieto cum cingulo alba amictum proprio.

xiiij – Est et adhuc una per omnia huic proxime similis cum alba amictu et cingulo.

xv – Dominicalis casula est de rubro panno laneo ita et stola manipulus atque petia, amictum albam cingulumque habet propria, crucem vero plumario opere excultam.

xvj – De cameleato est et unica cuius crux scapulas conscendit, petia stola manipulusque congruunt casule est autem crux de flueto. Albam amictum et cingulum habet.

xvij – Vocatur una apud nos casula apostolorum quia scilicet cum ea in apostorum festis missarum solemnia celebrantur. Crux plumario opere elaborata procul conspicitur stola albe atque amictus petia denique et manipulus conveniunt cum casula albam amictum atque cingulum propria sibi vindicat.

<183v>

xviiij – serica est quedam casula habens anteriorem partem multum detritam estque exigue reputationis petia stola et manipulus sunt de rubro saieto, habet suam albam amictum et cingulum.

xix – De materia nigra vernaculo sermone dicto alf osteijt est etiam una casula cuius crux est opere acupictorio de rubro flueto, petia stola, manipulus concordant cum cruce albam amicum, cingulumque habet.

xx – De cderuleo saieto est preterea una casula cum suis petijs stola atque manipulo alba amictum et cingulo que solet esse quotidiana quinti altaris, quia autem propter paricitatem/pariatatem celebrantum in dicto altari raro aut unumque missa legitur idcirco recluditur hec casula cum alijs.

xxj – Solet et una casula iacere in capitulo, at domino abbate eum locum occupante et suo pro sacello tenete inde doimota ponitur in armario cum alijs estque quasi nullius peetij, petia, stola, et manipulus sunt eiusdem generis cuius et casula, habet albam amictum et cingulum. Denium nihil habet agere in capitulo quum non sit necesse ob paucitatem sacerdotem ibidem missarem solemniam agere <184> albe casule quibus utimur in festis

Beate semper virginis Marie de Fastano sunt quinque computata illa qua sacerdos vestitur quandocumque in conventu de Domina celebratur, petia stole et manipuli sunt eiusdem substantie qualis et casule singule suas albas, amictus et cingula habent.

xxij ad xxvj - Omnes quoque habent cruces opere pluma rio factas habentes aureis literis in dorso Salve Sancta parens ilmagine quoque Beate semper Virginis Marie, ante autem Maria mater gratie, dempta una que eandem scripturam habet non aureis literis sed alboatque alio filo.

xxvij ad xxxj – Dominicales insuper casule pro privatis missis sunt quinque omnes ex eiusdem speciei paano cum petijs, stolis, manipulisque conformibusque singule suas albas amictus et cingula convenientia sibi habent.

xxxij – Ets etiam nigra casula de saieto pro anniversarijs, tricenarijs, et missis defunctorum in conventudecantanis habens petia stolam et minipulum equalia alba amictum et cingulum.

xxxiiJ ad xxxvj – Quotidiane casule sunt quatuor. Una primi altaris, una secundi, unaque tertij et hee simplices pluri unum quadque tertij altaritque(?) non sit similis alijs duabus habent tamen petia stolas et manipulos sibi, correspondentes albas, amictus, et cingula. Quarta vero casulo que est quarti altaris est de viridi laneo panno <184v> cuius crux est acupictorio labore facta.

xxxvij ad xlij – Quadragesimales denique casule sunt sex adiuncta illa qua in conventu celebratur de ienenio que alijs aliquentulum meliore dinoscitur, namque crucem de rubro sateno habet et tam ista quam alie quinque omnes singulas suas habent abbas, amictus, cingula stolas manipulos, at petia sibi convenientia.

Descriptis casulis in speciali si quis totalem numerum scribere desiderarit, agnoscet esse simul quadraginta duas totidem et stolas manipulos, albas, amictus, et cingula nullam preterivi quantumquinque fuerit detrita, opinor nec aliquum posse invenire in omni loco quem sacristam subire licet, hoc igitur de casulis perstrinxisse sufficiant

De altariorum mappis summi atque privatorum

Diverse sunt altarium mappae alie enim sunt longe, alie minores. Quaedam precise, quedam et viliores. Nonnullae congruunt summo altari, nonnullae vero privatis. Postremo sunt que deceant poni in solemnitatibus: que et iam ferialibus diebus, sed qualescunque fuerint bone seu male omnes et singulas hinc chartule inscribam.

A melioribus ergo sumendo initium sunt due mappae pro solemnitatibus summo altari aptate de tela, opere quod in nostra lingua dicitur damast.

Alie quoque tres habentur mere mappae quod probat intexturta veriusque finis nam fines istarum sunt operate vario opere grisei coloris quod recte et vere mappas declarat, conveniunt primo altari tamen non sunt eiusdem longitudinis et latitudinis una etenim tantum modo sumitur in usum que prolongata est ut patet in medio ubi cernitur insutum mantile.

Universe sunt reposite in maiori scrinio constituto in sacristia conveniens omnibus altaribus ut prehabitu est alie maioris alie minores et sunt numero (milla intermissa) quinquaginta tres.

De mantilibus

Mantilia quibus sacerdotes in celebratione missarum manus tergunt sunt multe atque diverse. In primis sunt duo de damast plurimum pretiosa alia quoque sunt quedam meliora quedam peiora numpro equidem (ne uno pretergresso) triginta quatuor.

De albis vacantibus

Vacant in maiori serinio quod est in vestiario situatum undecim albe et ex hijs sumuntur quando aliquae lotioni indigent. Sunt et aliae albe cum suis casulis sicuti superius relatam est numero quadraginta due, quibus si addantur iste vacantes ducuntur usque ad quinquaginta tres. <185v>

De amictibus

Dictum est esse cum casulis quadraginta duos amictus sed sine illis vacantes sunt xx iugendo ergo semel pervenit numerus ad sexaginta duas.

De cingulis suis zonis

Non plura quam decem cingula offendere potui et hec vacantia sunt tamen cum suis casulis. Itaque omnia computando inveniuntur quinquaginta duo.

De manutergiis

Computatis scriptureque mandatis mappis, manilibus, albis, amictibus, denique et cingulis, diversendum videtur et ad alia utpote manutergia. et sciendum esse diversa, quidam textura mapparum sive mensalum elaborata nonnulla vero simpliciter prout Indies tella textitur prima ergo dicentur maiora secunda vero appellabuntur minora.

De maioribus manutergiis

Inter cetera ecclesie lineamenta seu vestes de tela reperi quedam quorum ninnulla sunt adeo magna lata atque longa ut potius mappae dici possunt quam manutergia denupto quod uterque finis sit consutus. Ista solens acolata (?) pendere <186> ad altaria pro tergendis post missarum celebrationem. verum hoc anno quadragesimo sexto per tunc temporis sacrosanctam id ad nihilum deductum eo est priore annuente. Quedam preterea istorum sunt ita parva ut communia, etiam nimia et longa usurpatione pene detrita.

De minoribus manutergiis

Alia manutergia que minora designavi sunt dumtaxat viginti et octo, plurimaque istorum tantum consumpta et attenuata sunt, ut merito de horum albo deleantur, que et si annumerata maneant diu durare non poterunt quinimi foramina ea reprobabunt atque rejicient.

De camisis librorum et pulvinaris

Liber sanctissimi evangelij, missaleque primi altaris sex habent camisas. Pulvinar quoque eiusdem altaris quo quotidie utuntur celebrantes tres tantum. Dixi quotidianum: nam dominicale nunquam camisiam mutat nisi dum mundatur et tunc camisia caret. Est etenim istius pulvinaris camisia circumdata ab intuentibus conspiratur. <186v>

De saccis lineis

Patenarium sacci nullo pretermisso sunt viginti et duo calicum autem viginti et octo. De notandum quod tam summi hoc est maioris et melioris calicis saccus quam eiusdem patene ceteris perrestet in labore muliebri (?) quo operati atque exornati sunt. Sunt et alij sacci qui dicuntur bursarum corporalium parve reputationis numero octo.

De tersorium calicum aliisque quibusdam

Calicum tersorium sunt valde multa verum istis etiam addimus panniculos quibus teguntur afferes a piscinarum super quos preparandi calices ponuntur sudariola quoque pulchre sericis floribus adornata illa tersoria que manent in calicibus et quibus post celebrationem absterguntur sunt igitur omnia insimul sexaginta tria.

Duo sunt panniculi linei qui penduntur in solemnijis ante antependia quorum unus cum nigro alter vero cum rubro serico multum decoratus est.

Mappule pro communicantibus sunt due una melior altera.

Adhuc mappulo quibus partim, diaconus ministrat calicem partim etiam tegitur mensa piscine primi altaris sunt nonem non omnes tame, eiusdem magnitudinis atque pretiositatis.

De corporalibus

Dum affectuose scrutarer numerum corporalium inveni plurima, varie estimationis, quoniam aliqua sunt valde magna, aliqua etiam medio magnitudinis. Quedam recondita sunt in bursis, quedam autem in altaribus iacent, parvulum quoque in quo ponitur in cena domini hosti conserrata pro die parasceves repperi positum atque redervatum in lignea capsula in qua et reliqui. Coacervavi (?) itaque omnia et quinquaginta quinque computavi.

De pallis

Pallarum numerositas minor est corporalium quippe quum sint tantummodo viginte.

De panniculis quibus offertur calix

Diaconus oblaturus calicem sacerdoti superponit scapulis suis panniculum prout a sacrista preparatur. Huiusmodi sunt tres demptis illis de quibus supra actum est Optimus etenim est de serico viridi amixtos habenete nonnullos alios colores. Secundus non u-ita pretiosus, verumtamen etiam de viridi serico. Tertius vero est de alba tela cuius extremitates habent fimbrias longas de serico. <187v)

De ploralibus

i - Procedendo ad alia occurrunt oportuno ploralia que sunt diversi, nam quidam solemnitatibus congruunt, quedam vero ferialibus diebus. de melioribus autem incipiam sitque descendendo ad finem declinabo Primum plorale est lineum in medio habet agnum feminea opera factum, et per diversa loca apparet diligentia illius qui istud venavit Caput habet tres nodos aurifiris industria fabresactos ex inaurato argento additis gemmis sed notandum perditum vel detractum fuisse ..... antiquam sacrista ego officium sub.....

ii - Aliud quoque plorale est etiam de tela alba in medio habens verba cum serico ribro superposita videlicet Joannes Baptista atque alia: Caput autem est de aureo panno ornatum gemmis non paucis, et dedit frater Joannes Zuene professus huius domus.

iiij - Post hoc est aliud cuius caput est de rubro flueto tres habens nodos fulgentes gemmis: inferior pars est de tela alba plena fericis literis et scripturis alijsque diversis ornatibus.

iiij - Denium est et adhuc unum caput habens de rubro flueto et in medio decoratur gemmulis habetque nodos ex aureo filo: inferiorem partem ex tela alba.

v & vi- Duo sunt ploralia habentia muliebri arte hanc orationem O mater dei memento mei. <188>

vij - Plorale est vinum a fine caput usque ad calcem diversimode politum rubro serico

vijj - Vinum preterea cuius caput est de aureo filo Non pretereundum estimari inserit unum plorale fuisse furatum anno quinquagesimo ubi pendeat affixum altari Beate semper virginis Marie et erat holofericum caput habens ex aureo panno nonnullis herentibus gemmis.

Notandum preterea omnia prehabita ploralia dumtaxat in usum assumiis dum fuerunt nobiscum festa candelarum ideoque habent et alia sibi herentia minoris pretij melioris tamen quam que subsequuntur. Hijs itaque computatisque omnibusque alijs que invenire posui perueniunt usque ad quadraginta octo.

Lintheum unum habetur quo precingitur prior in cena domini imitans Dominum Nostrum Jesum Christum lavantem pedes discipulorum, quod ipse facit suis confratribus

Mappa quoque todem tempore tergendis manibus ab eodem lotis deputata.

Mappula quoque est alia assignata scabello tegendo dum presepit Dominum vel aliud quidam super altari est collocandum.

Alia quoque minima atquetenuissima qua legitur domuncula illa in qua super altari ponitur Eucharistie sacramentum in ciborio sine aliud quippiam. <188v>

De vestimentis quadragesimalibus

Vilissime sunt vestes quadragesimales ideoque quasi indigne istis adiungere: nec sufficit hoc quin et paucissime sint. Primum altari solummodo habet antependium, ceteris carentibus pulpitrum Evangelij similiter tenui ornatur tela pene nullius pretij. Unum est quod valet que est passio qua operitur summi altaris tabula: verumtamen non est aptata nam multum parva est. Plurime imagines operiuntur et omnia altaria operuntur lineamentis que ut iam precontactum est vilissima sunt nihilominus fidei custodie committuntur sacriste donec de alijs provisum fuerit.

De antependijs

i - Conscribenda sunt et antependia qualia, quot, et quanta est ante omnia unum altaris summi antependium de aureo panno correspondent prime casule.

ij - Aliud quoque est aureum simile secunde et tertie casulum sciendum autem quod licet istud sit vinde <189> habet tamen et aureum pannum merum nullis coloribus interpolatis ut est crux tertie casule deditque illud qui et prefatas casulas.

ijj - Sequitur etiam antependium de rubro flueto cui ob conservationem lineamentum involutum est.

iiij - Pro festis intemerato semper virginis Marie est et aliud de albo damast.

v - Moniales nostrum ordinis in domo Sancte Anne iuxta Brugas acupictoria arte fecerunt nobis unum antependium representans Dominum Nostrum de cruce depositum miserunt et dederunt anno quadragesimo octavo.

vj - Rubei coloris est preterea et unum aliud nostro ideomate dictum damast.

vij - Spetiem damast preferens sequitur quoddam quod et grisei est coloris.

viiij - De panno equem appellanus als osteijtus nigro est aliud quoque plumario opere superpositas habens nonnullas imagines dominice passionis memorativas.

ix - Penultimus antipendium est de tapito diversas imagines habens convenitque cum antedictis antipendijs summo altari. <189v>

x - Denium est aliud quoque appellatum apostolorum quia videlicet in festis talibus pendi consuetu divis est nostre, concordat cum septima decima casula.
Nulla sunt alia antipendia primo altari apta propter nongitudinem. Verumtamen pauca alia sunt minoribus sive privatis altaribus servientia.

xj & xij - Duo sunt antipendia de tapeto, unum altero manis communiterque istis ornatur quartum et quintum altare, alia mutuo accipiunt a maioribus antipendiis ornatum.

xiiij - Unum insuper est materno nostro sermone dictum gebreijt estque ex parte Domine de Simpie filie domini de Gaesbeecke.

xiiij ad xvij - Postremo quatuor habentur antipendia que nuncupamus aurea pro eo quod textura est ex filo aureo grosso plurium suntque vilissimi pretij.

xviiij - Quodlibet denique altare suum habet quotidianum antipendium congruum privatis diebus: capitulum vero vestitur cameleato ob reverentiam domini abbatis ibidem sacrificium laudis altissimo offerentis <190>

De antipendijs pulpetri Evangelij

i - Pauca sunt antipendia decorantia lectorium Evangelij. nam optimum est de flueto diverso consutis multis partibus.

ij - Secundum est de viridi flueto iam emerito ob vetustatem.

ijj - Tertium quoque de rubro saieto representat atque ad memoriam reducit dominicam nativitatem opere plumario super hoc factam.

iiij - Postremo dicitur apostolorum consimile est x antipendio atque septime decime casule dedituque ista tria domicella Margareta Vanden dale, mater domni Philippi Vilain huis domus quondam sacriste.

v - Habet etiam istud pulpctrum quotidianum antipendium hic factum anno ulitimoelapso viselicet quinquagesimo.

vj - Antipendiolum est quoque artificiosissime operatum acupictoria arte quo exornatur scabellum quando venerabilie sacramentum super altare est ponendum

vij - Aliud etiam aureum pro domuncula vestianda in qua super altare vel venerabile sacramentum sive aliud quippiam ponitur, ut est presepe domini Hierotera in festo reliquiarum vel aliquorum sanctorum imagines. <190v>

De stolis

i - Minime decet omittere stolas, sed ut cetera ornamenta addam istis. Prima igitur est aurea correspondens prime casule optimoque antipendio.

ij - Alius est etiam ex viridi aureo panno consimilis secunde et tertie casulis secundoque antipendio.

ijj - Sequitur adhuc una de rubro glueto concordans cum terio antipendio.

iiij – De albo damast est et una que congruit quarto antipendio.

v – Una quoque est de rubro damast conveniens sexto antipendio.

vj - Stola de nigro flueto unica est.

vij - De griseo similiter flueto ua.

viiij – Sclauci coloris (damast) una sola est.

ix – De nigro damast etim una.

x – De nigro sateno una.

xj – De rubro saieto una.

xij – Una que dicitur apostolorum aqualis ornamentis eorundem puta casuli et antipendio.<191>

xiiij – Est et alia de albo fastane qua utitur diaconus die de Domina in conventu celebratur.

xiiiij – Pro anniversarijs de nigro saieto una est.

xv – Quotidiana una appellatur similis illis insulis quibus dominicis et festivis diebus missarum solemna celebrantur.

xvj – Viridis quidam est pro diacono quando ciborium eucharistie deponit.

xvij – Quadragesimalis una est.

xviiij ad xx – Tres adhuc alie stole sunt nullius ferme reputationis quare usurparitur perraro.

De pulvinaribus sive cussinibus

Pulvinaria que alio nomine vocantur cussini tam altarium quam sedilum quot sint subsequens scriptura manifestabit et primo de maioribus agebus.

xj - De tapeto sex magni sunt cussini quidam ponendi in sede sacerdotis: atque ministrandi adventantibus magne autoritatis dominis. Vivis est de viridi panno quotidie manens in sede sacerdotis.

xij & xiiij - Porro minores cussini duo sunt qui supponuntur missali primi altaris.

xiiiij - Pro ornatu altarius tres sunt de aureo panno.

xv – De ceruleo damast unus plumario opere aureisque literis habet dulce nomen Jesus. Alter eodem arte Maria.

xvj – Quo holoserici mixti duobus coloribus videlicet viridi et albo factique sunt anno jubileo.

xviiij – Preterea ex rubro et albo serico sunt etiam duo eodem (quo proxili) anno facti.

xx – De rubro sateno duo. anno quinquagesimo similiter ad cultum ecclesiasticum facti.

xxiiij – Restant adhuc quatuor de tapeto.

xxv – Vacat etiam pulvinar pabuulum desuper opereum camisia de tela.

De bursis corporalium

Derlinandum ad bursas corporalium congruum videtur et ipse cum ceteris ecclesie ornamentis scripture tradantur.

i – Primum ergo corporale habet bursam ex splendenti auro operimentum calicis compar quod quinque nodos habet quatuor septem margaritis, medium <192> quinque ornatum est ex parte Joannis Zuene.

ij – Alia quoque bursa est itidem aurea multis gemmis adornata opertorium patene est consimile.

iiij – Sequitur et tertia bursa aureo panno facta superficiem habens adornatam septem nodos non paucis margaritis micantibus. Tegimentum magne estimationis est non tamen equale burso decoratur nihilominus nodis multis gemmis constantibus.

iiiiij – Postea de rubro flueto est bursa pretiosissima nam tota anterior pars facte est ex gemmis imaginibusque duobus acupictoria arte undique gemmatis tegmen patene plenum est margaritis unde arma passionis domini nostri Jesu Christi elaborata cernuntur inferius agno constituto.

v – Quinta bursa est de flueto violeceo/violaceo superficies aureis nodis politur operimentum constat simili substantia ex parte Johannis Rolandj.

vj – De rubro damast est et alia in anteriori parte plumario opere habens et nodos aureos literasque duas. Operculum decorates habet at opertorum patene multum discrepans. <192v>

viiij & ix – De nigro flueto due cum suis opertorijs.

x – Griseo damast una cum compari tegumento.

xi – De damast alterius coloris mihi incogniti cum copertorio aureis literis habente JHs.

xij – De nigro damast cum equali tegmine.

xiiij – Una que dicitur dominicalis cum operimento de rubro flueto.

xiiiij - Una de cameleato rubro cum de rubro flueto operculo.

xv - Adhuc una de rubro cameleato habente in superficie aureis literis JHs

xvj - De rubro serico parvula quedam superiorem partem habens varijs ornatam folijs aureis et in medio agnum argenteo filo operatum.

xvij – Denium quedam semper manet iuxta piscinam primi altaris pro celebrantibus in summo cum duobus aut pluribus opertorijs sicut placuerit sacriste. Sciendum quod opertoria patenarum quedam manent in armario que literis non eparabo/exarabo tum quia non sunt pretiosa, tum denique quiasi omnia scriberem lectionis inspectorem tederet. Unum quodque altare suum etiam habet.

Coreme de serico due iacent in promptuario et sunt valde breves remansisse nobis dicuntur post mortem D. Merquilini maximi benefactoris <193> nostri.

Cuculle ecclesiastice coes (abréviat) sunt due.

Scale similiter ecclesie due, prime longiores secundis.

Perotanda (?) sedes una in vestiario manens.

Scabellum quoque unum fortissimum.

Lucerna una pro lamina portando ad infirmum commmncandum, inungendum et in cena domini ad mandatum.

De pallijs Beate semper virginis Marie.

Habet nostra domina quibus secundum temporis exigentiam vestitur quedam pallia sive mantella.

i – Primum est purum aureum consuto desuper rubro serico ad maiorem cultum habet et istud pallium peplum proprium.

ij – Aliud pallium est de rubro flueto quod itidem proprio peplo gaudet.

iiij – Hinc est et unum ex viridi flueto sicut pres-dicta habens peplum.

iiiij – De albo damast habet unum quo adornatur in sui honorem celebrandis festis, etiam habet peplum. <193v>

Denium et de croceo sateno est et aliud cum suo peplo.

~~Addendo quotidianum quod est de rubro serico numerantur sex, quinque priora singula habent peplo postremum vero duo multum tamen dissidentia a prioribus quinque/~~

Coronam habet preterea hec sancte Marie virginis imago (cum suo filio) qui sibi etiam unam vendicatur qua adornatur in solemnijis ferialibus nihilominus minoris precij imponitur ei et filio corona.

Lintheum cum suo cilicio super quod in die parasceves crux (ut vult statutum capitulo in primi partis antiquorum vigesimo octavo) a diacono est colloranda habetur repositum in cista quadam sita est in vestiario.

Est insuper et tegumentum magnum de nigro panno laneo, quod superponitur ferero quando pro secularibus alique exequio celebrantur. Nam pro personum ordinis accipitur lintheum cum cilici sunt et duo ferrea candelabra pro cereis magna. Duo adhuc alia et unius per fractus est. <194>

De diversis alijs ecclesie utensilibus

Eburneum presepe domini est unum in nativitate Christi diebus in altari ponendum, diversis ornatum gemmis clinodijs auratis et argenteis.

Est et Jesus quidam eodem tempore super altare constituendus indutus talari tunica pileo et camisia holoferica, paucisque alijs clinodijs.

Argentea est et capsula pro hostijs imponendis in celebrioribus festis dum sive conventus sive donati sacfram accipiunt communionem.

Uunt/Vunt (?) preterea parvulina quedam alia istis nminime coniuncta tum quia brevitati studeo, tum quia ridiculum esset omnia scriptis tradere, tum denium quia spero nostram ecclesiam semper habitaram fidelem sacristam qui decebter, laudabiliterque intendet custodie bonorum sibi commissorum. Omnipotentem deum (?) deprecor quatenus suscitare dignetur et superstites servare qui omnia ista diligenter custodiant, mihique sua benignitate (suo vicario agente) et requiem temporalem et eternam concedat: qui est beni-edictus in secula. <194v, 195, 195v, 196>

De libris continentibus omnia que in ecclesia refectorio, capitulo et misse officio leguntur et cantantur

Primo est quedam magnum volumen et dicitur prima pars biblie complectens quinque libros Moijsi, Josue, Judic., Ruth et Jeremam, prophetam omniaque isto in libro scripta partis in ecclesia partim in refectorio leguntur.

Secundo est et aliud volumen eiusdem cum primo magnitudinis comprehendens actus apostolorum, epistolas canonicas scilicet Jacobi apostoli unam Petri apostoli duas, Joannis apostoli tres et Jude apostoli unam, Apocalipsiu Joannis apostoli. Regum libros quatuor, arabolas, salomonis sapientie librum, ecclesiasten ecclesiasticum et Job, nuncupaturque secundum biblie volumen et ista omnia partum in ecclesia partum in refectorio leguntur.

Tertio sequitur tertium biblie volumen continens Thobiam, Judith, Hester, Machabeorum libros duos Ezechielem propheta librum duodecim prophetarum Isaiam et epistolas Pauli, similiter et ista partim in ecclesia partim in refectorio leguntur. (196v)

Quartum volumen biblie habet Esdram Nemiam duos libros paralipomenon, Daniel et Baruch et ista dumtaxat in refectorio leguntur.

Legende sanctorum quatuor sunt voluminorum primum scilicet secundum, tertium et quartum.

Est aliud magnum volumen quod dicitur catholicon.

Vitas patrum iacet etiam in ecclesia.

Sermones sancti Bernardi, tam de sanctis quam de tempore.

Nonnulli sermones Sancti Augustini ut sunt de verbis domini ad fratres de Heremo et alij diversi.

Dialogi Sancti Gregorij pape Expositio super cantica canticorum et super Ezechielem homelie uno volumine compacta sunt.

Aliud quoque volumen habetur comprehendens diversorum doctorum sermones Sancti Bernardi scilicet et Cesarij aliorumque plurium.

Homiliare quoddam antiquum cum residuis tam de tempore quam de sanctis. <197>

Aliud recentius homiliare ex quo leguntur lectiones in ecclesia.

Aliud preterea homiliare continens Evangelia et sermones de sanctis.

Antiphonarij sunt septem, primum iacet ante priorem mediocris magnitudinis et in eodem choro adhuc alij tres, in sinistro choro etiam tres.

Psalteria magna sunt duo, unum cum hymni et communi sanctorum cum nota aliud est impressum minoris magnitudinis qua primum.

Epistole tam de tempore quam de sanctis cum collectis uno volumine complectuntur.

Evangelia itidem de tempore et sanctis una sunt comparta.

Sacerdotis hebdomadarij liber unus.

Cantoris hebdomadarij similiter unus. <197v>

Missalia sunt sex et hec scripta scilicet in summo altari unum. In secundo unum. In tertio unum, unum in quarto. In quinto unum, in capitulo unum, multum discrepat, huius litera ab aliorum missalum literis, iacetque in quinto eo quod quinti altaris proprium missale accommodatum est domini Henrico sacriste sacelli Sancte Marie Magdalene. Aliud preterea est missale impressum iacens iuxta sedem sacerdotis in summo altari celebrantis.

Martirologium conventuale cum epistolis sancti Pauli apostoli est ligatum.

Aliud quoque est martirologium impressum in minori forma cum vita Sancti Brunonis ac alijs quibusdam iacetque in sede sacerdotis.

Libellus continens quedam dubia circa celebrationem occurrentia aliosque sermones similiter iacet in sede sacerdotis.

Quidam collecta ex statutis et capitulo ad horas canonicas legenda parvo libello sunt conscripta, et manent in sede sacerdotis.

Ad usum ecclesie breviarum est unum vetusta impressura. <198>

Liberstatutorum nostri ordinis semper in ecclesia manens est unicus.

Quatuor evangelistarum evangelia cum statutis Guigonis uno volumine sunt compacta et conscripta.

Gradualia sunt undecim. Primum iacet ante priorem et in eodem choro adhuc alia quinque. In sinistro choro itidem quinque. Et sciendum ista gradualia esse disparis forme, nam a capite incipiendo in choro prioris tria priora sunt minora alijs tribus inferius iacentibus. Ita est in choro sinistro cum duobus prioribus et alijs tribus inferioribus.

Vita Sancti Brunonis licet legatur in refectorio non tamen manet in ecclesia sed peregrinatur per cellas aestque impressa, ligataque cum Sancte Katherine de Senis revelationibus.

Est insuper libellus continens modum s vestiendi recipiendique novitij et alia diversa ex statutis collecta.

Reliquie nostre ecclesie sunt scripte in pergameno et istas continens libellus est paucorum foliorum iacetque in armario iuxta corporalia meiora <198v>

Capitularium sermonum liber est unicus, et custodit eum vicarius iuxta felicis memorie domni Joannis Meerhout huius domus quarti prioris voluntatem.

Multi et varij sunt libelli quos pretermisi quia interdum et mutantur portanturque ad cellas nonnunquam etiam aliqui adduntur iuxta voluntatem conventualium. Istorum libellorum quidam sunt vespertalia, quidam devotionalia nonnulli autem horas tam de tempore quam de omina continent qui quot sint ignore ideoque numerum obmitto.

Conclusio libri

Que mente dudum conceperam ad finem (auxiliante deo) perduxi syncere adamate pater fere etenim omnia ecclesie vestre bona in unum collegi: fideliter in hoc agens non que mea sed que Jesu Christi sunt requirens, vix quicquam pretermisi quod dignum sit ut scribatur. Omnia profesto te scribere volui: ideoque tam strenue singula investigavi. Aliter alteri reddere thesaurum ecclesie decrevi: quam ego ipse inveni. Quo citius eo libentius et quo citius eo affectuosius: quo denique citius eo hilarius, Gru... vero domui <199> ostre opto aliquem qui laudabilius atque decedentius hoc officio fungatur. Porro et si minus convenienter egerim mea fateor culpam meamque fragilitatem incuso, eadem quippe innata est est mihi ab exitu matris mee fragilitatem dico surgendi: que excedit fere humanam.

Nonnulli ut interdum deposui potius pertinaciam quam fragilitatem fuit humanam desertum arbitraritur. Verum tales plus sibi quam mihi nocent dum iudicia temeraria proferant. Ego autem non dum mihi conscius de tali obduratione ut nolim meipsum excutere est lecto quum excitatores audierim. Istorum votis annue: atque petitioni mee effectum largire. Quo autem fuerit huiusmodi premissa satis manifestare videntur. Hactenus de istis. Nunc itaque quam humanissime domine (?) equi bonique consulito: que paternitati vestre

denunciare presumo. Donec spiritus tuos rexerit artus hec imo pectore occulto: et me tibi paratissimum obsequentissimumque credito, credito inquam corde et opere in hijs quo mee sunt possibilitatis probato vale, ex nostra cella prima junij presentis anni.

<199v>

Que sequuntur concernant sacristam eiusdemque cure committuntur

Sacrista in primis habens (?) custodire et disponere magnum horologium, conventuale scilicet, cuius index modo in ambitu positus: olm pendeat in cemeterio. sed anno quadragessimo nono mutavit locum, nobis quidem petentibus scire horam tam noctis quam diei aptissime colloratus. Multo quoque inferius quam olim est istud horologium positum, ita ut paucos sacrista debeat gradus ascendere que illud vult disponere. Hec de horologio conventuali.

Preterea ad officium sacriste sunt adhuc duo horologia sine excitatores pendentes in cella sacriste quos disponit secundum quod vult surgere unus est maior altero.

Ad excitandum conventum habet duos ligneos malleos, unus est antiquissimus ex palma, alius recens fcens/fectus (abrég de faciens?) anno quinquagesimo ex alterius generis ligno.

Quadrantem eburneum etiam unum habet.

Libellum habet in quo scribit defunctos nostri ordinis habentes brevem et super annum venientes quem hoc anno hi fieri, alio (quo uti solebant) defunctorum nominibus completo.

Libellum adhuc unum habet in quo scribit defunctos habentes participationem nostri ordinis procuratam <200> dumtaxat a personis nostre domus. Hunc etiam anno eodem feci.

Insuper et alium librum habet secundum quem se regit in pulsando et suo fungendo et hunc similiter ex antiquo scripsi, quibusdam omissis, quibusdam quoque additis.

Claves quibus aperit ianuas ecclesie armaria sacrarum vestium et alias diversas seras non sunt multe, tamen subvertam eas quas ego recepi dum mihi officium istud committeretur.

i - Maior clavis quam habet est ecclesie, et aperit ostium colloquij iuxta maiorem ambitum ostium ecclesia, ostium sacristie in ecclesia.

ij – Clavem hanc adhuc pro sacristia que aperit ostium quo intrat in parvum ambitum.

ijj – Hostium sive porte thori aperiuntur parva clave et hac eadem aperitur ianua ad murum horti Mathie piscatoris nostri.

iiij - Unam habet pro ostio quo e-ascnditur ad testuduum sint supra turrim.

v – Pro maiori scrinio in quo reponuntur mappe et alia lineamenta etiam unam habet.

vj – Pro ostio vestibuli anterioris ecclesie etiam habet unam, et licet ibi sint due ianue, una tamen clave referantur. <200v>

vij – Scrivium illud in quo iacent mantella S. Marie virginis magna calvi operitur.

vijj – Armarium iuxta piscinam sacristie in quo thus et alia quedam reponuntur etiam una clave aperitur.

ix - Cistam in qua ceree candelae pendent referat propria clave.

x - Aperit et singulari clave cistam candelarum de seuo factarum.

xj - Armarium sub altari sacristie in quo habentur meliora ornamenta propria clave habet.

xij - Armarium huic proximum in quo recluduntur pulvinaria altarium et alia diversa etiam unam habet.

xiiij - Tertium armarium in quo casule ponuntur habet propria clavem.

xiiij - Armarium in quo recluduntur optimi calices et alia vasa argentea et alia quedam de melioribus ecclesie utensilibus, et illud quod sub istud est situm in quo ploralia et matte solemnitatum habentur licet sint duo, una tum clave reservantur.

xv - Armarium huic vicinum in quo custodiuntur calices et inferius in quo quodam alia pounturuna etiam clave aperiuntur. <201>

xvj - Armarium venerabilis sacramenti in ecclesia propriam clavem habet.

xvij - Clavem habet qua intrat ab horologium.

xviii - Altare Beate Marie virginis clauditur sera ad quam parvam clavem habet.

xix - Capituli altere etiam clauditur cum clave s-que iuxta alias pendet.

xx - Tabula reliquijs ornata que in sacristia stat ad muram capituli etiam clave aperitur.

Antecessores mei sed et ego quum utebamur cella sacristie quam modo Joannes domesticus noster inhabitat, habebamus adhuc duas claves ad intrandum ostia sita iuxta latrinas quas modo vestre paternitati reddidi.

De hijs que custodit pro candelis de cera faciendis

Habet sacrista cacabum que facit candelas cereas, ad calefaciendum aquam in qua mollescit cera. Habet et chitrapum, strateram quoque ad librandum ceram. Pondera dumtaxat habet unum de libra, unum de media libra, unum de quatuor in libra, unum de sex in libra, unum de octo in libra. et secundum hec pondera facit candelas. De libra pro solemnitatibus. De medio libra pro dominicis et festivis et privatis diebus in summo altari ad conventualem missam accendendis. De quatuor in libra pro privatis altaribus. De sex <201v) in libra pro sacello Nostre Domine de Gratia quibus etiam interdum utimur ad privatas missas. De octo in libra raro fiunt candelae apud nos nisi quis de gartia spev-ciali a priore licentia petita sibi fieri rogaverit pro oratorio suo. tede ad elevationem in solemnijis succendende sunt de tribus quartallis, unaqueque scilicet Sunt adhuc quedam alia huic operi convenientia que reperiuntur suo loco posita, nec est necesse omnia scribere. Ciste candelarum (teutonice layen) sunt quinque.

Explicit